

**STYRKELSE AF DATAETIK OG
IT-SIKKERHED PÅ
UNDERVISNINGSSOMRÅDET**

Rapport

**UNDERVISNINGS
MINISTERIET**

Maj 2018

INDHOLDSFORTEGNELSE

1.	INDLEDNING	4
1.1	Begrebsafklaring	4
1.2	Metode og datakilder	6
2.	HOVEDKONKLUSIONER	7
3.	MEDIETERMINOLOGI	12
4.	BØRN OG UNGES BRUG AF SOCIALE MEDIER	13
4.1	Delkonklusion	13
4.2	Hvilke sociale medier bruger børn og unge og til hvad?	14
4.3	Hvor lang tid og hvornår bruger børn og unge på sociale medier?	17
4.4	Fear Of Missing Out (FOMO)	19
4.4.1	Streaks og gamification	22
4.5	Smartphones – koncentration og undervisning	23
4.6	Forældres rolle	27
5.	SOCIALE RELATIONER PÅ SOCIALE MEDIER	29
5.1	Delkonklusion	29
5.2	Venskaber på sociale medier	30
5.2.1	Gensidig anerkendelse: Likes, kommentarer og tags som sociale kommunikationsformer	32
5.3	Deling af billeder og videoer	35
5.3.1	Normer og regler for deling	39
5.4	Digital mobning	41
6.	DELTAGELSE I DEN OFFENTLIGE DEBAT	47
6.1	Delkonklusion	47
6.2	Politisk engagement på sociale medier	47
6.3	Årsager til at unge ikke diskuterer på de sociale medier – en uddybning	53
6.4	Kritisk stillingtagen	56
7.	SIKKER OG KRITISK BRUG AF NETTET	58
7.1	Delkonklusion	58
7.2	Digital selvsikkerhed	59

7.2.1	Børn og unges forståelse af at have kontrol	63
7.3	Børn og unges brug af strategier og tiltag for at styrke deres sikkerhed på nettet	66
7.3.1	Tekniske tiltag	67
7.3.2	De unges viden og rationaler om sikkerhed	70
7.4	Forældres rolle	73
7.4.1	Forældrenes indblik i børnenes færden på nettet	73
7.4.2	Regler og grænser i hjemmet	76
8.	IT-SIKKERHED, DATAETIK OG DATAPRAKSIS I SKOLEN	79
8.1	Delkonklusion	80
8.2	Organisationer i udvikling	83
8.2.1	Dataevolutionen	83
8.2.2	Nye vilkår: It-viden distribueres ud i et stadigt voksende netværk	83
8.2.3	Datastrategi og datafokus på grundskolerne	85
8.2.4	Datasyn og forståelse	86
8.2.5	Tryghed i dataarbejde	89
8.2.6	Grundskoleforældrenes blik på skoledata	91
8.3	Elevdata og elevinvolvering	93
8.3.1	Elevernes tillid og viden	93
8.3.2	Test- og prøvepraksis	95
8.3.3	Elevernes indflydelse på test og prøve fortolkning	97
8.3.4	Digital overvågning	101
8.4	Undervisning om og med det digitale	103
8.4.1	Oplevelse af ansvar	103
8.4.2	Undervisning i digitale temaer	104
8.4.3	Lærernes forståelser af digital dannelse	105
8.5	Sociale og eksterne medier som værktøj i undervisningen	109
8.5.1	Lærerens inddragelse af ikke-didaktiske digitale læremidler	109
9.	METODER	113
9.1	Kvantitativ dataindsamling	113
9.1.1	Forberedelse	114
9.1.2	Gennemførelse	116

9.2	Kvalitativ dataindsamling	118
9.2.1	Rekruttering	118
9.2.2	Formål og form	119
9.2.3	Interview med it-ansvarlige	119
9.2.4	Interview med skoleleder	120
9.2.5	Klasseundervisning med elever	120
9.2.6	Dybdeinterview med elever	121
9.2.7	Fokusgruppeinterview med lærere	122
9.2.8	Bearbejdning af kvalitative data	123

1. INDLEDNING

Der er i dag en stigende grad af digitalisering, hvor grænserne mellem online og offline udviskes mere og mere. Særligt børn og unge er tilgængelige på digitale medier 24/7, hvilket stiller nye krav til relationer og samvær. Dertil er danske børn, relativt til mange andre nationaliteter, ganske unge i deres indledende møde med digitale teknologier og internettet.ⁱ Men hvor der tidligere var en vis optimisme om, at eleverne som såkaldte 'Digital Natives' automatisk ville mestre teknologi og forståelse igennem brug, så har flere forskere påvist, at en sådan udvikling er afhængig af, at skolen/hjemmet ikke blot tilsætter IT men bevidst arbejder med at kultivere dybere forståelser heraf.ⁱⁱ

Disse tendenser understøtter behovet for at undersøge, hvilken betydning begreber som digital dannelse, dataetik, it-sikkerhed, og dataadfærd har for nutidens (ganske unge) digitale borgere. Undervisningsministeriet ønsker derfor at få gennemført en analyse af børn og unge (12-25 år), lærere og forældres kendskab til it-sikkerhed og god dataadfærd. Analysen skal ses i forlængelse af den fællesoffentlige digitaliseringsstrategi 2016-2020 initiativ 9.1 om digital dannelse og initiativ 7.5 om digital fortrolighed.

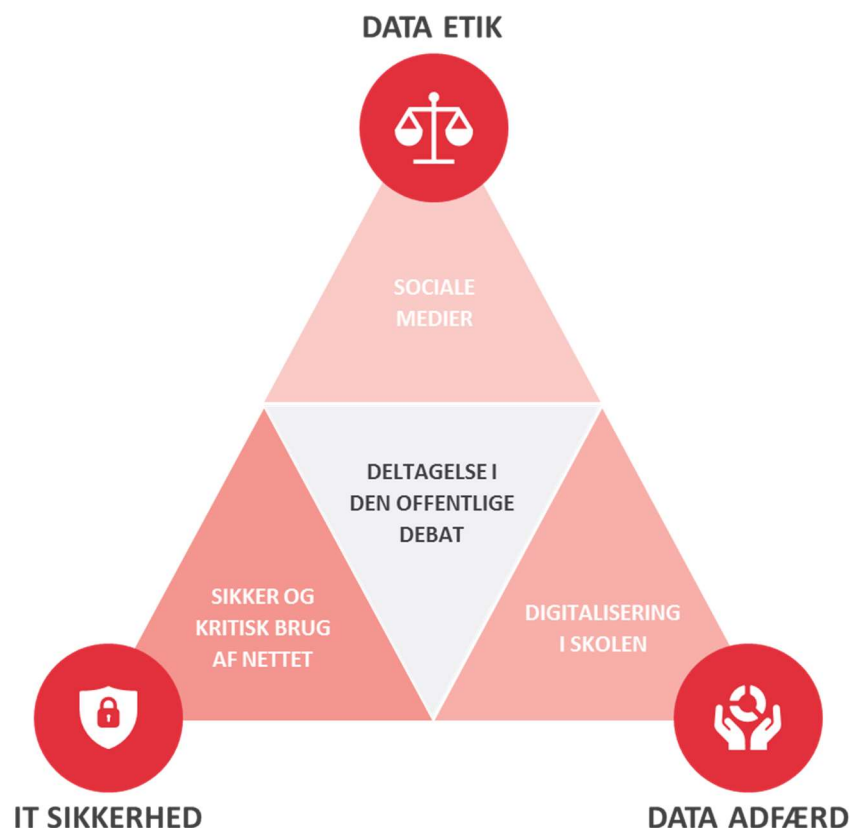
Analysen skal afdække følgende problemstillinger:

- **Børn og unges** kendskab til it-sikkerhed og god dataadfærd, deres adfærd på nettet, herunder hvorvidt de tænker på de etiske og sikkerhedsmæssige konsekvenser af deres adfærd, og hvilken betydning de tillægger det.
- **Forældres** adfærd på nettet og deres viden om deres børns digitale færden.
- **Det pædagogiske personales** didaktiske kompetencer og viden om it-sikkerhed og dataetik

1.1 BEGREBSAFKLARING

Tre begreber spiller en central rolle i analysen: nemlig dataetik, dataadfærd samt it-sikkerhed og digitale fodspor.

Med afsæt i litteraturen på har vi identificeret fire hovedtemaer, der går på tværs af begreberne, se figur 1.

It-sikkerhed handler om at *beskytte noget* – først og fremmest sine digitale devices, software og online profiler, imod virus, hacking og andet misbrug. I takt med, at vores privatliv og identitet i højere grad end før udfolder sig i sammenspil med medier og nettet, er IT-sikkerhed dog også blevet et spørgsmål om at *beskytte sig selv* – fx imod chikane eller mobning, der også kan spilde over i de analoge relationer og konflikter. Spørgsmål om it-sikkerhed angår således også kommunikationskompetencer, som viden om hvilke medier der bruges til hvad og med hvilke normer, samt hvilke informationer om dig, der kan være risikable at dele/ikke dele. Til sidst kan it-sikkerhed også handle om at *beskytte sin data fra udbytning* – det vil sige sørge for, at ens data ikke ureflekteret indgår i undersøgelser, markedsføringstiltag, rangordninger og andet, som styrer ens online virkelighed ift. de nyheder, reklamer og søgeresultater man vises.

Dataetik er derimod et ord, der ikke nødvendigvis retter sig mod tydeligt, klare grænser for, hvilken data man skal beskytte imod hvad. Med udgangspunkt i en forståelse af etik, som diskussionen om

*”den rette karakter, rette sædvaner, de rette levemåder, de rette omgangsformer¹”, bliver etik til mere end en diskussion af data i forhold til love og regler, samt fare- og sikkerhedsspørgsmål. Med betoning af *dataetik*, fremhæves også de dilemmaer, som øget databrug bringer med – hvordan det i nogle tilfælde udfordrer de værdier, sprog og relationer mellem mennesker, vi som samfund mener bør dyrkes.²*

Disse to begreber stiller begge spørgsmål til det vi kan kalde forskellige aktørers **dataadfærd** – dvs. de praksisser, holdninger eller (for)brugsmønstre, som kendetegner aktørernes omgang med data og datagenererende medier og værktøjer.

1.2 METODE OG DATAKILDER

Undersøgelsen bygger på en omfattende dataindsamling. Der er gennemført spørgeskemaundersøgelser blandt 4.488 børn og unge fordelt på 14 grundskoler, tre forberedende tilbud, seks ungdomsuddannelser og uden for uddannelse. Herudover har 1.791 forældre svaret på et spørgeskema, hvoraf 150 kan knyttes til børnenes besvarelser, hvilket muliggør analyser af sammenhængen mellem børn og forældres svar. Endelig har 161 lærere og undervisere fra de i alt 23 deltagende skoler ligeledes besvaret et spørgeskema.

Tabel 1: Oversigt over spørgeskemabesvarelser

GRUNDSKOLE	FORBEREDENDE UDDANNELSE	UNGDOMS- UDDANNELSE	VIDEREGÅENDE UDDANNELSE	UDEN FOR UDDANNELSE	FORÆLDRE	LÆRERE OG UNDERVISERE
1.287	121	2.580	219	201	1.791	161

Baseret på resultaterne af den kvantitative analyse blandt de 23 deltagende institutioner blev seks uddannelsesinstitutioner, tre grundskoler og tre ungdomsuddannelser, udvalgt til at indgå i et dybdegående casestudie, hvor de kvantitative fund blev valideret og nuanceret. På casebesøgene blev der gennemført et længere klasseinterviews på to lektioner, hvor resultaterne af de kvantitative resultater blev præsenteret for eleverne og diskuteret i fællesskab. Herudover blev der lavet dybdegående interviews med tre elever på hver skole med udgangspunkt i deres egen mobiltelefon, hvor vi gennemgik og talte om deres sikkerhedsindstillinger, brug af sociale medier og fildeling. Der

¹ Fink, Hans (2003)

² Hasselbalch, Gry (2016). ”New Special Issue Defining the Research Branch of Data Ethics”, <https://dataethics.eu/en/new-special-issue-defining-the-research-branch-of-data-ethics/>

blev også afholdt fokusgruppeinterviews med lærere samt dybdegående interviews med skolelederen og med den it-ansvarlige.

Tabel 2: Oversigt over kvalitative interview

KLASSEINTERVIEW	ELEVINTERVIEW	FOKUSGRUPPEINTERVIEW MED LÆRERE	SKOLELEDER- INTERVIEW	INTERVIEW MED IT- ANSVARLIGE
6	18	6	5	6

2. HOVEDKONKLUSIONER

I dette kapitel præsenteres hovedkonklusionerne for hele analysen struktureret efter de tre målgrupper, som undersøgelsen beskæftiger sig med.

Børn og unge

Brug og forbrug af sociale medier

Undersøgelsen viser, at sociale medier er en integreret del af børn og unges hverdag og en vigtig del af deres kommunikation med vennerne. Mere end halvdelen af de adspurgte børn og unge bruger kun de sociale medier til at holde kontakt med vennerne og til underholdning, og blot ca. en sjettedel benytter også sociale medier til at dele oplæg, læse nyheder, diskutere interesser og politik.

Det mest intensive forbrug ses blandt de 15-19-årige, som i højere grad end de andre aldersgrupper bruger sociale medier i skoletiden og om natten. Pigerne bruger længere tid på de sociale medier end drengene, som til gengæld bruger mere tid på spil og underholdning.

Særlig piger i alderen 15-19 år er en udsat gruppe i forhold til digital trivsel. De oplever i højere grad end drengene problemer med stress, mobning og frygten for at glip af noget på medierne, ligesom de er mere optaget af at få likes og besvare beskeder, snaps mv. hurtigt.

Kontakt over de sociale medier sker i høj grad gennem billede-delning. Dette opfattes som mere personlig kontakt end blot tekst, og deling af "grimme" eller mere personlige billeder til enkelte nærtstående venner opfattes som et udtryk for gensidig tillid og venskab. Børn og unges adfærd på de sociale medier er i høj grad guidet af sociale kodeks og normer for god adfærd, der forhandles fra gruppe til gruppe, og i mindre grad præget af forældres eller skolens retningslinjer. Den centrale guideline er generelt, at man ikke deler eller skriver noget om andre, som man ikke ønsker delt eller skrevet om sig selv.

Kendskab, tryghed og sikkerhed

Undersøgelsen viser endvidere, at børn og unge har et godt kendskab til de mest almindelige tekniske sikkerhedsforanstaltninger, men brugen heraf varierer en del, og særligt drenge end piger er bedre til at benytte dem for at sikre sig på nettet. Børn og unges kendskab til reglerne og lovgivning på området er mere blandet. Knap halvdelen kender til de regler, der skal beskytte dem på nettet. Interessant nok viser undersøgelsen, at de 12-14-åriges vurderer at vide mere herom end de andre målgrupper, og at man vurderer at vide mindre med alderen – hvilket kan tyde på, at de unge overvurderer sig selv, da de også i de kvalitative interviews, ikke altid er klar over, deres begrænsede viden.

Når det gælder it-sikkerhed tyder undersøgelsen endvidere på, at børn og unge er mere opmærksomme på at beskytte personfølsomme oplysninger som f.eks. navn og kontooplysninger, end at beskytte data, der fortæller om deres adfærd på nettet og som kan bruges til markedsføring.

En stor del af børn og unge kan betegnes som *digitale selvsikre*. De oplever selv at have høj kontrol over de oplysninger, som de deler på nettet. I tråd med tidligere undersøgelser er denne selvsikkerhed dog ikke afspejlet i deres handlinger, idet en stor del af også de selvsikre børn og unge ikke beskytter deres data og faktisk heller ikke bekymrer sig herom. Deres oplevelse af kontrol er ifølge de kvalitative interviews baseret på en opfattelse af, at man er i kontrol, hvis man har kontrol over sit input, dvs. hvad man selv ligger op og deler på nettet. Denne opfattelse tager dog ikke højde for, at man ikke altid kan styre sit output, ligesom andre kan lægge billeder op med en eller at forskellige Apps kan lytte med og filme en uden man tænker over det.

Politisk deltagelse på sociale medier

Undersøgelsen viser, at børn og unge ikke deltager eller i særlig høj grad kan se potentialet i at bruge nettet aktivt til at skabe opmærksomhed om en sag eller få demokratisk indflydelse. Godt 7/10 af respondenterne bruger således aldrig nettet til at diskutere politik, og over halvdelen diskuterer aldrig nyheder herover. Derudover siger godt 6/10, at de aldrig diskuterer emner der betyder meget for dem i offentligt, åbne grupper. Forklaringen herpå kunne lig med tidligere undersøgelser godt findes i, at børn og unge opfatter medierne som primært relationsskabende og underholdningsredskaber, hvorfor uenighed ikke er en del af pakken – således følger ”kun” 3/10 personer de er uenige med på sociale medier. Desuden ser det også ud til, at man med alderen kan blive lettere desillusioneret, måske på baggrund af de erfaringer der følger med, når man generelt bliver mere interesseret i politik og nyheder og orienterer sig mere bredt i mediebilledet. I hvert fald kan undersøgelsen påvise at hvor ca. 4/10 af de 12-14 årige syntes at det ikke nytter noget at deltage i diskussioner på sociale medier, ligesom diskussionerne ofte opleves som ureflekterede og med voldsomt sprog, så er det hele 7/10 der har dette ”pessimistiske” syn, når man er 15+.

Data og digitalisering i skolen

Undersøgelsen viser, at der er stor tillid til, at skolen som institution kan varetage elevernes data ansvarligt. Kun ca. 10 pct. af forældrene og en mindre del af eleverne svarer at de decideret ikke har tillid til, at skolen kan håndtere elevernes data sikkert og etisk. Det ser endvidere ud til, at tilliden er højere, hvis skolen kan give forældrene og eleverne bedre overblik over, hvilke elevdata skolen besidder. Til dette kan også tilføjes, at de unge i fokusgruppeinterviews generelt ikke ser ud til at vide hvilke rettighederne de har ift. at levere/ikke levere data og hvem der må se data.

Desuden viser undersøgelsen af børn og unges holdning til skolens brug af elevdata i form af test og prøver, at ca. en fjerdedel af eleverne oplever mangelfuld information, bl.a. om hvad resultaterne bruges til, af hvem og hvad de betyder for den faglige vurdering af deres evner. Herudover oplevede godt en tredjedel af elever og studerende i undersøgelsen, at de kun i mindre grad eller slet ikke havde fået brugbar feedback af deres lærere, efter sidste test eller prøve.

Endeligt er et fund også at halvdelen af de unge på ungdomsuddannelserne hele tiden eller ofte bruger deres smartphones i timerne til noget der ikke er skolerelateret. For grundskolens vedkommende er dette tilsvarende en femtedel, idet der er flere regler for smartphone brug i skolen. For begge uddannelsernes vedkommende svarer ca. en tredjedel, at de i høj eller nogen grad oplever, at deres klassekammeraters brug forstyrrer undervisningen.

Forældre

Adfærd og bekymring

Generelt bruger mange forældre også de sociale medier til at skabe relationer og få nyheder og underholdning igennem, ligesom de også overordnet afholder sig fra at diskutere politik herpå. En væsentlig større andel af forældrene (71 pct.) er dog bekymrede over anvendelsen af de digitale spor de efterlader, som fx bruges af virksomheder, arbejdsgivere, til at influere på dine søgninger, m.m.

Forældres viden og tryghed omkring børnenes digitale færden

Forældrene er også gerne venner med deres børn på Facebook (80 pct.) og i mindre grad på andre sociale medier. Størstedelen føler at de har et godt overblik over hvad deres børn foretager sig på nettet – størst overblik har man naturligt nok jo yngre ens barn er, hvorefter ens viden falder i takt med at børnene med alderen i højere grad får et digitalt privatliv. De er langt hen ad vejen trygge ved deres børns færden på sociale medier (80 pct.), og der kan spores en signifikant sammenhæng mellem at have overblik som forældre og føle sig tryk. Denne fornemmelse af tryghed kan også ses idet forældrene langt henad vejen tillader forholdsvis frie rammer for deres børns brug af nettet i

hjemmet: Godt 2/3 af forældrene sætter ikke konkrete regler op for deres børns brug af nettet, men afkræver så til gengæld en løbende dialog om, hvad de bruger nettet til. Ligeledes har de større tiltro til at deres børn har digitale kompetencer end lærerne har.

Undersøgelsen kan trods forældrenes fornemmelse for tryghed dog berette, at man måske ikke altid bliver klar over når ens barn oplever digital mobning, og hvis forældrene opdager det, er det i de fleste tilfælde, fordi deres barn selv fortæller dem om det ("Kun" 10 pct. af drengene har fortalt deres forældre om det sidste gang de blev mobbet digitalt). Når mobning opdages, så skrives der til gengæld til handling, og primært inddrages skolen eller mobberens forældre i sagen – de færreste forældre gør ingenting.

Digital opdragelse

Hvad angår opdragelses- og dannelsesopgaven med digitale medier, så mener de fleste af forældrene at de som udgangspunkt bærer det største, eller minimum med skolen ligeligt deler, ansvaret for at eleverne kan forholde sig kritik, udvise takt og tone, agere kritik som forbruger, som nyhedsbruger, mm. I den forbindelse har størstedelen af forældrene (ca. 9/10) selv talt med deres børn om respektfuld færden og takt og tone på de sociale medier, ligesom næsten ligeså mange har vendt billeddeling og konsekvenser herved – forældrene har altså stort fokus på børnenes sociale evner udi det digitale, og hvordan de skal gebærde sig sikkert hermed. Når det kommer til at diskutere forskellige andre og mere tekniske aspekter af it-sikkerhed med sine børn, så er der dog en større variation i, om man har taget en samtale. Således angiver mellem 17 til 41 pct. af forældrene at de fx ikke har talt med deres barn om at deres oplysninger på nettet kan blive brugt af arbejdsgivere når de bliver ældre, at søgemaskiner påvirkes af historik, at virksomheder kan målrette deres markedsføring på baggrund af digitale fodspor, mm.

Det pædagogiske personale

Digitalisering og dataekspertise distribueres ud

Interviews på vores casebesøg peger på, at den nødvendige viden for at kunne anvende it og data sikkert, didaktisk og hensigtsmæssigt er blevet så kompleks, at den enkelte institution er afhængig af et voksende netværk af forskellige roller og specialister på tværs af fagdiscipliner og forvaltninger. Særligt for grundskolerne betyder dette en højere grad af standardisering af it-løsninger, hvilket potentielt kan medvirke til at fjerne autonomi fra den enkelte skole i forhold til at vælge sin egen digitaliseringsvej.

Lærernes fokus på digital dannelse

Lærernes fokus på digital dannelse i undervisningen beror i høj grad på deres egen fag-faglighed. It-vejlederen underviser i it-sikkerhed, dansklæreren i kommunikation, kildekritik, informationssøgning og lign. Derudover er lærere på tværs af fag optaget af takt og tone og respektfuld opførsel på nettet. I fokusgruppeinterviews med lærere kan der spores en tendens til, at digital dannelse kommer til at handle meget om individet, og hvordan den enkelte skal passe på sig selv, ved fx at kunne bruge værktøjer i hverdagen og lade være med at falde for falske nyheder. Der er i mindre grad fokus på digital dannelse ud fra et samfundskritisk perspektiv. Dette kan f.eks. være i forhold til at forholde sig kritisk til Facebook eller Google som mediehuse, samt hvordan deres algoritmer sortere i søgeresultater og feeds. Her vurderer flere lærere, at de mangler viden og gode undervisningsmaterialer, der gør at de kan behandle emnerne nøgternt.

Endvidere noteres det på baggrund af interviews med grundskolelederne, at det kan være en god idé at bruge princippet om den åbne skole til at invitere andre kræfter ind til at styrke digitalisering i undervisningen. I stedet for at omskole lærere har der været gode erfaringer med at bruge folk, der i forvejen har kompetencer og ikke mindst passion inden for f.eks. kodning, til at varetage valgfag eller oplæg.

Ikke-didaktiske digitale læremidler i undervisningen

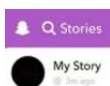
Endelig viser undersøgelsen, at ikke-didaktiske digitale læremidler er blevet en integreret del af undervisningen. 86 pct. af elever og studerende har brugt et sådant medie i forbindelse med undervisningen, hvoraf de mest brugte medier er Facebook og YouTube. Der ser generelt ud til at give en øget lyst til at deltage i timerne ved større inddragelse af medier, når man spørger eleverne. Samtidig udtrykker nogle af lærerne bekymring for brugen af sociale medier i timerne, da medierne dermed også får adgang til elevernes data.

3. MEDIETERMINOLOGI

Begrebsboks:

SNAP. En snap er en visuel besked (eventuelt ledsaget af en kort tekst) som brugere af appen Snapchat sender til hinanden. Appen gør det muligt at sende et billede eller en kort video af hverdagssituationer, som kan deles med venner enten en-til-en eller i grupper. Den visuelle besked er kun tilgængelig i få sekunder, hvorefter den forsvinder og ikke kan genses.

MYSTORY: En MyStory (eller blot Story) er en snap, der deles med alle ens Snapchat-venner på en separat Story-side i appen. En story er tilgængelig for ens venner i 24 timer, hvorefter den forsvinder. Vedkommende, der har delt en story, kan gennem story-siden tilgå en oversigt over hvem der har set snappen.

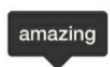
EMOJI. Et emoji-ikon er en smiley eller et andet ideogram, der anvendes i digitale beskeder, for at udtrykke en følelse, et objekt, sted eller andet.

STREAK. En streak er en "belønning" brugere af Snapchat får når de har snappet (sendt snaps) frem og tilbage indenfor 24 timer over flere dage. Belønningen fremgår som et unikt emoji-ikon ved siden af vedkommende man har streaken med. Emoji-ikonets karakter afhænger af antallet af dage, man har opretholdt streaken.

LIKE. Et like er en tilkendegivelse af, at man "synes godt om" et indlæg på sociale medier som Facebook, Youtube eller Instagram. Formålet er at give en virtuel "thumbs up", for at vise den der har delt indlægget (og omverden), at man kan lide det eller er enig med dets indhold.

TAG. Et tag er et mærke, der kan knyttes til et indlæg på sociale medier som Facebook eller Instagram. Det anvendes særligt til at tagge personer, hvorved der oprettes et link til vedkommendes profil. Derved får vedkommende en notifikation om, at de er blevet tagget i indlægget, og det vil nu også fremgå på vedkommendes profil.

HASHTAG. Et hashtag er en reference til et bestemt sted, koncept, objekt eller tilstand, som anvendes i statusopdateringer på særligt Instagram og Twitter. Med et hashtag kan brugeren indikere, hvad vedkommendes opslag handler om – f.eks. #weekend. Ordet eller sætningen bliver nu aktiv, hvorfor det er muligt at klikke på det, og blive henvist til andre billeder, der er tagget under samme hashtag.

TWEET. Et tweet er en statusopdatering på det sociale medier Twitter. Tweets er begrænsede til 280 tegn, hvorfor de ofte bruges til korte, hurtige opdateringer og diskussioner. Tweets vises på brugerens egen profil og kan ses af dem, der følger vedkommende.

FOLLOWER. En follower (eller på dansk "følger") er en person, der følger en anden persons bruger på et socialt medie. Følgeren kan se vedkommendes statusopdateringer på sin egen "startside" på det givne medie, og derfra interagere med opslaget (like, tagge, kommentere).

SHIT-POST. En shit-post er et flabet indlæg eller en flabet kommentar på et indlæg på sociale medier. Formålet med denne shit-post er, at "lukke lort ud" i symbolsk forstand. En shit-post afspejler dermed vedkommendes frustrationer eller brok over et givent emne.

ROASTING. Med roasting forstås det at chikanere eller tilsvine andre på sociale medier.

SHIT-STORM. En shit-storm er en situation, der ofte udfolder sig på sociale medier, hvor en person, objekt eller koncept bliver mødt med stærk kritik og negative kommentarer og reaktioner.

GAMIFICATION. Med gamification forstås sammensmeltningen mellem spil og social kontakt, der opstår som følge af tilsætningen af spilelementer til særlige interaktionsmønstre på sociale medier. Brugere "belønnes" for en ønsket brugeradfærd, for at sikre, at de forbliver interesserede og engagerede i anvendelsen af platformen. Interaktionen imellem venner bliver dermed et point-regnskab hvor de optæller antallet af belønninger (i form af f.eks. likes eller streaks).

4. BØRN OG UNGES BRUG AF SOCIALE MEDIER

Dette kapitel undersøger børn og unges brug af sociale medier med fokus på forskelle mellem køn og alder. Forskningen viser, at for danske børn og unge er sociale medier en naturlig og integreret del af hverdagen, hvorigennem de dagligt kommunikerer og udveksler oplevelser, tanker og nyheder. Ifølge Camilla Mehlsen er de danske børn og unge i dag blandt de mest digitalt aktive i Europa (Mehlsen, 2017). I dette kapitel afdækkes hvilke medier de bruger, hvor lang tid, hvornår på dagen og til hvad. Kapitlet besvarer således følgende spørgsmål:

- Hvilke sociale medier bruger børn og unge?
- Hvor meget tid og hvornår på dagen – herunder i skoletiden – bruger børn og unge på sociale medier?
- Hvad bruger børn og unge sociale medier til?
- I hvilken grad bliver børn og unge stressede over brugen af sociale medier? Og i hvilken grad forstyrrer det dem i skolen?
- Hvilken indflydelse har forældre på de unges brug af sociale medier?

4.1 DELKONKLUSION

Undersøgelsen viser, at sociale medier er en integreret del af børn og unges hverdag og en vigtig del af deres kommunikation med vennerne. Et flertal af de adspurgte børn og unge (59 pct.) bruger kun de sociale medier til at holde kontakt med vennerne og til underholdning. En lille andel (16 pct.) bruger også sociale medier til at dele oplæg, læse nyheder, diskutere interesser og politik.

Der er klare forskelle på tværs af **køn og alder**. Den yngre målgruppe bruger primært de sociale medier til underholdning og social kontakt, mens andelen, som også bruger de sociale medier til at læse nyheder, stiger jo ældre børnene bliver. Det mest intensive forbrug ses blandt de 15-19-årige, som i højere grad end de andre aldersgrupper bruger sociale medier i skoletiden og også om natten (efter kl. 22). Pigerne bruger længere tid på de sociale medier end drengene, hvilket kan hænge sammen med, at drenge bruger mere tid på at spille. Drengene bruger i højere grad sociale medier til underholdning, mens pigerne i højere grad har fokus på at have kontakt med vennerne eller dele billeder og videoer. Særligt blandt piger i alderen 15-19 år er der problemer med stress, mobning og Fear Of Missing Out (FOMO). Eksempelvis synes 19 pct. af pigerne og 9 pct. af drengene, at det er stressende at følge med på de sociale medier. Piger er mere optaget af at få likes, og der er nogle stærke sociale normer om, at man skal være på og besvare beskeder, snaps mv. hurtigt.

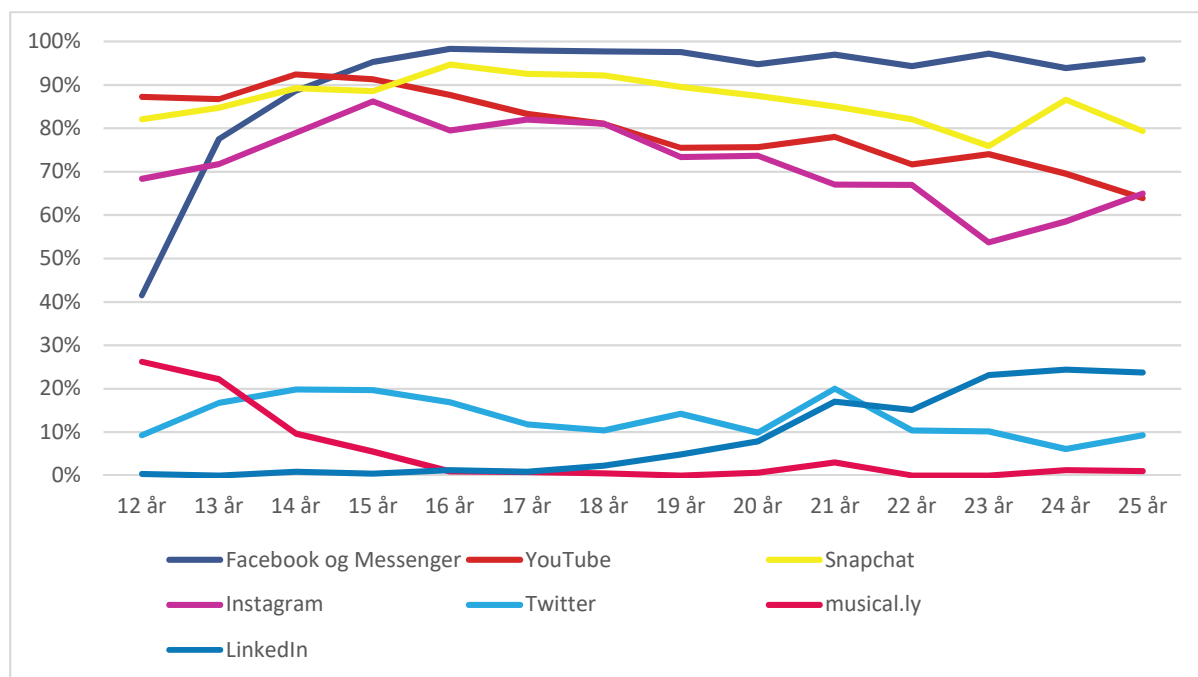
Brug af **mobiltelefon i undervisningen** er mere udbredt blandt elever på ungdomsuddannelser end på grundskoler. Næsten halvdelen af de unge bruger deres telefoner i timerne til noget der ikke er skolerelateret, og knap en femtedel oplever i høj grad, at det forstyrrer i undervisningen. Der er en løbende – og endnu uafgjort – debat på skolerne om, hvordan der bedst findes en balance imellem at tillade mobiltelefoner som redskaber i undervisningen og forbud mod at bruge dem til ikke-skolerelaterede ting.

Forældre laver i varierende grad **regler for børnenes brug** af internettet. Analysen viser, at regler ikke afhænger af forbruget blandt børn og unge, men snarere af forældrenes eget forbrug. Således er det særligt de forældre med stort forbrug, som sætter tydelige regler op for deres børn, mens forældre med et lavere forbrug blot har et ønske om kontinuerligt at diskutere børnenes forbrug snarere end at sætte regler op for dem.

4.2 HVILKE SOCIALE MEDIER BRUGER BØRN OG UNGE OG TIL HVAD?

Facebook og Messenger, Snapchat, Youtube og Instagram udgør de sociale medier, der anvendes af de fleste børn og unge i alderen 12-25 år. Næsten alle over 15 år bruger Facebook og Messenger. Snapchat, YouTube og Instagram bruges også af en stor andel af de unge, men andelen falder for de ældre aldersgrupper. LinkedIn bruges omvendt primært af unge over 20 år.

Figur 1: Hvilke sociale medier bruger du?

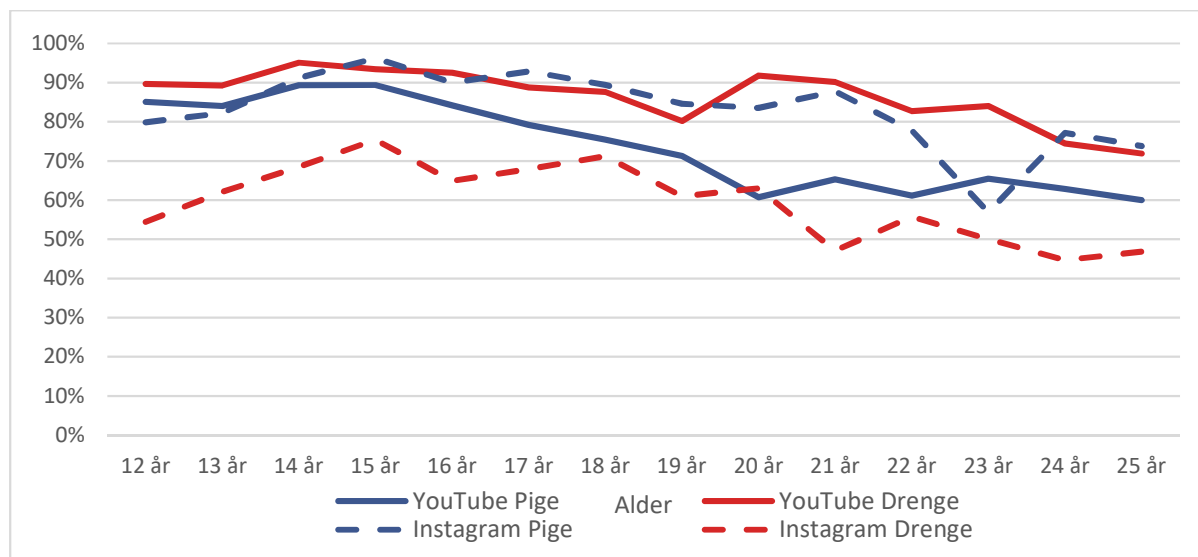

Kilde: Elevsurvey, N=4488.

Undersøgelsen viser en tydelig kønsforskel i forhold til, hvilke sociale medier drenge og piger anvender. Interessen for underholdningsmediet Youtube er særlig stor blandt drengene (i alle aldersgrupper), som bruger medier primært til underholdning. Pigerne er i højere grad på Instagram,

hvor de kan følge med i deres venners liv og dele deres egne billeder og videoer.³ For begge køn gælder det dog, at forbruget aftager omkring 20-års alderen (se nedenstående figur).

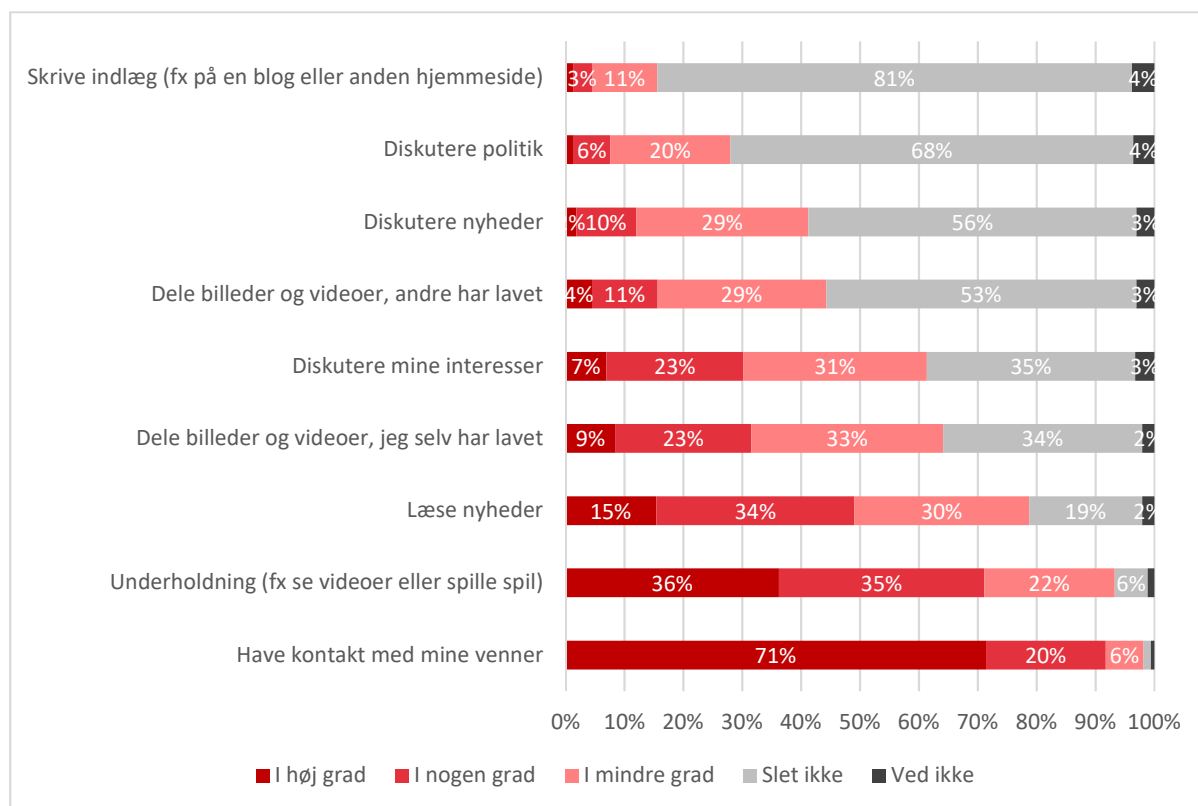
Figur 2: Hvilke sociale medier bruger du? (Youtube og Instagram fordelt på køn og alder)

Kilde: Elevsurvey, N=4488.

Undersøgelsen viser endvidere, at børn og unge primært bruger sociale medier til at holde kontakt med venner og som underholdning, mens de i mindre grad anvender medierne til at dele indlæg og opnå politiske indsigter og nyheder. Som det ses af nedenstående figur bruger 71 pct. af de adspurgte børn og unge i høj grad sociale medier til at have kontakt med venner, 36 pct. til underholdning, som for eksempel at se videoer på Youtube eller spille spil med venner over Facebook. 15 pct. læser i høj grad nyheder på sociale medier, mens blot 2 pct. i høj grad diskuterer dem.

³ Dette stemmer overens med tidligere undersøgelser, der påviser, at piger bruger mere tid på billed-delingsmedier såsom Instagram, mens drenge bruger mere tid på spil og underholdningsmedier såsom Youtube (Medietilsynet, 2016).

Figur 3: I hvilken grad bruger du sociale medier til følgende?

Kilde: Elevsurvey, N=4070.

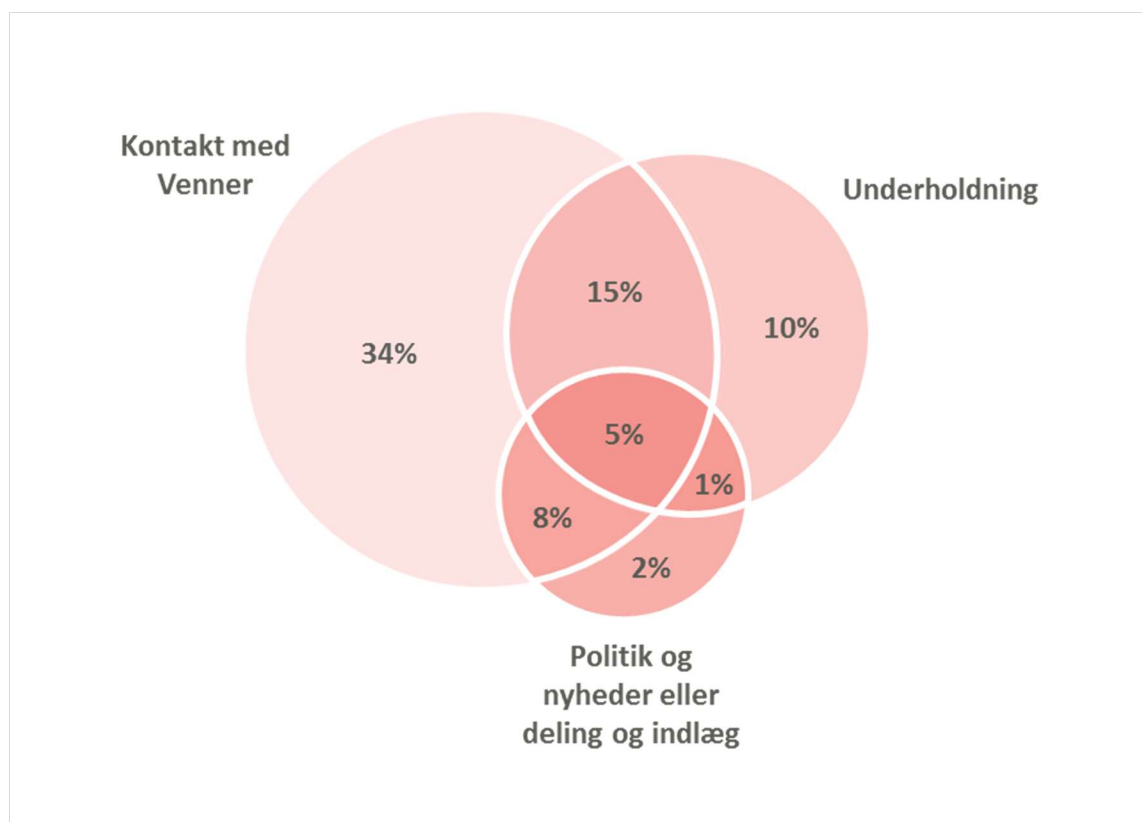

"Jeg kan godt læse nyheder på de sociale medier – det er også den måde, jeg får dem på – men at diskutere tingene er ikke det, de er beregnet til. Det er mere til at holde kontakten"
Elev, ungdomsuddannelse

Brugen af de sociale medier hænger, som tidligere nævnt, tæt sammen med målgruppens alder. Analyserne viser en klar tendens til, at børn og unge i mindre grad bruger de sociale medier til underholdning, jo ældre de bliver, derimod stiger andelen som bruger de sociale medier til at læse nyheder. Brugen af sociale medier til at holde kontakt med vennerne er konstant for hele målgruppen uanset alder.

Nogle unge bruger kun sociale medier til et formål, mens andre bruger dem til flere forskellige måder samtidig. Figuren nedenfor, der er baseret på en eksplorativ faktoranalyse af børns og unges ovenstående angivne formål med at bruge sociale medier, giver et overblik over sammenhængen mellem de forskellige typer af brug. Figuren viser eksempelvis, at 34 pct. primært bruger sociale medier til at have kontakt med venner, 10 pct. til underholdning og 15 pct. til begge dele. Dvs. at 59 pct. kun bruger sociale medier til kontakt og underholdning og ikke til politik, nyheder, deling og indlæg.

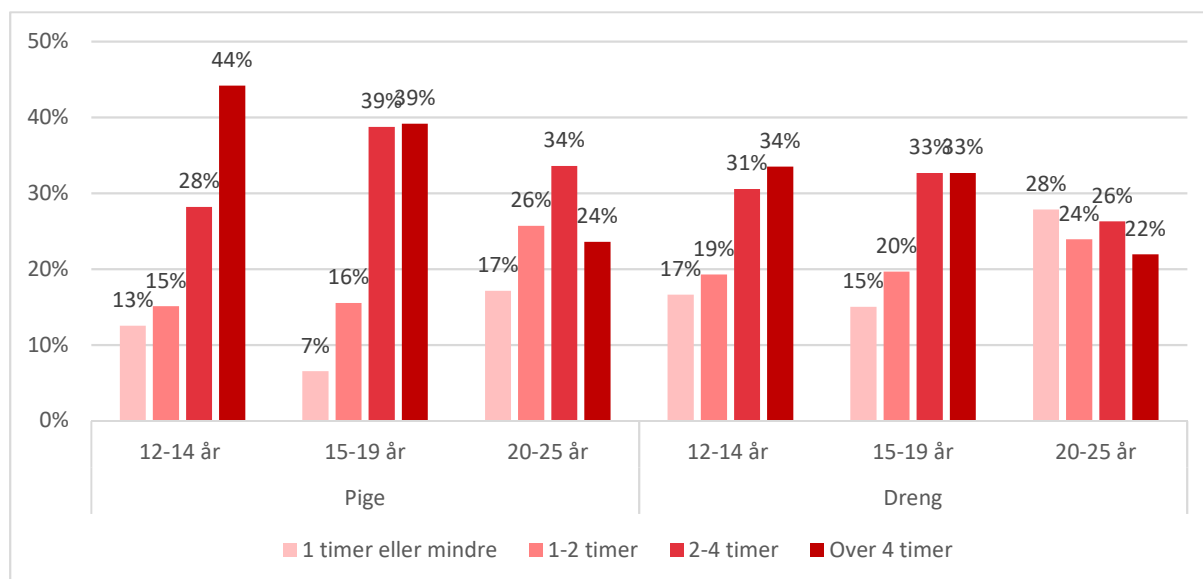
Figur 4: Hvad bruges medierne primært til?

Kilde: Elevsurvey, N=4488.

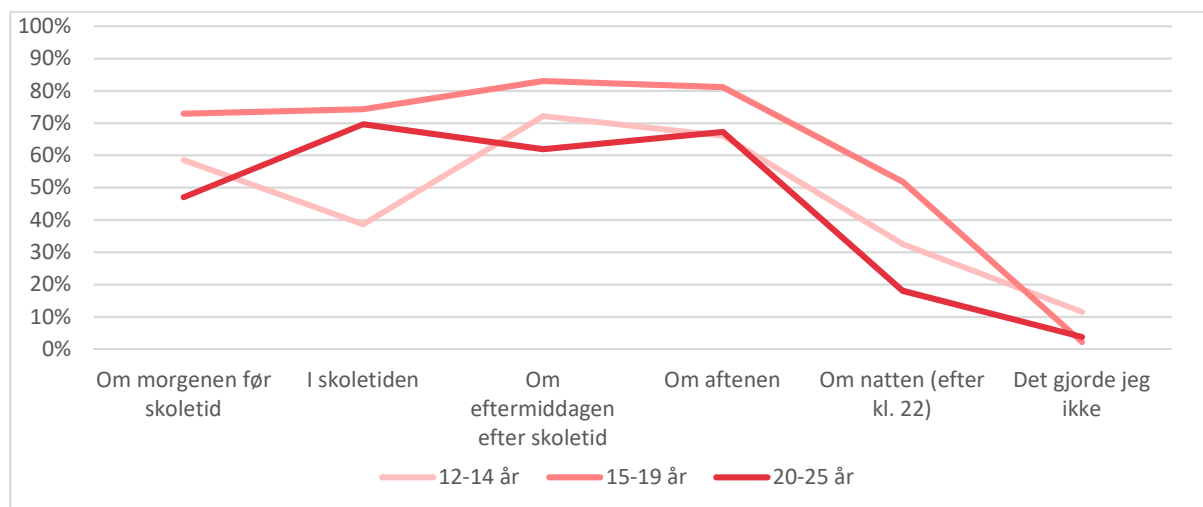
4.3 HVOR LANG TID OG HVORNÅR BRUGER BØRN OG UNGE PÅ SOCIALE MEDIER?

Køn har en betydning i forhold til brugen af sociale medier blandt børn og unge, hvilket også afspejles af antallet af timer, målgruppen dagligt bruger på sociale medier. Pigerne bruger længere tid på de sociale medier end drengene. Figuren nedenfor viser, at andelen af børn og unge, som bruger mere end 4 timer om dagen på sociale medier, falder med alderen. Ligeledes ses det, at der er færre drenge med højt tidsforbrug end piger, hvilket formentlig hænger sammen med at drengene bruger mere tid på eksempelvis spil.

Figur 5: Tidsforbrug på sociale medier opdelt på køn og alder

Kilde: Elevsurvey, N=3412. "Tænk på i går, og hvis det var en weekend, så tænk på i fredags. Skriv det antal timer og minutter, du brugte på sociale medier. Det kan både gælde i skolen og i din fritid. Hvis du ikke ved det helt præcist, så giv os dit bedste bud."

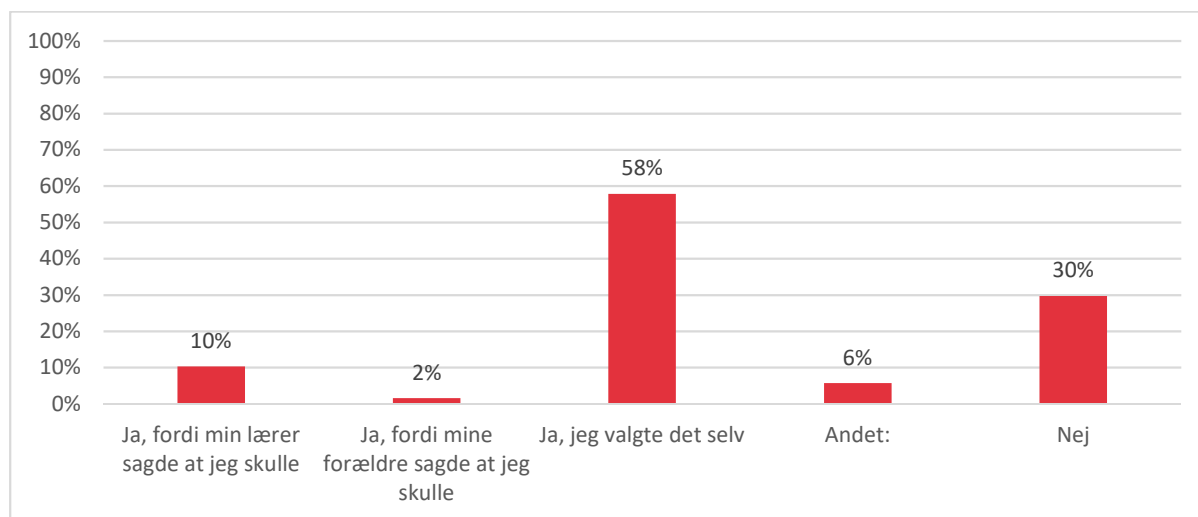
Tidspunktet på dagen, hvor børn og unge anvender sociale medier, er i høj grad afhængig af alder. De 12-14-årige anvender dem i et mindre omfang end de ældre aldersgrupper, og særligt i skoletiden er der et mindre forbrug. Forklaringen er blandt andet, at forældre og lærere i højere grad stiller regler op for brugen af sociale medier for de yngste målgrupper. De 15-19-årige bruger sociale medier mest, og en stor andel i denne aldersgruppe bruger sociale medier "hele tiden". Det er også blandt de 15-19-årige, at en stor andel (godt halvdelen) anvender sociale medier om natten (efter kl. 22).

Figur 6: Hvornår på dagen bruger man sociale medier?

Kilde: Elevsurvey, N=4070.

En gruppe af børn og unge er dog også offline på bestemte tidspunkter af døgnet. 58 pct. af de adspurgte noterer i SMS-panelets logbog i gennemsnit, at de af eget valg har været offline i løbet af den givne dag. 10 pct. noterer, at de var offline i skoletiden på deres lærers opfordring, mens 2 pct. var offline, fordi deres forældre sagde, at de skulle. 30 pct. var ikke offline på den givne dag.

Figur 7: Har du været offline i dag? (fra din computer eller telefon)

Kilde: SMS-panel, mandag. N=276.

Størstedelen har dermed været offline efter eget valg. Dette afspejler en tendens – der også italesættes i den kvalitative dataindsamling samt i litteraturen – til modreaktioner på den stigende digitalisering af social kontakt. Børn og unge slår i stigende grad notifikationer fra eller aktiverer 'forstyr ikke'-funktionen, således at de undgår at blive stresset af mobilens konstante brummen. Dette kommer bl.a. til udtryk i følgende samtale mellem en elev fra grundskolen og interviewer:

Interviewer: Tænker du over, at man kan blive afhængelig af den?

Elev, grundskole: Ja, det gør jeg tit, fordi nogle gange synes jeg, at det stresser mig, fordi jeg kigger på min telefon. Så derfor sætter jeg sådan en måne på, så den ikke forstyrrer. Så får jeg ikke hele tiden notifikationer.

Interviewer: Så du kan godt se dem, men den laver ikke den der brumme lyd?

Elev, grundskole: Ja, så lægger jeg ikke så meget mærke til det og så bliver jeg ikke så stresset af det.

4.4 FEAR OF MISSING OUT (FOMO)

Sociale medier udgør en integreret del af børn og unges hverdag. Social kontakt foregår i bred udstrækning online, og hvis man ikke følger aktivt og engageret med, risikerer man at gå glip af noget. Dette er i hvert fald en frygt, som nogle børn og unge har. Populært kaldes det FOMO eller "Fear of Missing Out" (Frygt for at gå glip af noget). Det betyder, at der opstår et rituelt og serielt adfærdsmønster omkring afhængigheden af sociale medier, idet man på kontinuerlig vis tjekker opdateringer på sociale medier. Børn og unge skal have set den seneste video-post fra en kendt

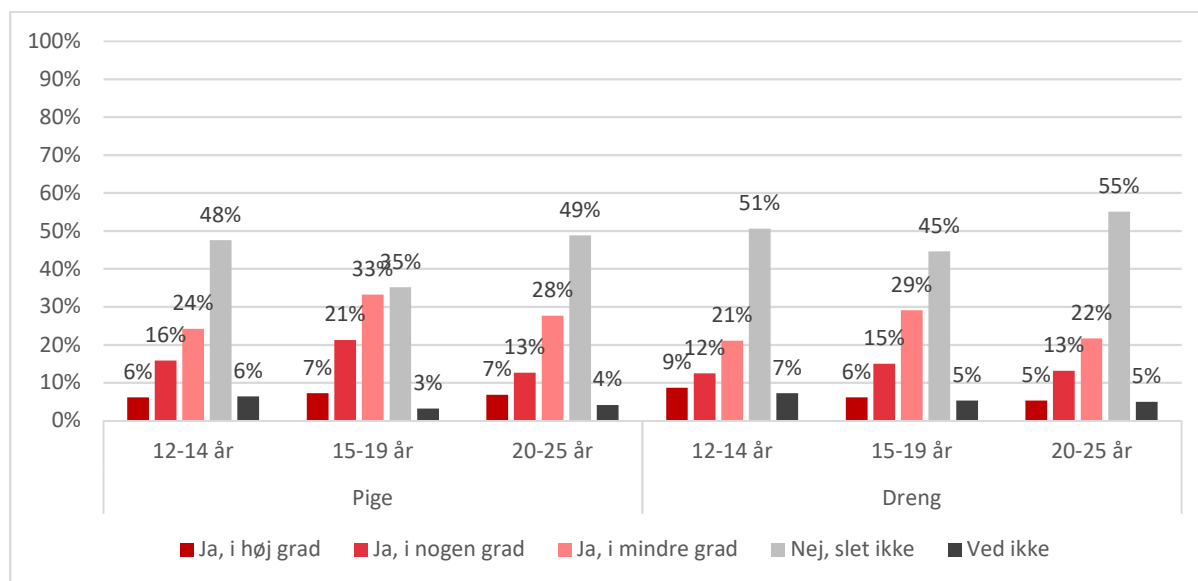
Youtuber eller de nyeste billeder på vennernes Instagram for at kunne snakke med i skolen den efterfølgende dag. Hvis ikke de kan følge aktivt med på sociale medier, føler nogle børn og unge sig udenfor.

Elev, ungdomsuddannelse: Jeg bruger sociale medier til at snage. Instagram bruger jeg til det. Her kan jeg følge med. Inden jeg havde Facebook, Instagram og så videre, følte jeg mig helt uden for.

Undersøgelsen viser, at både piger og drenge kan være bange for at gå glip af noget vigtigt på nettet eller sociale medier, når de ikke er online. Som det ses af figuren nedenfor, angiver ca. 20 pct. af de adspurgte børn og unge, at de nogen eller høj grad er bange for at gå glip af noget vigtigt på nettet eller på de sociale medier. Der er i øvrigt en tendens til, at det er mere udbredt blandt piger end drenge samt blandt de 15-19-årige. Analyserne viser endvidere, at der er en sammenhæng mellem forbruget af sociale medier og omfanget af FOMO.

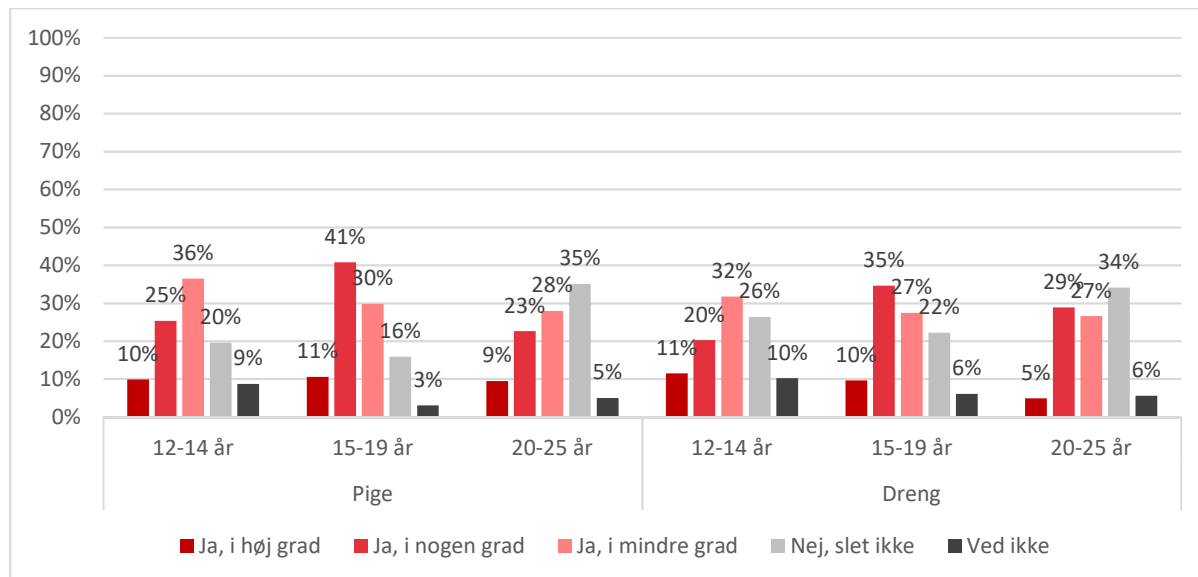
Figur 8: Har du inden for den seneste måned været bange gå glip af noget vigtigt på nettet og sociale medier, når du ikke er online?

Kilde: Elevsurvey. N=4.488

En stor andel af børn og unge oplever også, at det blandt deres kammerater er vigtigt, at man svarer hurtigt på sociale medier, når der er nogen, der skriver eller deler noget. Mellem en tredjedel og halvdelen af de unge på tværs af køn og alder svarer, at det blandt deres kammerater er vigtigt, at man svarer hurtigt på sociale medier, når der er noget der skriver eller deler noget. Dog er denne sociale norm stærkest blandt de 15-19-årige piger, hvoraf 52 pct. i høj eller nogen grad har vennekredse, hvori det er vigtigt at svare hurtigt.

Figur 9: Blandt mine kammerater er der vigtigt, at man svarer hurtigt på de sociale medier, når der er nogen, der skriver eller deler noget

Kilde: Elevsurvey. N=4.488

Dykker man ned i disse tal, er det netop, når der er opdateringer fra særlige personer, som f.eks. venner, at man gerne vil svare hurtigt. Da man ikke ved hvem der har sendt beskeden, når man hører notifikation, bliver man dog nødt til at tjekke telefonen uanset hvad.

Interviewer: Hvor tit reagerer du på det?

Elev, ungdomsuddannelse: Når der kommer noget vigtigt – 50/50.

Interviewer: Så hver gang der kommer et bip, kigger du?

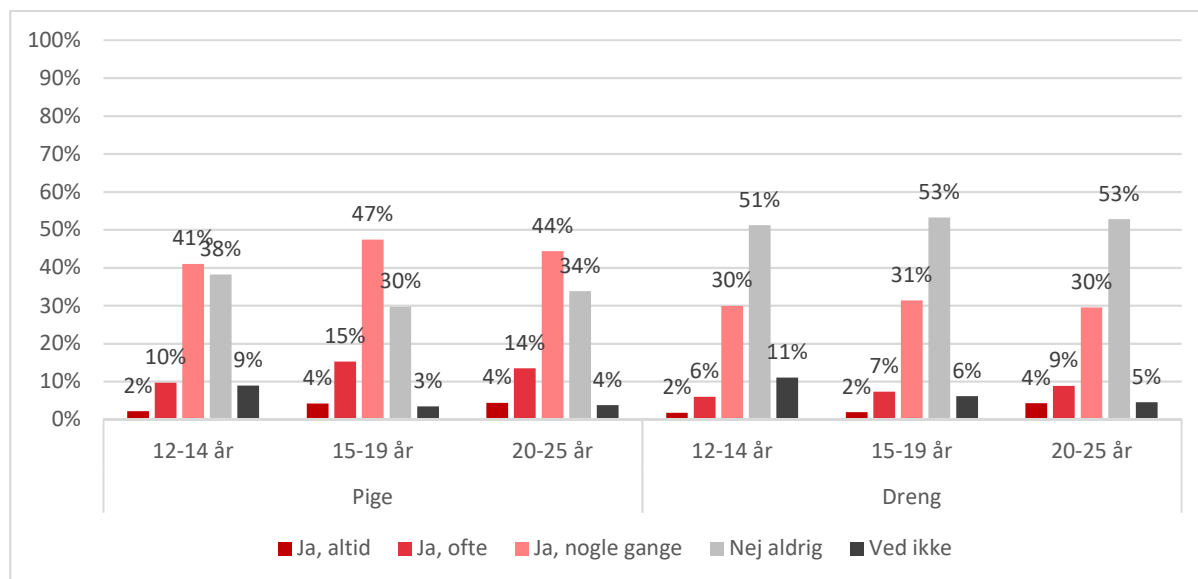
Elev, ungdomsuddannelse: For det meste kigger jeg lige. Hvis jeg har tid, kigger jeg. Er det ikke noget vigtigt, lader jeg det ligge. Er det vigtigt, svarer jeg.

Som det fremgår af citatet, skal der altid foretages en hurtig afvejning af, hvorvidt meddelelserne er vigtige nok til at kræve et hurtigt svar. Dette betyder, at selvom det ikke altid er vigtigt at svare hurtigt, så bliver det vigtigt at forholde sig med det samme til, om man skal svare hurtigt. En sms eller notifikation udgør således næsten altid en forstyrrelse, uanset om den skal besvares hurtigt eller ej.

Den sociale forventning om hurtig responstid og frygten for at gå glip af noget resulterer derudover i, at mange børn og unge kan have svært ved at slukke mobilen og gå i seng om aftenen. De fortæller, at de er nødt til at følge med i den seneste opdatering i gruppesamtalen med vennerne, så de kan snakke med den efterfølgende dag i skolen. Når mobilen ligger på sengebordet og brummer, kan det derfor være svært at falde i søvn. Dette bekræftes af eleverne besvarelser på spørgeskemaundersøgelsen. Det er således særligt dem, der bruger sociale medier om natten (efter kl. 22), som oplever at være bange for at gå glip af noget, når de er offline.

Med frygten for at gå glip og forventningen om, at man svarer hurtigt, er der således to stressfaktorer i spil. Nærværende undersøgelse viser, at der er mellem 10 og 20 pct. af de medvirkende børn og unge, som altid eller ofte synes, at det er stressende at følge med på de sociale medier, og at denne gruppe fortrinsvis er piger mellem 15-25 år. Over halvdelen af drengene uanset alder synes aldrig, at det er stressende at følge med på de sociale medier.

Figur 10: Synes du, at det er stressende at følge med på de sociale medier?

Kilde: Elevsurvey. N=4.488

4.4.1 Streaks og gamification

Opretholdelsen af såkaldte streaks på Snapchat udgør endnu et særskilt og meget omtalt interaktionsmønster blandt børn og unge. De har ofte streaks med adskillige venner og bekendte, og går meget op i at sende den daglige, gensidige hilsen for at opretholde den point-score, der lægges sammen, hvis man kommunikerer hver dag via mediet.

Elev, ungdomsuddannelse: Jeg har talt, jeg har streaks med 120 forskellige personer.

Interviewer: Og hvad er det, når du har streaks med 120 personer?

Elev, ungdomsuddannelse: Det er bare godmorgen- og godnat-snap, jeg sender til dem. Og så er der dem, jeg snapper til i løbet af dagen også.

For flere børn og unge bliver opretholdelsen af streaks et spil eller en konkurrence, som de har svært ved at slippe – hvilket også er meningen fra designernes side. Med inspiration fra computerspilsverdenens brug af konkurrencestimulerende "badges" og "ranglister" har de *gamificeret* kommunikationen på de sociale medier for at fastholde brugerne. Dette har vist sig særlig succesfuldt med Snapchats streak-system, som flere unge oplever som en integreret del af deres hverdag – eller i nogle tilfælde en decideret afhængighed.

Elev, ungdomsuddannelse: Jeg har seks [streaks] lige nu. Ikke mega høje. Den ene 103, den anden 111.

Interviewer: Tænker du over det? Fylder det?

Elev, ungdomsuddannelse: Nej. Men går jeg ind på Snapchat og ser et timeglas, så skynder jeg mig at sende en. Det er helt ubevidst, noget jeg er begyndt på. [...] Det [timeglasset] kommer op her, hvis man ikke har gjort det i lang tid, og så viser den, at du skal gøre det nu for at opretholde dine streaks.

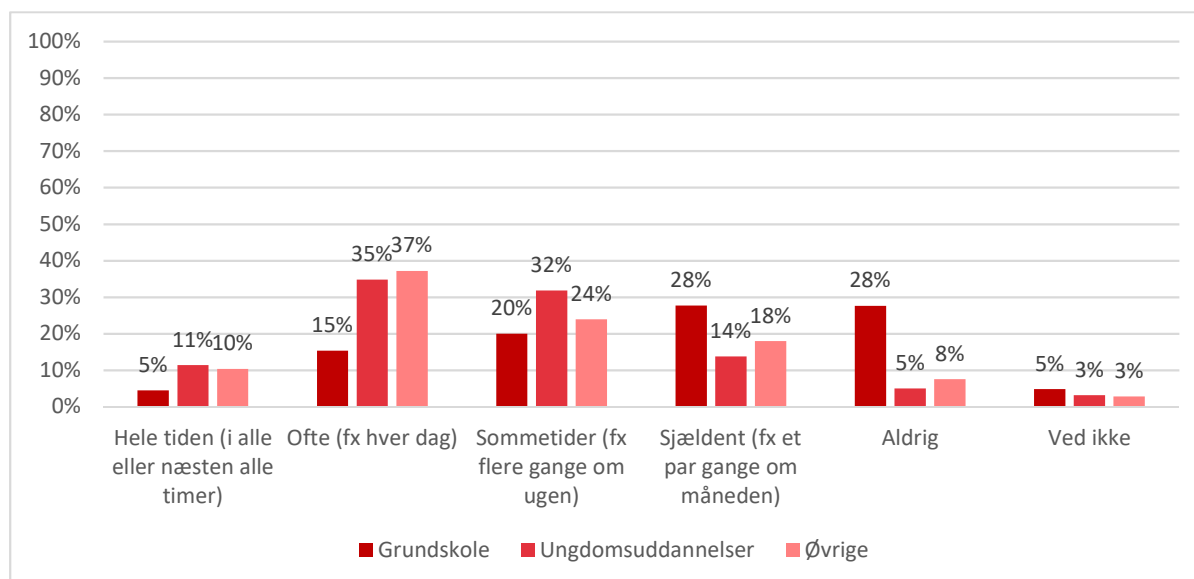
Elev, ungdomsuddannelse: Min bedste veninde endte også med at få det rigtigt dårligt selv, og hun blev nødt til at tage nogle dage væk fra de sociale medier, fordi hun fik det så dårligt med det. Så endte jeg med at passe hendes streaks på Snapchat og sådan noget, fordi hun simpelthen ikke kunne holde ud at være på de sociale medier [...] Jeg fik adgangskoden og brugernavn til hendes snap, og så skulle jeg lige sende en snap om dagen, så hun ikke mistede den.

Sidstnævnte citat udgør et ekstremt tilfælde af den afhængighedsskabende omgang med streaks på Snapchat. Tilfældet er dog ikke enkeltstående, men opleves sommetider – særligt blandt piger. Til trods for de allerede kendte konsekvenser af afhængigheden af det sociale medie, tager ovennævnte pige andre midler i brug for at opretholde streak-scoren og undgå at skuffe sine snap-venner. Med hjælp fra en veninde tager hun et par dages pause fra 'spillet' og forventningspresset, men vender tilbage efter et par dage uden at have mistet point i det virtuelle snap-regnskab. Hun opgiver brugernavn og adgangskode og udviser fuld tiltro til, at veninden varetager opgaven på bedste vis. Karakteren af de snaps, der afsendes fra hendes snap af veninden, er dog ikke nødvendigvis typiske for hendes personlige adfærd eller interesser. Afsendelsen af en (hvilken som helst) snap for at opretholde streaken bliver dermed vigtigere end indholdet og at det afspejler personen bag skærmen.

4.5 SMARTPHONES – KONCENTRATION OG UNDERVISNING

Tidligere undersøgelser viser også, at flere børn og unge kæmper med stress, nedsat koncentrationsevne og tilstedeværelsesproblemer. Det er eksempelvis blevet afdækket, at næsten en tredjedel af børn og unge jævnligt bruger deres telefoner eller computere til noget, der ikke er fagligt relateret, mens de sidder i undervisningen. Oftest logger de på sociale medier som Facebook, Snapchat og Instagram, og flere af de adspurgte børn og unge mener, at de bruger mobilen for meget (Hebsgaard; 2017)

I forlængelse af de tidligere undersøgelser viser denne undersøgelse, at det i langt højere grad er elever på ungdomsuddannelserne end i grundskolerne, der bruger deres telefon eller computer i skoletiden til ikke skolerelateret ting. Således angiver 46 pct., at de ofte eller hele tiden logger på sociale medier eller andet, som ikke er relevant for undervisningen. Blandt grundskoleelever er dette tal 20 pct.

Figur 11: Elevers brug af sociale medier i undervisningen

Kilde: Elevsurvey. N=3.694. **Spørgsmål:** "Hvor ofte bruger du din telefon og/eller computer til noget, der ikke har med skolen at gøre, når du sidder til undervisning? F.eks. ved at logge på sociale medier som Facebook, Snapchat og Instagram"

I de kvalitative interviews fortæller eleverne på ungdomsuddannelserne også i højere grad end i grundskolerne, at telefonen bruges til at foretage overspringshandlinger, som ikke har noget med undervisningen at gøre. Under en klassesdiskussion på en ungdomsuddannelse kom det dog frem, at eleverne også prøver at begrænse deres brug af mobiltelefonen i undervisningen. Som det fremgår af nedenstående interviewuddrag, laver de unge selv en vurdering af, hvornår det er vigtigt at høre efter hvad læreren siger, og hvornår mobiltelefonen er vigtigere. Eleverne forsøger dermed at balancere mellem de to.

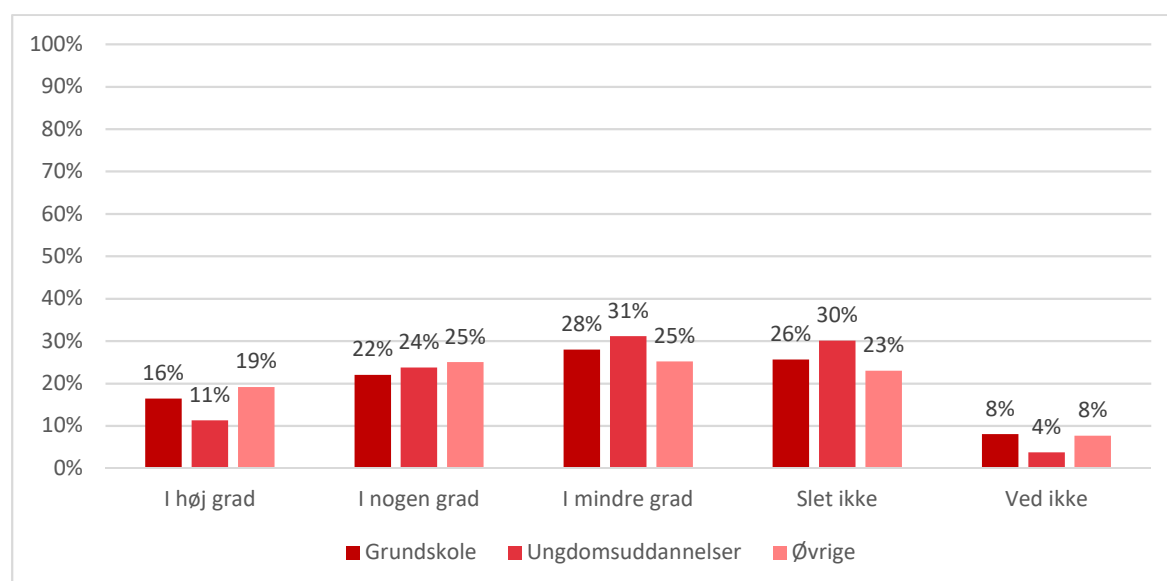
Elev, ungdomsuddannelse: Jeg har talt, jeg har streaks med 120 forskellige personer.
Interviewer: Og hvad er det, når du har streaks med 120 personer?
Elev, ungdomsuddannelse: Det er bare godmorgen- og godnat-snap, jeg sender til dem. Og så er der dem, jeg snapper til i løbet af dagen også.

	SPØRGER:	"Kigger I på jeres telefoner, hvis I får notifikationer i undervisningen?"
	ELEV 1:	"Når den [telefonen] siger en lyd, er det enten en notifikation på Facebook, Snapchat eller Instagram, eller alt det andet lort jeg har på min telefon. For det meste kigger jeg lige. Hvis jeg har tid, kigger jeg. Er det ikke noget vigtigt, lader jeg det ligge"

ELEV 2:	<i>"Er det vigtigt, så svarer jeg. I undervisningen bruger jeg den, men ikke hele tiden. Der er tidspunkter, hvor vi skal høre ekstra godt efter, og da bruger jeg den ikke så meget. Udenfor skolen er det bare hele tiden, tror jeg"</i>
ELEV 3	<i>"Jeg prøver for det meste at holde mig fra min telefon, når der er undervisning, men når jeg har fri så bruger jeg den meget"</i> (Klassediskussion, ungdomsuddannelse)

Den konstante forstyrrelse fra mobiltelefonerne betyder dog ifølge Hebsgaard, at eleverne ofte bliver revet ud af deres faglige fokus og fordybelse, og at de sjældent kommer i en tilstand, hvor de får lov at koncentrere sig (2016). Nærværende undersøgelse viser dog også, at også kammeraterne bliver forstyrrede. Som det fremgår af figuren nedenfor, oplever 16 pct. i grundskolen og 11 pct. på ungdomsuddannelserne i høj grad at blive forstyrret, når deres klassekammerater bruger deres telefon eller computer til noget ikke skolerelateret.

Figur 12: Elevernes oplevelse af forstyrrelse af smartphones i undervisningen

Elevsurvey. N= 3.680. Spørgsmålet: "Synes du, at det forstyrrer undervisningen, når én eller flere af dine klassekammerater bruger sin telefon/ computer til noget, der ikke har noget med skolen at gøre?"

Over halvdelen af eleverne oplever dog kun at blive forstyrret i mindre grad eller slet ikke, når deres klassekammerater bruger deres telefon eller computer. Dette billede afspejles også i de kvalitative interviews og klassediskussioner på skolerne. Her giver en stor andel af eleverne udtryk for, at de er blevet gode til at ignorere sidekammeratens overspringshandling i undervisningen. De fleste elever har en holdning til, at de selv skal styre deres brug af mobiltelefoner i timen, og at det er "værst for dem selv", hvis de ikke hører efter, hvad læreren siger.

Eleverne er generelt meget reflekterede omkring, hvordan de selv kan blive forstyrret eller ukoncentrerede af vibrationer og notifikationer fra deres mobiltelefon. Flere har dog svært ved at forstå, at det kan forstyrre andre. En elev i grundskolen siger:

"Det forstyrrer ikke de andre. Der er jo ikke lyd på, så hvorfor skulle det gøre noget for dem, om jeg lige svarer på en snap?"
(Dybdeinterview, grundskole)

Generelt fremgår det af de kvalitative interviews, at eleverne ikke synes, at de skal have ansvaret for at sige til klassekammeraten, at de bliver forstyrret af deres mobilbrug i undervisningen. Denne opgave, synes de, ligger hos læreren eller hos skolen, som skal have "regler for hvad der er okay og ikke okay", som en elev siger.

Spørgsmålet om, hvorvidt skolen skal opstille regler for brug af mobiltelefoner, deler de interviewede lærere. Der er overordnet tre positioner. Den ene position ser brugen af mobiltelefoner som primært forstyrrende og mener, at mobiltelefonerne bør lægges væk i timerne. Flere af skolerne, der indgår i denne undersøgelse, arbejder med regler og forbud mod brug af mobiltelefonen i skoletiden for at skabe et læringsrum, hvor eleverne kan koncentrere sig og høre efter. 66. pct. af grundskolelærerne angiver f.eks., at de indsamler telefoner i starten af timerne.

Den anden position anerkender, at telefonerne kan forstyrre, men ser elevernes brug heraf i timerne som et udtryk for, at eleverne finder undervisningen uinteressant. Dog påpeger de, at denne gruppe altid har eksisteret, men tidligere kiggede de bare ud af vinduet, tegnede kruseduller på papiret eller lavede ballade. Denne holdning udtrykkes også af nogle elever, som fortæller, at telefonen er en tiltrængt pause fra undervisningen, når man har svært ved at koncentrere sig. Dette argument tilbagevises dog af andre lærere, som mener, at undervisningen ikke nødvendigvis er uinteressant, men blot at mobiltelefonen er *mere* interessant. En lærer beskriver i et gruppeinterview, hvordan hun oplever, at det i højere grad er "tiltrækning" fremfor "frastødning", som er i spil i undervisningen:

"Det er ikke kedsomhed tror jeg, for de reagerer jo først, når de får beskeden kan man se. Så den stjæler opmærksomheden. Men selvfølgelig har vi da også et ansvar, for vi bruger også værktøjerne [mobiltelefon og computer] i skolen"
(Gruppeninterview, lærere, grundskole)

Den sidste position mener, at det skal anerkendes, at mobiltelefonen med lommeregner, kamera, søgefunktioner på nettet mm. også er et værktøj, og det derfor i højere grad bør integreres mere i undervisningen. En IT-vejleder, som også underviser i matematik, fortæller, at det er en løbende diskussion om, hvorvidt mobiltelefoner i timer understøtter læring eller forstyrrer:

”Der er mange i de ældre klasser, der bruger dem til læring. Derfor er et emne, der debatteres jævnligt - hvor forstyrrende er det i forhold til, hvor meget man lærer”
(Dybdeinterview, IT-vejleder, grundskole)

Flere elever giver også udtryk for, at de ønsker at få lov til at bruge telefonerne som læringsmidler i timerne, og at de gerne så, at lærerne brugte dette mere aktivt i timerne.

Ingen af de interviewede lærere eller skoleledere giver udtryk for, at de har fundet ”formlen” til balancen mellem telefonen som et forstyrrende element i undervisningen og telefonen som en brugbar teknologi i undervisningen. Eleverne oplever dog, at det ikke hjælper at afskærme dem helt fra at kunne sidde med deres telefoner og ønsker i stedet, at de selv er med på råd omkring, hvordan reglerne skal være.

4.6 FORÆLDRES ROLLE

Dette afsnit vil dykke nærmere ned i, hvad forældrenes brug af sociale medier betyder for børnenes brug. Det vil tage udgangspunkt i data fra forældre-surveyen, samt en sammenligning af forældrenes svar på spørgeskemaet, med deres børns svar. Det har været muligt i alt at koble 146 elevbesvarelser med deres forældres besvarelser.

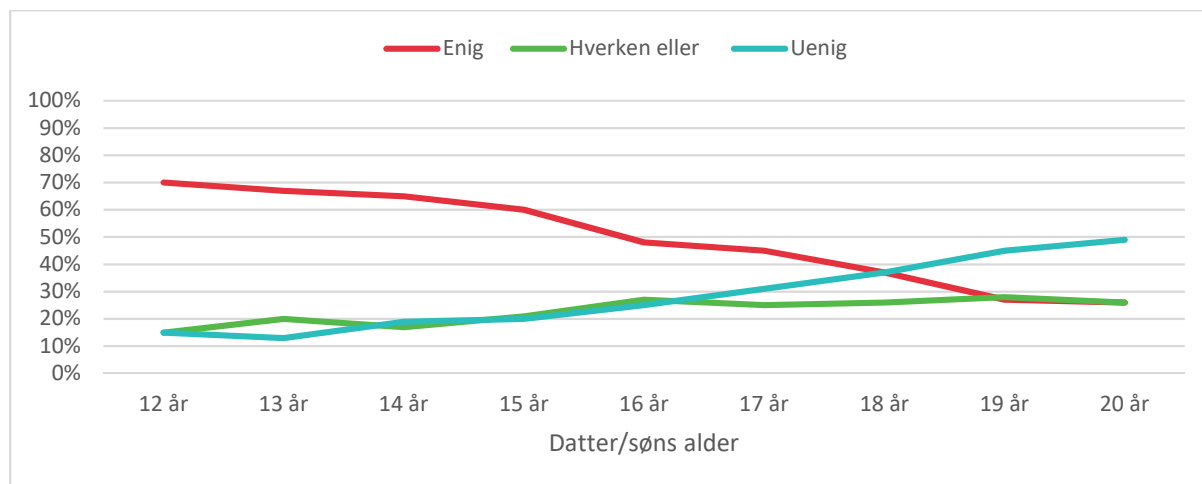
Af forældre-surveyen fremgår det, at forældre til børn i alderen 12-25 år bruger sociale medier i mindre grad end deres børn. Derudover fremgår det af forældre-surveyen, at en stor del af forældrene ikke bruger nogle af de sociale medier, som deres børn bruger allermest. Således er der f.eks. 20 pct. af forældrene, der bruger Snapchat, og 24 pct. der bruger Instagram. Disse fordelinger viser, at der er en stor forskel i forældre og børns brug af sociale medier. Samtidig viser en regressionsanalyse af sammenhængen mellem forældre og børns forbrug af sociale medier, at der ikke er nogen signifikant sammenhæng mellem disse to faktorer⁴. Dette tyder således på, at børns forbrug af sociale medier er uafhængigt af forældres brug af sociale medier og omvendt.

Forældrenes overblik over børnenes adfærd på nettet falder med alderen. Således svarer 70 pct. af forældrene til de 12-årige at de har et godt overblik over hvad deres søn/datter foretager sig på nettet, mens det er 60 pct. blandt forældre til 15-årige og 35 pct. blandt forældre til 18-årige. Denne udvikling er ikke overraskende. I takt med at børnene bliver ældre bliver de også mere selvstændige.

⁴ Den bivariante regressionsanalyse havde 107 gyldige observationer og en p-værdi på 0,35.

Forældrene er generelt trygge ved deres børns færden på nettet hen over hele aldersspændet fra 12-20 år.

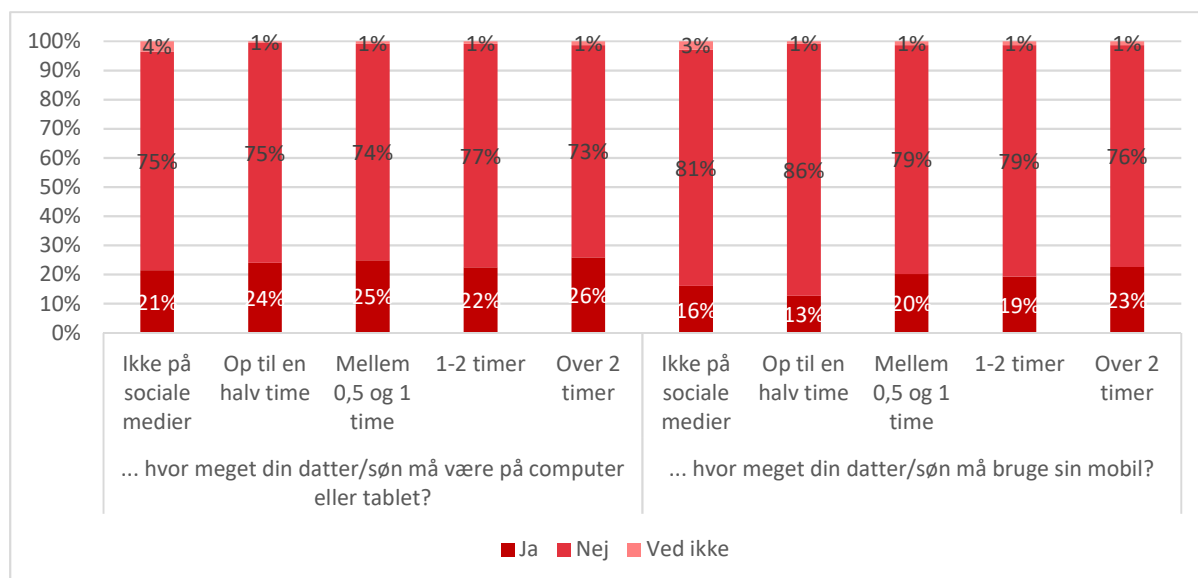
Figur 13. Forældrenes overblik over børnene adfærd på nettet i forhold til barnets alder

Kilde: Forældresurvey. N=1287. Spørgsmål: "Jeg har et godt overblik over, hvad min datter/søn foretager sig på nettet."

Mens der ikke synes at være nogen direkte sammenhæng mellem forældre og børns brug af sociale medier, har forældrenes brug af sociale medier betydning for i hvor høj grad, der er husregler for børnenes brug af sociale medier. Nedenstående figur viser, at de forældre, som bruger sociale medier meget, er mere tilbøjelige til at sætte grænser for deres børns brug af sociale medier end forældre, der ikke bruger sociale medier i så høj grad.

Figur: Sammenhæng mellem forældres brug af sociale medier og de regler, som de pålægger deres børn

Kilde: Forældresurvey. N=1791. Spørgsmålet lød: "Har du/I lavet regler for...?". Andelen som har svaret ja er rapporteret. Opdelt på antal timer, som forældrene bruger på sociale medier.

Af figuren fremgår det, at 13-16 pct. af de forældre, som bruger mellem 0 og 30 minutter om dagen på sociale medier, har regler for, hvor meget deres barn må bruge mobilen, mens 23 pct. for de forældre, som bruger over to timer om dagen på sociale medier, har lavet regler. Der er således en tendens til, at jo mere forældrene selv bruger sociale medier, desto mere tilbøjelige er de til at pålægge deres børn regler for brugen af deres mobiltelefon.

5. SOCIALE RELATIONER PÅ SOCIALE MEDIER

Dette kapitel undersøger børn og unges sociale relationer på de sociale medier. Fokus er på venskaber, digital mobning og de sociale normer, der styrer relationerne og særligt billede-delinger. Kapitlet undersøger således følgende spørgsmål:

- Hvordan varetages venskaber på de sociale medier? Hvad bruges de forskellige medier til?
- Hvilken social rolle spiller likes, kommentarer og tags?
- Hvilken rolle spiller billede-delning i de sociale relationer på nettet? Hvad deles der billeder af? I hvilken grad spørges der om lov inden? Og hvad er børn og unges egne regler for billede-delning?
- Hvordan udspiller digital mobning sig? Hvor stor en andel af børn og unge har oplevet at blive mobbet på nettet? Hvordan håndteres mobningen af børn og unge selv og af deres forældre?

5.1 DELKONKLUSION

Undersøgelsen viser, at sociale medier spiller en indflydelsesrig rolle og for børn og unges sociale liv, da de gør det nemt at holde kontakt med venner og bekendte, men afføder nye normer og kommunikationsformer. Særligt platforme som Snapchat og Messenger bruges til at skabe og vedligeholde personlige og nære relationer og de unge er fuldt indforstået med kommunikationsformens gestusser, såsom brug af likes, kommentarer og tags, som anvendes til at tilkendegive, at man har "set" hinanden. Det kan være alt fra virtuelle high fives til en status eller små bekræftende kærlighedserklæringer.

Billeddeling udgør også en stor del af kommunikationsformen på de sociale medier. Messenger og Snapchat er de medier, der bliver mest benyttet til at dele ting på, da disse platforme anses for at være private, intime små grupper og nyder høj tillid. Det er således kun personer, man stoler på, som man har et fællesskab med her. Instagram benyttes dog også til deling af billeder af især pigerne, her vises i stedet et nøje udvalgt sortiment af billeder, der alle skal signalere overskud. Facebook er et medie, som børn og unge stort set ikke benytter til at dele beskeder, billeder eller andet.

Generelt er de unge opmærksomme på at indhente samtykke inden de deler, men gør det ikke altid, og der synes at være en diskrepans mellem selv at indhente samtykke og forvente at andre gør det.

Flere børn og unge ønsker i højere grad at blive spurgt om lov, men spørger ikke i samme grad andre, inden de selv deler billeder. Der er en relativt stor andel, der har prøvet at få delt et billede af dem uden samtykke, hvilket dels kan forklares med det komplicerede regelsystem, man skal agere inden for, som i stor stil beror på tillid og fornemmelser.

Den mest udbredte form for digital mobning er ignorering og private grimme beskeder, hvor antallet er særligt højt blandt piger. Størstedelen af dem, der oplever at blive mobbet på de sociale medier, går ikke til deres forældre med det. Viser forældrene interesse for deres børns færden på de sociale medier, er der dog væsentligt større sandsynlighed for børnene henvender sig til dem, når der opstår konflikter.

5.2 VENSKABER PÅ SOCIALE MEDIER

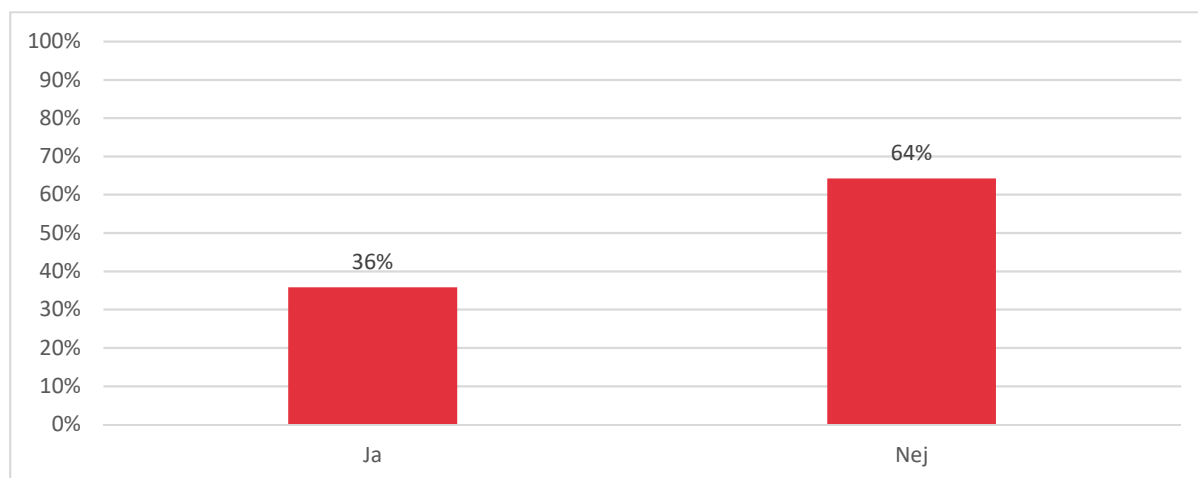
Som det fremgik af ovenstående kapitel, er det primære formål med sociale medier for mange børn og unge at holde kontakten med venner og bekendte. Langt hen ad vejen betyder det også, at sociale medier ser ud til at spille en positiv rolle i børn og unges sociale liv, idet de gør det nemt at holde kontakt. Det kan f.eks. være at holde kontakten med efterskolevennerne, sende en kærlig godmorgen-hilsen til de nærmeste veninder, eller chatte med vennerne på discord imens der spilles PlayStation.

Som det ligeledes fremgik af ovenstående kapitel, er størstedelen af børn og unge på flere forskellige sociale medier, og af de kvalitative interviews fremgår det tydeligt, at medierne bruges med forskellige formål i sigte. Fælles for dem alle er dog, at det primære formål er kommunikation og kontakt. Nedenstående tabel er en oversigt over formålene med de mest anvendte sociale medier.

SOCIALT MEDIE	HVAD BRUGES MEDIET TIL?	
SNAPCHAT	På Snapchat deles hurtige hverdagsglimt, øjebliksmomenter og små hilsner til den mere eller mindre private gruppe af venner og bekendte. Man gør det 'for sjov skyld' eller for at få 'streakes'. Der er stor enighed om, at billederne der deles her godt kan være uden filter eller deciderede 'shitposts', for de forsvinder alligevel kort tid efter (medmindre der tages et screenshot). Elever i grundskolen deler mere og oftere på Snapchat end ungdomsuddannelser. De ældre benytter også Snapchat til at sende billeder fra fester, eller hvis man er sammen med venner.	Elev, ungdomsuddannelse: "Jeg har sådan en lukket gruppe på otte, som jeg sender til typisk hver dag. [...] Så siger jeg godmorgen til dem. Og det der med billeder gør det lidt mere personligt i stedet for på Messenger hvor det er lange beskeder, så kan man lige tage et glad smil og sende med"
INSTAGRAM	Instagram bruges i høj grad til at dele nøje udvalgte billeder, der gerne skal vise en hverdag med overskud. Billederne her er ofte pålagt et filter, både helt konkret, men også idet man i langt højere grad er bevidst om, hvem der skal se billederne og hvilket signal, man ønsker at sende med dem. Billederne skal gerne signalere en form for overskud, eksempelvis ved at tage billeder når man er på ferie. Pinlige billeder hører i mindre grad hjemme på Instagram.	Elev, grundskole: "Jeg vil gerne have noget på min Instagram, så folk kan se hvad jeg laver, og så vil jeg også gerne have, at folk ser, at vi er sammen agtig."
FACEBOOK	Facebook bruges af de fleste børn og unge mere til praktiske formål fremfor egentlig kontakt med venner. Det er meget sjældent de unge rent faktisk deler noget helt offentligt på Facebook, men danner i stedet mindre grupper såsom 'pigerne fra 8'. Der er eksempler på skoler, der benytter Facebook til at dele dokumenter, lektier og meddelelser med eleverne.	Elev, grundskole: "Jeg bruger mest Messenger. Jeg er ligeglad med det normale Facebook" Interviewer: "Men du har det stadigvæk?" Elev, grundskole: "Ja, men kun til skole-relaterede ting."
MESSANGER	Anvendes på lige fod som SMS'er til at kommunikere og holde kontakten med venner og familie. Flere opretter grupper, hvor man kan kommunikere sammen inden for gruppen.	Elev, ungdomsuddannelse: "Jeg tror, at Messenger er et mere dybdegående medie. Der skriver du lange beskeder, hvorimod Snap er god, hvis du har en kort besked."

Fordi sociale medier er en stor del af børn og unges sociale relationer i dag, er det kun et fåtal, som har overvejet at slette deres profil på det sociale medie, som de primært anvender. 64 pct. af de børn og unge, der har deltaget i SMS-panelet, har aldrig overvejet at slette deres profil på deres mest benyttede sociale medie. Størstedelen af dem (41 pct.) begrundede dette med, at deres venner bruger mediet. En udmelding ville derfor resultere i, at de blev holdt uden for de sociale sammenhænge, der udelukkende foregår online.

Figur 14: Har du nogensinde overvejet at slette din profil (på de tmedie du benytter mest)?

Kilde: SMS-panel, søndag. N=190.

Særligt Snapchat opleves som uundværligt. Kun få har overvejet at slette deres Snapchat-profil (9 ud af 51). Et større antal (43 ud af 92) har overvejet at slette deres Facebook-profil, mens få har overvejet at slette Instagram (14 ud af 40).

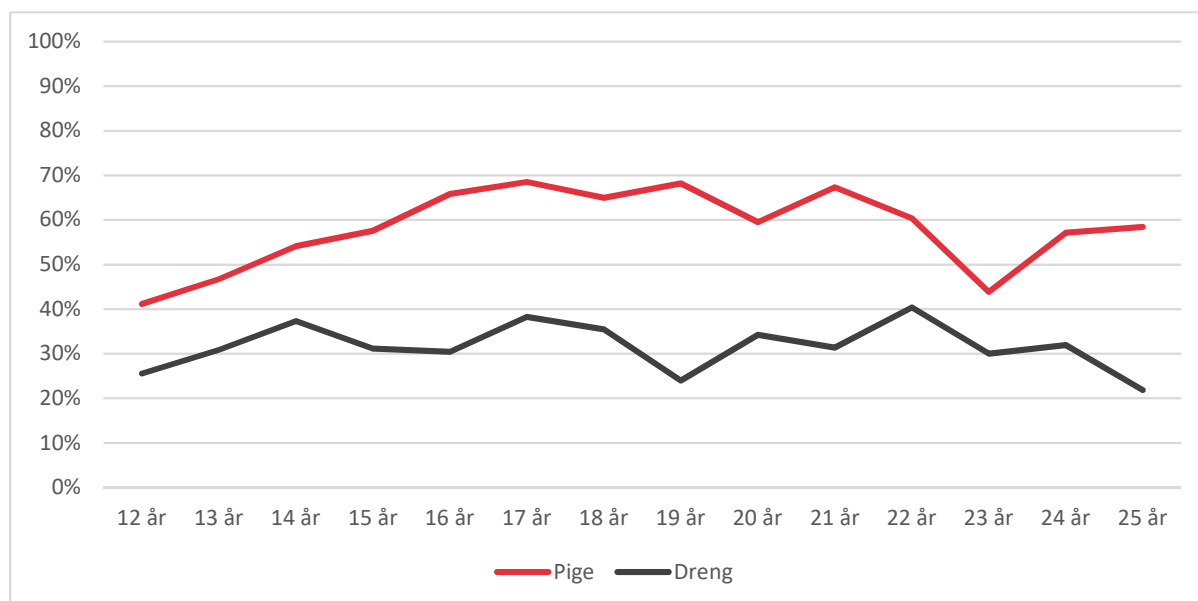
5.2.1 Gensidig anerkendelse: Likes, kommentarer og tags som sociale kommunikationsformer

I og med at sociale medier primært anvendes til at holde kontakt med venner og bekendte, fortæller den digitale kommunikationsform meget om de sociale relationer. Reaktionen på en post i form af et billede eller et statement siger derfor mindst lige så meget om den sociale relation, end selve posten. Likes har stor betydning, da de udgør den mest anvendte respons på et opslag, men også tags anvendes som kommunikationsmiddel på de sociale medier.

Likes

Figuren nedenfor viser, at likes har særlig stor betydning for piger, hvor mellem 40 og 70 pct. svarer, at likes i nogen eller høj grad har betydning for dem. For drengene er det mellem 25 og 40 pct., som svarer, at det har nogen eller høj grad af betydning.

Figur 15: Hvilken betydning har det for dig, at der er nogle, der 'liker' eller kommenterer det, som du deler på nettet?

Kilde: Elevsurvey. N=4.488.

Betydningen af likes afspejles også i børn og unges ønske om at opnå et social accepteret antal likes. Særligt pigerne udtrykker, at de kan blive negativt påvirket, hvis de ikke opnår et forventet eller accepteret antal likes på en statusopdatering eller et nyt profilbillede. Antallet af likes kommer dermed til at betyde mere for dem end hvem, der reelt set har liket, og bliver for nogen en konkurrence eller popularitetsmåling. En elev fra en grundskole fortæller:

Interviewer: Kan man blive påvirket af, hvor mange likes man får?

Elev: Det kommer an på, hvilket billede det er. Man kan selvfølgelig godt blive påvirket. [...] Det kommer også an på, hvor mange følgere man har. Hvis man har 500 og kun får 2 likes, så er det nok ikke så fedt.

Et like kan rumme flere forskellige tilkendegivelser. Interviewene med eleverne viser, at et like overordnet kan tolkes på tre forskellige måder.

THUMPS UP	KÆRLIGHEDSERKLÆRING	HOLDNINGSERKLÆRING
Et virtuelt high five til en status, begivenhed eller en kommentar.	En social bekræftelse af et billede eller en post.	Erklæring af holdning til diskussioner på de sociale medier men uden at skulle give sig til kende med en kommentar.

Likes kan for det første tolkes som den klassiske *thumbs up*, hvor man anerkender en status, begivenhed eller kommentar. Som en elev fra en ungdomsuddannelse siger: "Det er også lidt sådan et øjebliksbillede, hvor man lige giver en highfive."

Likes kan også tolkes som en social bekræftelse – en slags kærlighedserklæring, hvor man gennem liket viser, at man holder af hinanden. Der er typisk en gensidig forventning om likes og bekræftelse fra sociale netværk, når man deler et billede eller anden opdatering. Særligt blandt pigerne, der også i højere grad end drengene angiver, at likes har en stor betydning for dem, opstår der en forventning om, at man liker f.eks. nye profilbilleder. De anvender dermed sociale medier til at pleje venskabsforhold og udvise gensidig interesse for og bekræftelse af hinanden. Hvorvidt man synes om opslaget er underordnet – det forventes, at man liker det for at opretholde relationen. En pige fra en ungdomsuddannelse uddyber det på følgende vis:

Interviewer: Er der noget med, at man bare skal like hinanden profilbilleder?

Elev: Ja det er der nok. Man gør det i hvert fald bare. Det gør man bare.

Interviewer: Også selvom man ikke synes, det er så pænt et billede?

Elev: Ja, det gør man bare.

Likes af denne type er tæt knyttet til brugen af kommentarer som bekræftende kærlighedserklæringer. Særligt pigerne italesætter tendensen til at give stærkt positive og bekræftende kommentarer til venner, der særligt går på det visuelle. Her spiller visualiseringen af de sociale relationer mellem unge og deres holdninger igen en væsentlig rolle, idet der kan gå konkurrence i at få mange anerkendende kommentarer på et billede eller statusopdatering.

Elev, grundskole: For eksempel det her billede, der har jeg 109 likes og 91 kommentarer.

Interviewer: Hvad er det for nogle kommentarer, hvad skriver de?

Elev, grundskole: De skriver sådan noget 'smukke' og 'du er godt nok pæn'. Sådan noget i den stil.

Endelig bruges like som en mere uforpligtende og anonym måde at tilkendegive en holdning på frem for at skrive en kommentar. Det kan enten være fordi, det er nemmere og hurtigere blot at like, men det kan også være, fordi man fremstår mere anonym med et like end med en kommentar, hvor man oftere indgår mere aktivt i en debat.

Tags

En anden central kommunikationsform er brugen af tags. Børn og unge anvender tags til forskellige formål på de sociale medier. Flere italesætter, at de bruger tags til at dele sjove opdateringer eller nyheder med deres venner. På den måde bliver sociale medier en måde at holde hinanden opdaterede, dele et godt grin eller et interessant fund.

Interviewer: Tagger I?

Elev 1, grundskole: Ja på Facebook. Jeg tagger, hvis jeg har fået lov til det.

Elev 2, grundskole: Det er også hvis man tænker, at de andre synes, det er sjovt, så tagger man.

Tags bliver også anvendt til at gøre venner opmærksomme på, at man har delt et billede af dem. Såfremt billedet er af særlig karakter – f.eks. et nærbillede, et billede med meget hud, eller et billede hvor personen sidder med en cigaret i hånden – opsøger de fleste samtykke forinden deling. Som det fremgår af ovenstående samtale, tagger man derfor ikke andre i et billede, før man har fået lov.

Tags bruges også til at informere om, at man har delt et billede. Flere nævner, at der er en klar gensidig forventning om, at man tagger, når et billede deles. Hvis man tilfældigt finder et billede af sig selv, som en ven har delt uden at tage eller informere om det på anden vis, anses det som uhøfligt.

Elev, ungdomsuddannelse: Jeg tagger folk på Instagram. Så ved de også, at der er blevet smidt et billede op af dem. På den måde er det god pli. Jeg ville have det mærkeligt med, at folk havde smidt det op uden tag, og jeg så senere finder ud af det.

Enkelte – særligt piger – har derudover italesat tendensen til at tage venner på en selfie for at gøre dem opmærksomme på offentliggørelsen af billedet. Ved at øge opmærksomheden på billedet øges antallet af likes potentielt set også.

Elev, grundskole: Jeg har en veninde, der tagger billeder, hvor det kun er hende selv, der er på, og det gør hun fordi hun gerne vil vise os, at hun har lagt det op.

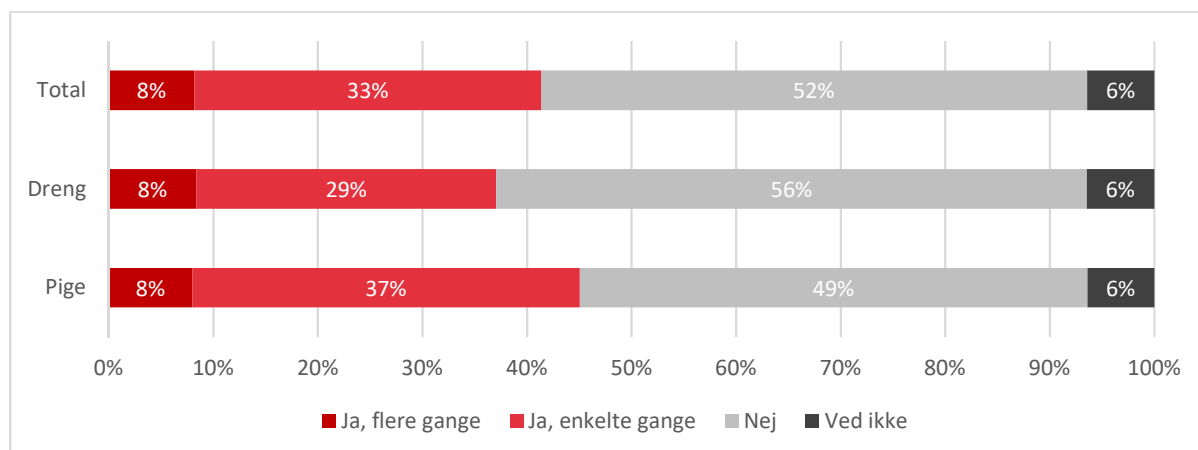
5.3 DELING AF BILLEDER OG VIDEOER

En del af den sociale kommunikationsform på nettet foregår gennem deling af billeder og film. Blandt de adspurgte børn og unge i spørgeskemaundersøgelsen fortæller 32 pct., at de i høj eller nogen grad bruger de sociale medier til at dele billeder og videoer, de selv har lavet, og 15 pct. deler billeder og videoer, andre har lavet.

På linje med den eksisterende litteratur har nærværende undersøgelse fundet, at der er en stor andel af børn og unge, der af og til kommer til at dele indhold, de senere fortryder. Undersøgelsen Digitale Unge (2013) har fundet, at 19 pct. af de unge har uploadet noget om sig selv, som de senere har fortrudt. Medietilsynet lavede en lignende undersøgelse blandt norske unge i 2016, der viste, at 30 pct. har delt materiale (inkl. tekst) om sig selv, de efterfølgende har fortrudt (Medietilsynet, 2016). Spørgeskemaundersøgelsen her har stillet samme spørgsmål til børn og unge og finder, at problemet i dag er endnu mere udtalt, end tidligere beskrevet. Således er det i dag henholdsvis 37

pct. af drengene og 45 pct. af pigerne, der har delt billeder eller videoer af sig selv, som de efterfølgende har fortrudt (se nedenstående figur). Tillige har 31 pct. også prøvet at dele noget af andre, som de efterfølgende har fortrudt (fremgår ikke af figuren).

Figur 16: Har du prøvet at skrive /uploade noget om dig selv på nettet eller sociale medier, som du efterfølgende har fortrudt?

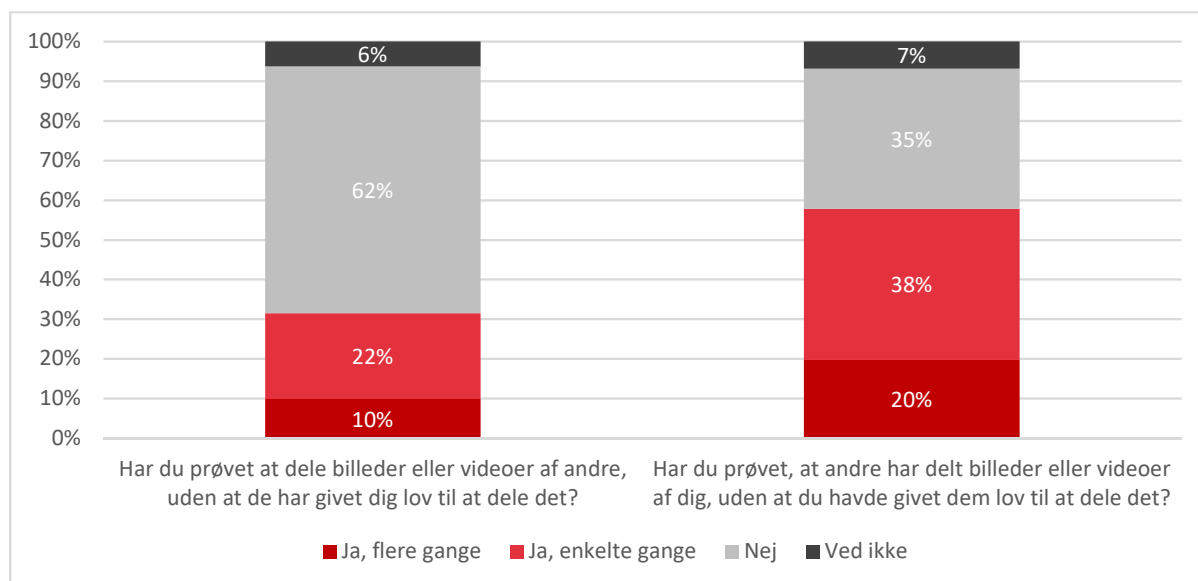
Kilde: Elevsurvey. N=4.488.

En pige fortæller om en episode med en ven, hvor hun som ung teenager efter opfordring sendte et nøgenbillede af sig selv til vennen. Hun fortrød efterfølgende og bad vennen om at slette billedet, samt fortalte sin mor om episoden.

Eleve: Vi begyndte at skrive sammen og det var hyggeligt. Men så begyndte han at sende overskridende billeder på snapchat og bad om, at jeg kunne sende nogle. Det er svært i den alder, jeg var ikke så gammel. Man vil gerne imponere folk, jeg var bange for han ville frastøde mig, hvis jeg ikke gjorde det, så jeg sendte et nøgenbillede til ham og jeg har aldrig været så ydmyget i mit liv.

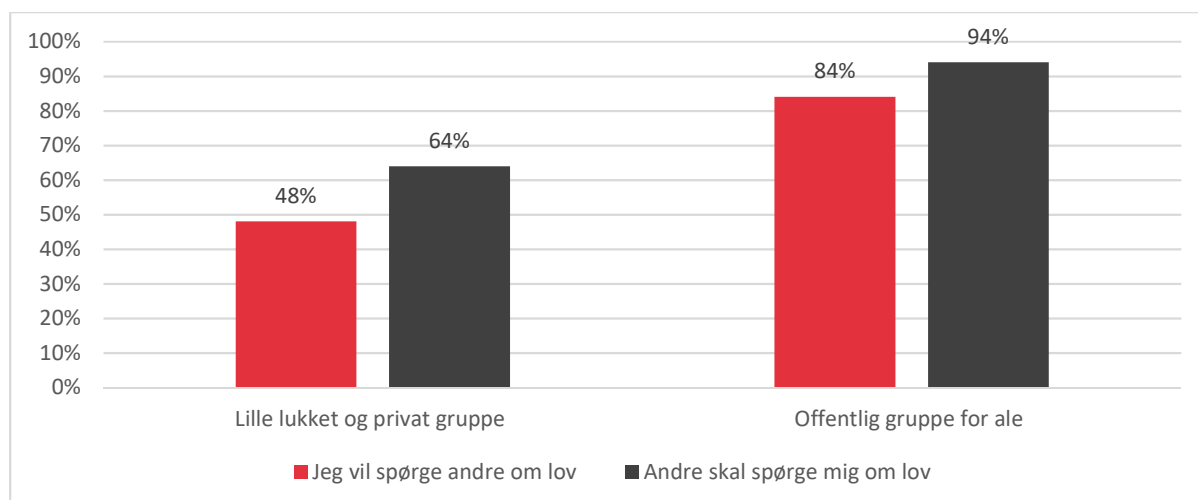
Pige, Ungdomsuddannelse

Undersøgelsen viser endvidere, at der er en udbredt diskrepans mellem det at spørge andre om lov, før man deler et billede og det at forvente, at man selv bliver spurgt om lov. I spørgeskemaundersøgelsen angiver 32 pct. således, at de har delt et billede af andre uden samtykke enkelte gange. Omvendt har 58 pct. oplevet, at andre har delt billeder af dem uden at spørge om lov.

Figur 17: Billede-delning uden tilladelse

Kilde: Elevsurvey. N= 4467

Forskellen her er interessant, da den tyder på, at mange børn og unge ønsker at blive spurgt om lov, inden billeder af dem deles. Denne pointe kommer også tydeligt frem i et såkaldt SMS-dilemma i spørgeskemaundersøgelsen, hvor respondenterne blev spurgt, om de ville dele et billede fra en fest, der viser en fuld kammerat, der er gået kold. Som det ses af nedenstående tabel, ville 84 pct. spørge om lov, inden de delte billedet af vennen, der var gået kold, i en offentlig gruppe. Samtidig ville 94 pct. forvente selv at blive spurgt om lov. Samme mønster ses, når det gælder billede deling til private grupper. Her ville 48 pct. spørge andre om lov, inden et sådant billede blev delt i en privat gruppe, mens 64 pct. ville forvente selv at blive spurgt om lov.

Figur 18: Du beslutter dig for at dele et fest billede af en du kender som er gået kold - spørger du om lov?

Kilde: Elevsurvey. N=202

En pige fra grundskolen giver et eksempel på, hvorfor denne diskrepans finder sted:

Det er fordi, man ikke selv har tænkt over, at man har delt noget, de ikke ville have. Det er bare et billede, men man har måske ikke fået tilladelse. Det er først, når man selv oplever det, at man lægger mærke til det og kan mærke, at det var egentligt ikke særlig rart.
(Klassediskussion, Grundskole)

Eleverne påpeger således, at det at have personlig erfaring med grænseoverskridende delinger er med til at skærpe fornemmelsen for, hvornår de uskrevne regler overholdes, og hvornår de ikke overholdes.

Interviewer: Spurgte du hende om lov?
Elev: Ja, det gjorde jeg. Jeg spørger altid om lov.
Interviewer: Hvorfor?
Elev: Fordi jeg ved, hvordan jeg selv har det, hvis folk lægger noget op, som jeg ikke vil have. Det har jeg det ikke godt med, og så vil jeg ikke udsætte andre for det. Hvis de siger nej, vil jeg heller ikke gøre det. Siger de ja, kan jeg godt gøre det.
(Elev, Ungdomsuddannelse)

Det er endvidere en pointe i sig selv, at børn og unge er mere påpasselige med, hvad de deler i offentlige grupper, end hvad der deles i private grupper. Analysen af de kvalitative data finder, at især pigerne benytter et klart skel mellem privat og offentligt. Dette kommer for eksempel til udtryk ved at have to Instagram-profiler, en privat og en offentlig, og ved den forskellige brug af Snapchat og Instagram, som blev præsenteret i det forrige afsnit. Den private Instagramprofil indeholder ligesom Snapchatgrupperne kun nære venner, man stoler på. Her er billederne ikke polerede og iscenesatte med høj brug af filtre, som i de offentlige profiler. I de offentlige grupper er de derimod mere reflekterede omkring, hvor langt omkring et delt billede kan nå og hvilke konsekvenser, det kan have for dem.

Brydes ovenstående tal ned på køn, finder man kun en minimal forskel mellem af drenge og piger, der tilkendegiver at have delt billeder af andre uden at have fået lov. Kigger man derimod på andelen, der har oplevet at få delt billeder af sig selv, uden selv at have givet lov til det, er billedet et andet. 63 pct. af pigerne tilkendegiver at have oplevet det, mens 52 pct. af drengene har. En dreng fortæller eksempelvis i nedenstående interviewuddrag om et billede, som han oplevede blev delt mere end han ønskede:

Elev: Jeg fik taget et billede for lang tid siden, hvor jeg ser meget dum ud. Og det billede er der over 300 personer, der har fået fat i. Og det billede bliver stadig sendt til mig i dag. Havde det været et andet billede, havde det nok været lidt træls. Jeg kan godt forstå, at hvis det var et intimt billede, at det var træls.

Interviewer: Hvis du var blevet spurgt om vedkommende måtte dele billedet, havde du så sagt ja?

Elev: Jeg havde nok tøvet lidt, men ville nok føle mig presset til at sige ja.

(Klassediskussion, ungdomsuddannelse)

5.3.1 Normer og regler for deling

Reglerne omkring deling og samtykke er lokalt funderede og afhænger i høj grad af gruppen af børn og unges egne regler og normer. Disse lokale regler og normer er ofte udtalte og kan variere fra gruppe til gruppe og fra lokalområde til lokalområde. Eksempler på indforståede regler fra analysen af de kvalitative data er:

- §1: En opstillet selfie eller et gruppebillede opfattes som en implicit accept til deling. Det er dermed en implicit forståelse i gruppen af at det at stille op til et billede, samtidig er en accept til deling.
- §2: Accept ved at 'tagge' personer på billedet. De interviewede påpeger, at det ved et 'tag' er muligt for den 'taggede' enten at 'untagge' sig og dermed indikere, at man ikke synes billedet er i orden. Alternativt kan man henvende sig direkte til udgiveren og bede om at få billedet slettet.
- §3: Der dannes en aftale for deling. De interviewede taler om, at de på et tidspunkt, oftest uformelt, har haft en snak med venner og veninder om lov til at dele et billede, og at den accept gør sig gældende til reglerne revideres. Det vil sige, at der er mange, der ikke mener, det er nødvendigt at spørge hver gang, man deler et billede, så længe man har de overordnede linjer på plads.
- §4: Der synes at være en form for nærhedsprincip, hvor et close-up af en enkelt person kræver skærpet accept, sammenlignet med et billede af en gruppe eller et billede, hvor den primære funktion er at vise motivet og ikke personen.
- §5: Reglerne afhænger endvidere af personens privatindstillinger. Personer, der benytter skrappe privatindstillinger, bør spørges oftere før deling, end personer der opererer med en offentlig profil.

Ens for alle eksempler på disse uskrevne regler er, at de kræver stor fornemmelse fra delerens side af, hvorvidt det delte billede er grænseoverskridende, og af at der er forskel på selv at lægge personlige billeder ud af sig selv og at andre gør det. Følgende fortælling illustrerer den sidste pointe:

Jeg har en veninde, hun er youtuber, og hun lægger nogle billeder op, hvor hun er meget letpåkædt nogle gange, og der kan godt komme en diskussion nede i kommentarfeltet, om det er passende at lægge op sådan noget. Og der har også været en situation på et tidspunkt, hvor der er en anden person, der så har delt hendes billede, hvor hun er letpåkædt, og så kom der en diskussion om, at hun ikke syntes, det var okay, for det kunne godt være, at hun har delt det, men det var hende der havde delt det og det skulle han ikke dele rundt.

(Pige, ungdomsuddannelse)

I forlængelse af at have delt noget om andre uden samtykke, er der visse situationer, hvor der gælder helt særlige regler. Analysen af de kvalitative data viser, at der fx i samtlige klassediskussioner på case-skolerne uopfordret nævnes fødselsdage som et tidspunkt, hvor de normale spilleregler for deling af billeder og video er sat ud af spil.

Jeg har ikke oplevet noget, hvor jeg ikke ønskede, at andre så det. Men noget til min fødselsdag, da jeg gik i folkeskolen, hvor nogle havde lagt billeder op – det er der mange, der gør til ens fødselsdag. Og det var nogle akavede billeder, hvor jeg bare sad og så sjov ud

[...] Det er også én af grundene til, at der ikke er så mange, der har billeder af mig. For så kan de ikke lægge dem op på de sociale medier på min fødselsdag og sådan noget.

(Pige, Ungdomsuddannelse)

[om fødselsdagshilsner] Jeg tror der er stor forskel på om det er et billede på en normal dag, så tænker man måske mere over det, end hvis det er 100 billeder et par dage efter på fødselsdagen.

(Elev, Grundskole)

Der er selvsagt forskel på, hvor store konsekvenser overskridelse af reglerne får for den, der har fået delt et billede af sig uden samtykke, alt efter hvor krænkende det delte billede er. Ved mindre krænkende billeder er konsekvenserne generelt ikke noget, de interviewede elever er specielt optaget af. Nogle fortæller dog, at de er bevidste om, at det, de deler, forbliver på nettet og nogle påpeger også, at en fremtidig arbejdsgiver ikke må blive skræmt væk af indholdet. Nogle er optagede af, at familiemedlemmer ikke skal se 'pinlige' billeder. Sidst er der også en stor gruppe af især piger, der ikke vil have, at 'grimme' billeder skal ødelægge en ellers pæn profil.

Ved deling af billeder af mere grov karakter synes tendensen ligeledes at være, at man relativt frit og ureflekteret kan dele billeder og videoer af andre. Interviewene med eleverne afslører, at problemet er udbredt og helt normalt. Eleverne giver dog udtryk for, at sagen med de 1004 tiltalte har vist, at konsekvenserne af deling uden accept kan være omfattende både for deler og offer.

Analysen af de kvalitative data finder forskellige strategier, som børn og unge benytter, når de er udsat for, at der deles billeder eller video af dem uden deres samtykke:

1. **Direkte konfrontation.** Konfrontationen består i at henvende sig direkte til deleren og forklare, at delingen var grænseoverskridende. Dette kan enten gøres online i en privat besked eller i face-to-face, afhængig af alvoren og karakteren af venskabet.
2. **Officielle kanaler.**
 - a. **'Untagge' sig,** Dette er en mere indirekte konfrontation, idet deleren altid får besked om dette 'untag' og dermed kan justere sin delingsadfærd fremover.
 - b. **Anmelde en deling til Facebook.** Denne strategi benyttes, hvis delingen er af særlig grov karakter og næsten udelukkende, hvis det involverer fremmede, der eksempelvis har sendt stødende materiale.
3. **Passiv strategi.** Den 'udsatte' gør ingenting.

Mange af de interviewede benytter strategierne med direkte konfrontation eller at untagge sig, mens kun en lille del anmelder det til Facebook. Den passive strategi benyttes primært af den gruppe af unge, der også udtrykker at være mere ligeglade (eller mindre afhængige) af de sociale medier. Det kan således tænkes, at de ikke føler, at de har noget at tabe med et grimt billede.

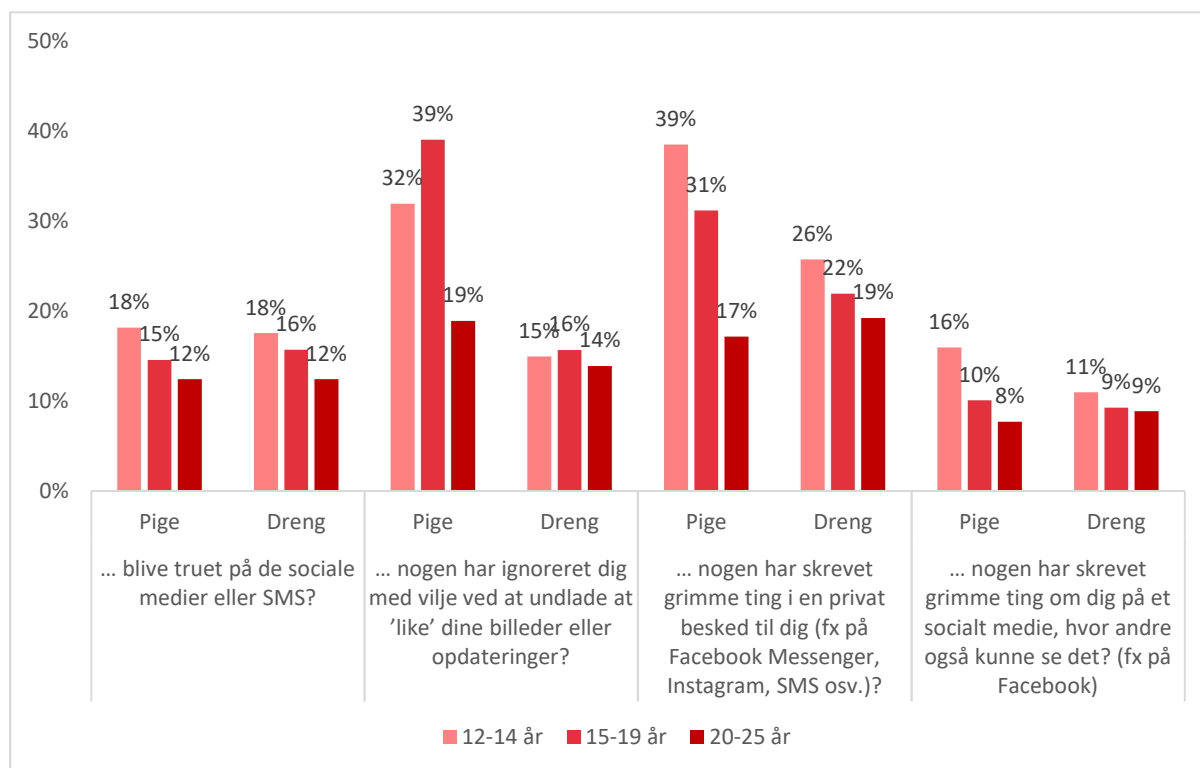
5.4 DIGITAL MOBNING

De sociale medier spiller en vigtig rolle i børn og unges venskaber og kontakt til hinanden, men de bliver også brugt til mobning. Den digitale mobning er en skyggeside ved digitaliseringen, som er vigtig at have fokus på, da de sociale medier er en integreret del af de unges liv, som de ikke har mulighed for at "slukke for" eller "melde sig ud af". Manglende viden omkring børn og unges færden på de sociale medier og teknologiernes hurtige udvikling kan ifølge forskningen gøre det svært for forældre og lærere at nå at sætte ind i rette tid i forhold til nye måder at mobbe på (Nørgaard, 2008).

Spørgekemaundersøgelsen til børn og unge spørger ind til fire forskellige indikatorer for digital mobning, illustreret i tabellen nedenfor. Det generelle mønster er, at det især er unge under 20 år, der oplever mobning på de sociale medier og i særdeleshed dem mellem 14-16 år.

Bemærkelsesværdigt er det, at 32-39 pct. piger under 20 år har oplevet at blive ignoreret med vilje, f.eks. hvis venner har undladt at 'like' billeder eller opdateringer. Til sammenligning har mellem 15 og 16 pct. af drengene oplevet at blive ignoreret. Analysen af de kvalitative data peger på, at det kan skyldes, at pigerne i højere grad end drengene forbinder 'likes' og respons generelt med anerkendelse.

Figur 19: Har du i løbet af det sidste år oplevet, at ... (andel som har prøvet det en eller flere gange)

Kilde: Elevsurvey. N=3709. Note: "Har du i løbet af det sidste år oplevet, at ..." I figuren vises andelen som svarer 'ja, flere gange' og 'ja, enkelte gange'

En stor gruppe af de adspurgte børn og unge har oplevet at nogen har skrevet grimme ting til dem i en privat besked. Igen har flere piger end drenge oplevet dette, idet 39 pct. af pigerne under 15 år har oplevet det, mens 26 pct. af drengene har. Det fremgår endvidere af figuren, at antallet af mobbesituationer falder med alderen for begge køn.

Der opleves at være forskel på mobning på de sociale medier og i den fysiske virkelighed. En del af de interviewede elever forklarer, at digital mobning kan opleves mindre voldsom, fordi dem, der skriver, ikke ville turde sige det samme i virkeligheden. En pige fra grundskolen forklarer således:

Jeg vil også mene, at det rammer hårdere i virkeligheden, fordi så kan man se folk i øjnene og se om de rent faktisk mener det, det er mere ubehageligt. Altså jeg har selv fået noget online og det ignorerer jeg bare.
(Pige, Grundskole)

Den omvendte holdning findes dog ligeså, idet der er nogle, der frygter den digitale mobning mere end den virkelige. Dette skyldes dels, at billeder og opslag kan sprede sig hurtigt og nå vidt omkring, og dels at man oplever et meget hårdt og voldsomt sprogbrug på sociale medier.

Når det kommer til at gribe ind i en mobbesituation, oplever flere det også som farligt at gribe ind over for online mobning, da det hurtigt kan komme til at gå ud over en selv.

Interviewer: Ville man blande sig mest online/offline?

Elev 1: Jeg ville blande mig mest i virkeligheden. Inde på nettet bliver du i stedet dén, de kører på.

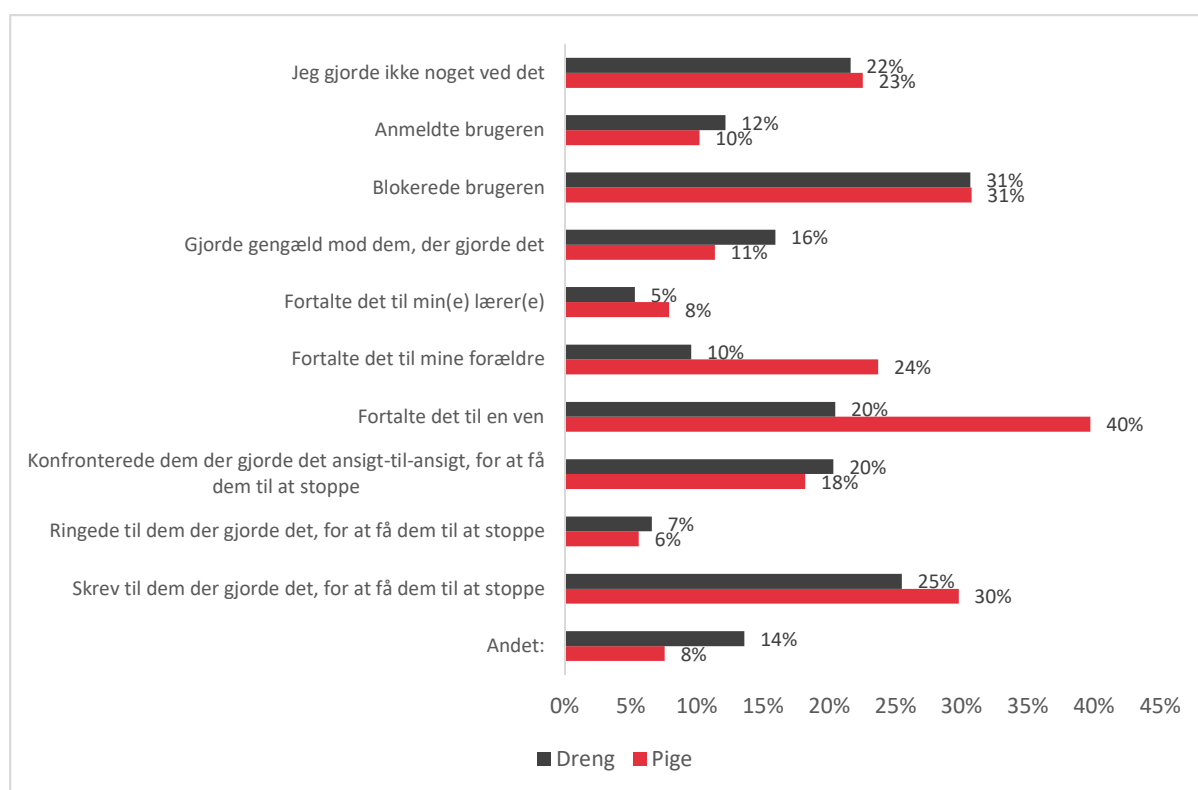
Elev 2: Man ser effekten af sin handling i virkeligheden. Når du gør det virtuelt, kan du ikke mærke det på samme måde

Elev 3: Online går folk ikke lige så meget op i det. I en virkelig situation kan det let udvikle sig til en slåskamp, online er det bare en diskussion.

(Klassediskussion, ungdomsuddannelse)

De unge har forskellige strategier, når de oplever digital mobning, hvilket fremgår af figuren nedenfor.

Figur 20: Strategier mod mobning

Kilde: Elevsurvey. N= 1989. **Spørgsmål:** Hvad gjorde du, da du blev mobbet? I figuren vises andelen af elever, som har afkrydset de enkelte svarkategorier. Det er muligt at sætte flere krydser.

Der er stor forskel på, om drenge og piger fortæller andre om mobningen. Pigerne deler i langt højere grad end drengene deres oplevelser med mobning med deres lærer og især med deres forældre og venner. 40 pct. af pigerne fortæller det til venner, mens 20 pct. af drengene benytter samme strategi. Samme mønster ses i forhold til forældre, hvor 24 pct. af pigerne deler med deres forældre, mens kun 10 pct. af drengene benytter denne strategi. Mere end hver femte gør intet ved det, når de oplever en form for digital mobning, hvilket nogle unge udtrykker som en bevidst ignorering af de personer, der opfører sig i strid med gældende kodeks.

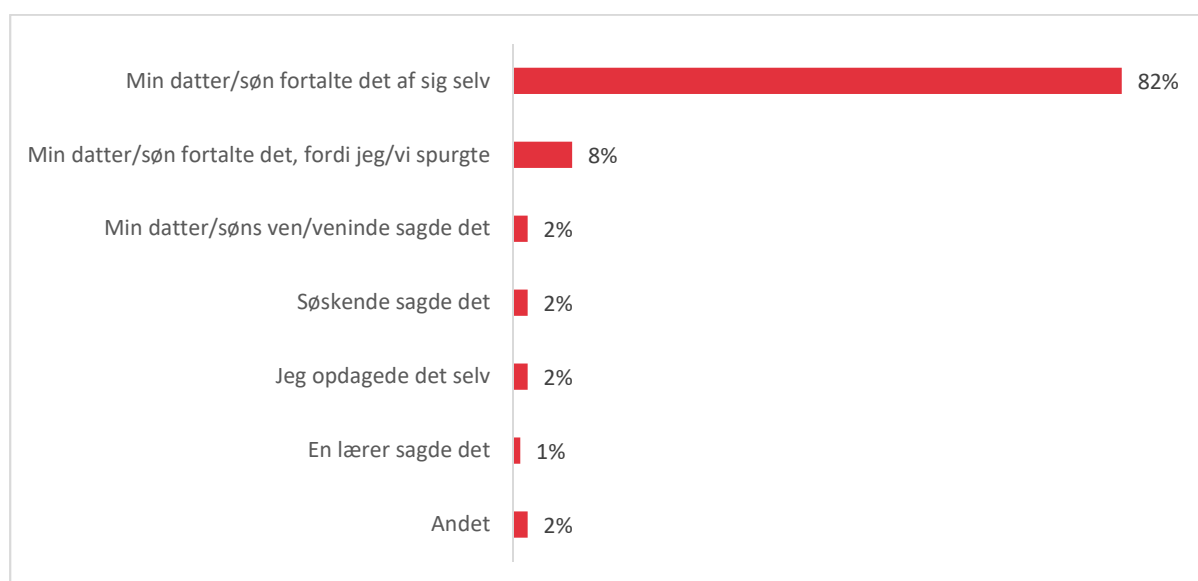
Der er en klar sammenhæng mellem, om børn og unge fortæller deres forældre om den digitale mobning og den unges opfattelse af forældrenes viden om, hvad de laver på de sociale medier. Sammenhængen er særlig stærk for pigerne, hvor 42 pct. af dem, der har fortalt deres forældre om digital mobning også i høj grad tror, deres forældre ved, hvad de laver på de sociale medier.

Det fremgår også, at pigernes opfattelse af forældrene som interesserede i, hvad de laver på de sociale medier, har stor indflydelse på, hvorvidt de rent faktisk fortæller forældrene om digital mobning. Blandt de piger, der i høj grad opfatter deres forældre som interesserede, går 40 pct. til forældrene, mens det kun er 17 pct. af de piger, som opfatter deres forældre som slet ikke interesserede, der går til forældrene, hvis de bliver udsat for digital mobning. Drengene har ligeledes tendens til i højere grad at gå til forældrene, hvis de oplever, at deres forældre ved, hvad de laver på de sociale medier. Samme mønster kan dog ikke genfindes i forhold til forældrenes interesse. Hvorvidt forældrene er interesserede i drengens brug af sociale medier, har således ikke indflydelse på, om drengene fortæller deres forældre om digital mobning.

Resultaterne indikerer således overordnet, at de unge, der bliver mobbet digitalt, i højere grad vil gå til deres forældre, hvis de oplever deres forældre som interesserede og vidende om deres generelle adfærd på nettet. Endvidere oplever de unge, at deres forældre er mere interesserede, jo mere forældrene snakker med dem om de unges digitale færden.

Spørgeskemaundersøgelsen til forældre spørger ligeledes ind til digital mobning. Her tilkendegiver 13 pct. af forældrene, at de har oplevet, at deres søn eller datter har været udsat for digital mobning ved eksempelvis at blive udelukket fra fællesskabet eller have modtaget grimme beskeder. Dette tal er lavere, end hvad de unge selv har rapporteret. Ifølge de unge går 24 pct. af pigerne og 10 pct. af drengene til deres forældre, når de er udsat for mobning.

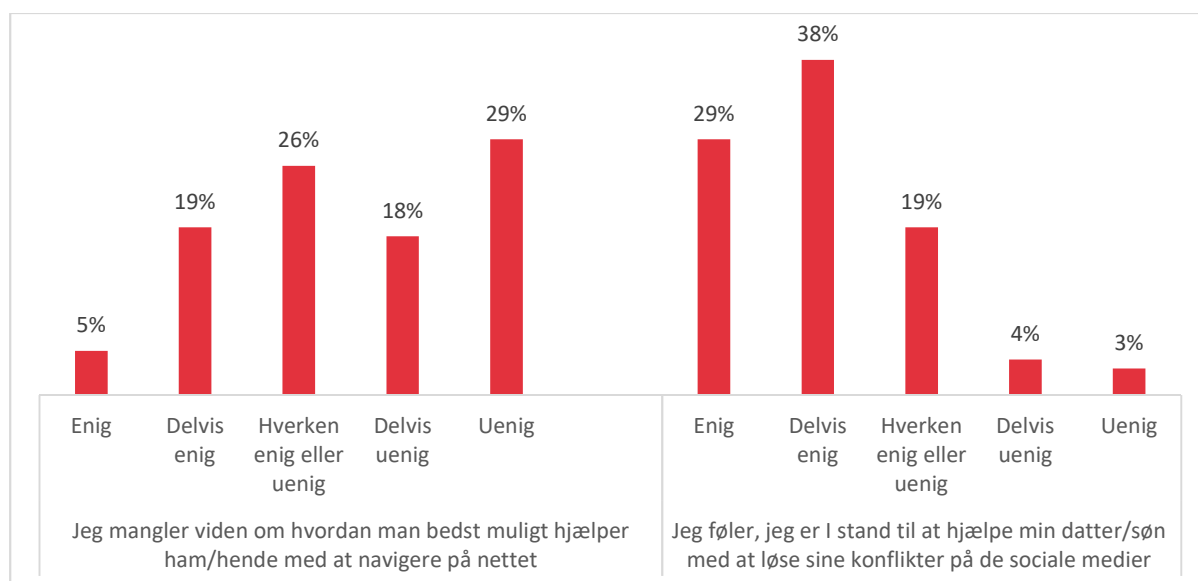
Figur 21: Hvordan fandt du ud af at din søn/datter blev mobbet?

N= 165, forældresurvey.

Tabellen ovenfor indikerer, at forældrene næsten udelukkende får viden om digital mobning fra deres barn selv, hvilket kan være med til at forklare afvigelsen mellem børn og unges egen oplevelse af at være blevet mobbet og deres forældres. Det understreger endnu engang, hvor vigtigt det er med kommunikation om sociale medier i hjemmet, da forældre ikke oplever at få viden omkring emnet andre steder fra.

Selvom kun en lille del af de unge giver udtryk for, at de vil gå til deres forældre, hvis de blev mobbet digitalt, mener størstedelen af forældrene ikke, at de mangler viden om, hvordan de bedst hjælper barnet med at navigere på nettet.

Kilde: Forældresurvey. N= 1220.

Størstedelen af forældrene mener, at de helt eller delvist er i stand til at løse deres barns konflikter på de sociale medier. Kun 7 pct. af forældrene mener, at de ikke kan løse deres barns konflikter. Når forældrene finder ud af, at deres barn er blevet mobbet på nettet, håndterer næsten hver tredje det ved at kontakte skolen eller klasselæreren. Næstflest tager direkte kontakt til mobberens forældre. 13 pct. af forældrene gjorde ingenting, da de opdagede at deres barn blev mobbet digitalt.

Spørgekemaundersøgelsen blandt lærere på henholdsvis grundskoler og ungdomsuddannelser viser, at der er stor forskel på, hvor udbredt mobning er blandt eleverne. 72 pct. af lærerne i grundskolen har oplevet mobning i klassen minimum enkelte gange, mens kun 29 pct. af lærerne på ungdomsuddannelserne har oplevet det. Det stemmer meget godt overens med elevernes egne rapporter af mobning, hvor antallet, der har været udsat for mobning, falder med alderen.

Digital mobning – det fylder rigtig meget og det kommer bare til at fylde mere og mere og mere.
(Lærer, Grundskole)

[Om graden af digital mobning]
Meget lidt. Et enkelt tidspunkt var der to, der gjorde det over Facebook. Det fandt vi ud af via vores systemer. Vi reagerede og så fandt vi ud af, hvem det var og dem bortviste vi. Kort proces.
(Leder, ungdomsuddannelse)

Lærerne påpeger endvidere, at deres arbejde med mobning oftest har karakter af 'brandslukning', det vil sige noget de arbejder med, når mobningen allerede har fundet sted. Et studie af DCUM betoner, at skolerne (og forældrene) i højere grad skal forebygge og være på forkant med digital mobning fremfor først at komme på banen, når der er opstået konkrete konflikter (DCUM, 2016). Dette synes dog ikke at være arbejdsgangen blandt denne undersøgelses lærere. En lærer fortæller således i en af fokusgrupperne:

Altså når der er gået noget galt, f.eks. nogen er blevet misforstået eller andet, så er det, der man tager den op. Det kommer jo tit op når noget er gået galt, ikke på forkant med, for man ved ikke sådan reelt hvad det er, man skal være på forkant med.
(Lærer, Grundskole) lærerfokusgruppe

Slutteligt skal det nævnes, at analysen af de kvalitative data viser, at billeder ofte anvendes som bevismateriale i eventuelle konflikter. Denne bevisførelses overordnede formål er at 'have noget på hinanden' og kan være af varierende alvorlig karakter. Der er eksempler på personer, der gemmer billeder, der kan deles på fødselsdage, eksempler på veninder der deler billeder internt, så de har noget på hinanden, såfremt de skulle blive uvenner og eksempler på nøgenbilleder, der kan bruges til afpresning.

Elev: Jeg var sammen med en gruppe venner og der var der mange af dem som, nogle af mine pigevenner, som havde prøvet det. De havde sendt nøgenbilleder til en dreng og så var det blevet brugt imod dem.
(Dreng, Grundskole)

Denne bevisførelse kan også benyttes, hvis man har kommenteret eller diskuteret med nogle i en offentlig gruppe. Fordi gruppen er offentlig, oplever de interviewede at kommentarerne slettes løbende. For at have bevis for at ting rent faktisk er blevet sagt, kan man tage et screenshot af samtalen.

På et offentligt medie så er det nogle gange det slettes igen. Det er noget andet med private beskeder.
(Klassediskussion, Grundskole)

Udover at eleverne kan finde på at bevisføre, så er det også en strategi lærerne oplever, at forældrene benytter. Forældre deler et screenshot af en mobbesituation, deres barn har oplevet på nettet, hvorefter de beder læren tage den op i klassen. En lærer viste således en 'grim' samtale foran en hel klasse.

Denne bevisførelse bevirker, at selvom man har fået slettet enten et billede eller en kommentar, kan man aldrig være helt sikker på, om der er nogle, der kan finde den frem en anden gang.

6. DELTAGELSE I DEN OFFENTLIGE DEBAT

Den demokratiske samtale - online som offline - går i al sin enkelthed ud på, at borgere åbent kan diskutere med hinanden, hvilket samfund de ønsker. De sidste 5-7 år har den dog undergået en drastisk forandring, hvor store dele af samtalen er rykket ud på sociale medier.

Dette kapitel vil dels sætte fokus på den demokratiske og politiske deltagelse på sociale medier, og dels på hvordan de unge forholder sig kritisk til det, som de ser og læser online. Kapitlet adresserer følgende spørgsmål:

- I hvilken grad bruger unge sociale medier til at orientere og ytre sig i politisk debat?
- Hvilke barrierer opleves der at være i forhold til aktiv deltagelse i mediedebatten?
- I hvilken grad er børn og unge i stand til at vurdere kvaliteten af indhold på sociale medier?

6.1 DELKONKLUSION

Undersøgelsen viser, at det kun er et mindretal af børn og unge, der bruger sociale medier som værktøjer til diskussion eller debat, om nyheder, politik eller mærkesager. Grundene hertil kan være mange; børn og unge oplever at sprogbruget er grimt, at det ikke nytter at deltage og/eller føler at det ikke er ens ansvar at kommentere eller deltage i debatter, der ikke direkte vedrører dem selv. Dette stemmer overes med andre erfaringer, der har peget på, at en stor andel børn og unge sjældent eller aldrig deltager i (politiske) diskussioner på sociale medier, fordi de på ene side oplever det som ubehageligt at diskutere med personer, som er uenige med dem, og på den anden side oplever kvaliteten af diskussionerne som lav (Mathé & Elstad, 2017).

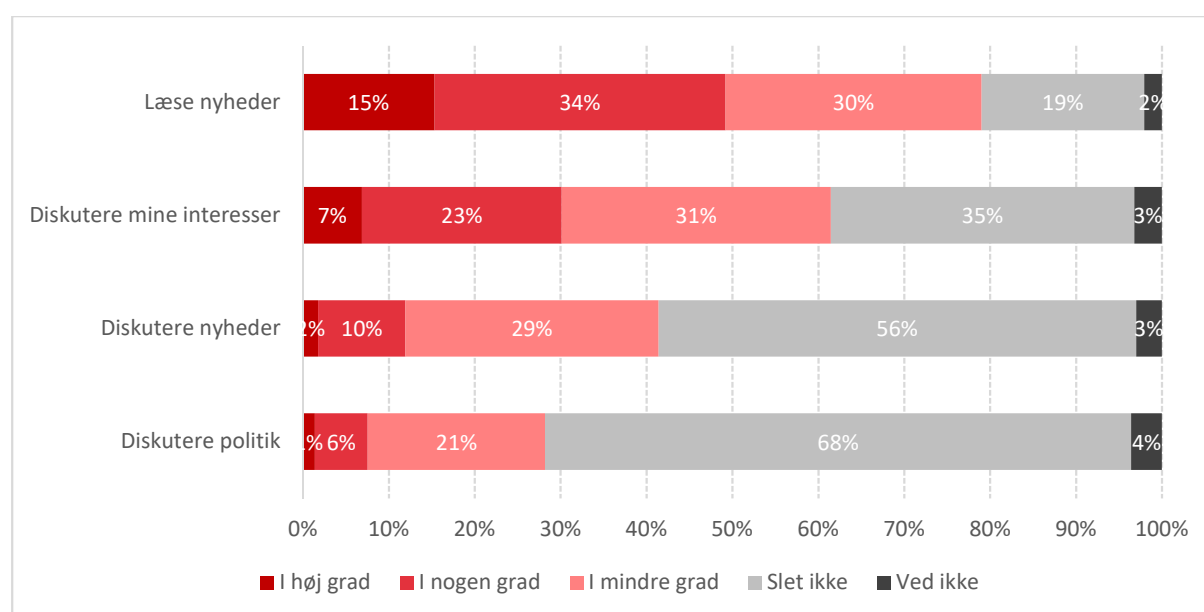
Dog kan billedet nuanceres ved at se på de unges *likes* eller det, at de deler et debatopslag, som en form for tilkendegivelse af holdninger når en debat verserer. Idet de på denne måde viser opbakning til en sag, ligesom de gerne diskutere debatterne fra nettet, *udenfor* nettet.

6.2 POLITISK ENGAGEMENT PÅ SOCIALE MEDIER

Resultaterne fra denne undersøgelse viser, at de unge kun i lav grad benytter sig af sociale mediers mulighed for at debattere og diskutere. Nedenstående figur illustrerer, at de sociale medier primært bruges til at orientere sig og læse nyheder frem for at deltage i diskussionerne. Således angiver 49

pct. af de adspurgte børn og unge, at de i høj eller i nogen grad bruger de sociale medier til at læse nyheder, mens 30 pct. diskuterer egne interesser, 12 pct. diskuterer nyheder, og ”kun” 7 pct. diskuterer politik. For meget få unge er det at diskutere politik eller nyhedsstof en af de primære aktiviteter på de sociale medier, og for henholdsvis 68 pct. og 56 pct. vedkommende er det slet ikke noget, man gør på de sociale medier. Det er imidlertid værd at hæfte sig ved, at et relativt stort mindretal i mindre grad diskuterer politik og nyheder. Dette kan formentligt oversættes til, at det er noget, de gør fra tid til anden men ikke systematisk. Det er dog et billede, der ikke isolerer sig til gruppen af unge. Tal fra forældrespørgeskemaet viser, at procentdelen af forældrene, der *slet ikke* bruger de sociale til at diskutere politik og nyheder er henholdsvis 70 pct. og 67 pct. Det vil sige på niveau med eller højere end de unge.

Figur 3: Brug af sociale medier til at læse og diskutere politik og nyhedsstof

Kilde: Elevsurvey. N=4.467. Spørgsmålet lød: ”I hvilken grad bruger du sociale medier til følgende?”. Spørgsmålet er besvaret af unge, der bruger mindst ét socialt medie.

I de kvalitative interviews på skolerne beskriver flere elever, både i klasses Diskussionen og i enkeltinterviewene, at de oplever, at det kan være meget grænseoverskridende at deltage i diskussioner online. Relativt mange vil gerne diskutere politik og nyhedsstof, men foretrækker at gøre det i offline fora.

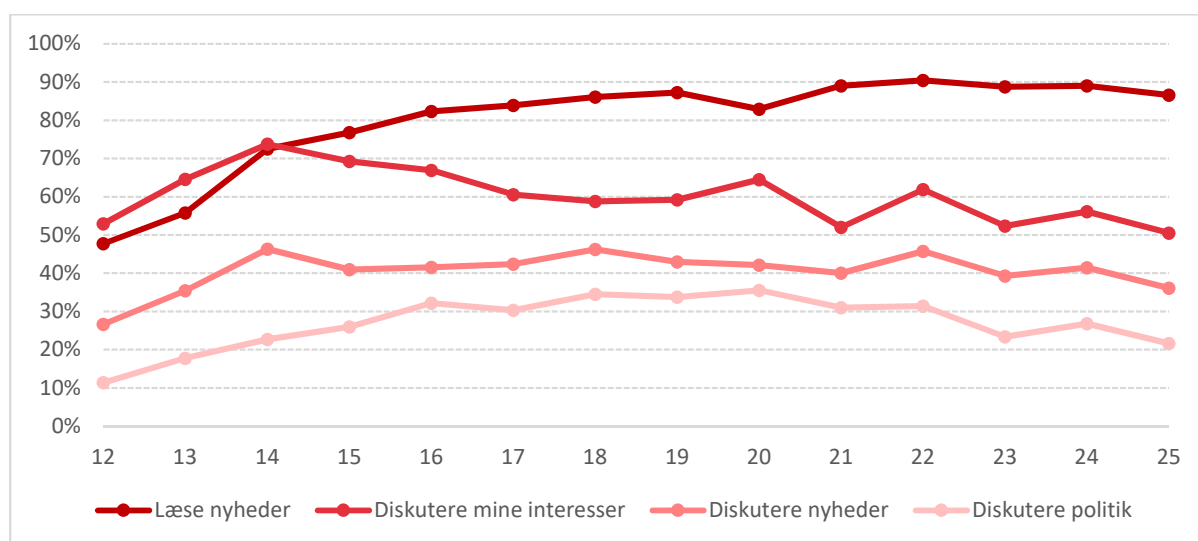
Årsagerne til *ikke* at deltage spæder sig over et bredt spekter, som det illustreres nedenfor. Det har at gøre med alt fra oplevelsen af, (i) hvad der er meningen med de sociale platforme, (ii) sprogbruget når der diskuteres, (iii) oplevelsen af at man har en holdning, der er relevant, samt (iv) at skulle formulere sig på skrift et sted hvor ”det bliver for altid”.

Figur 22: Årsager til ikke at diskutere politik og nyhedsstof online

Kigger man nærmere på alderssammenhængen i forhold til, hvem der bruger de sociale medier til at diskutere interesser, politik og nyheder, viser Figur 4 nedenfor, at alder har en betydning. Der er en øget interesse for at læse nyheder, desto ældre gruppen er, mens der er en faldende tendens i forhold til at diskutere egne interesser. Diskussion af nyheder og politik er nogenlunde stabilt, dog lidt højere for de unge i aldersgruppen 16 til 22 år. Her er det typisk lidt over 30 pct., som svarer, at de i høj grad, i nogen grad eller i mindre grad bruger de sociale medier til at diskutere politik. Analysen viser tilsvarende, at det oftere er drengene end pigerne, der diskuterer nyheder og politik online.

Figur 4: Brug af sociale medier til at læse og diskutere politik og nyhedsstof – opdelt på alder

Kilde: Eleversurvey. N=4.467. Spørgsmålet lød: "I hvilken grad bruger du sociale medier til følgende?". Spørgsmålet er besvaret af unge, der bruger mindst ét socialt medie. Figuren viser andelen, der svarer i høj grad, i nogen grad eller i mindre grad.

Fordi der er så få, som diskuterer politik og nyhedsstof på de sociale medier, oplever en stor del af de børn og unge, der har deltaget i undersøgelsen, heller ikke, at man på de sociale medier bliver præsenteret for andres holdninger og synspunkter. Flere giver også udtryk for, at det ville være mærkeligt, hvis de selv skulle skrive deres holdning, da andre ikke gør det. En pige fra en grundskole siger:

"Jeg ved ikke, hvor jeg skulle skrive det henne [En holdning/politisk sag]. Man kunne lave en opdatering, der hedder "hjælp jeg syntes at man skal betale mere i skat", men altså det virker bare lidt underligt bare at skrive det. Det er som om, man bare vil lave en opdatering og starte en diskussion uden grund"
(Dybdeinterview, grundskole)

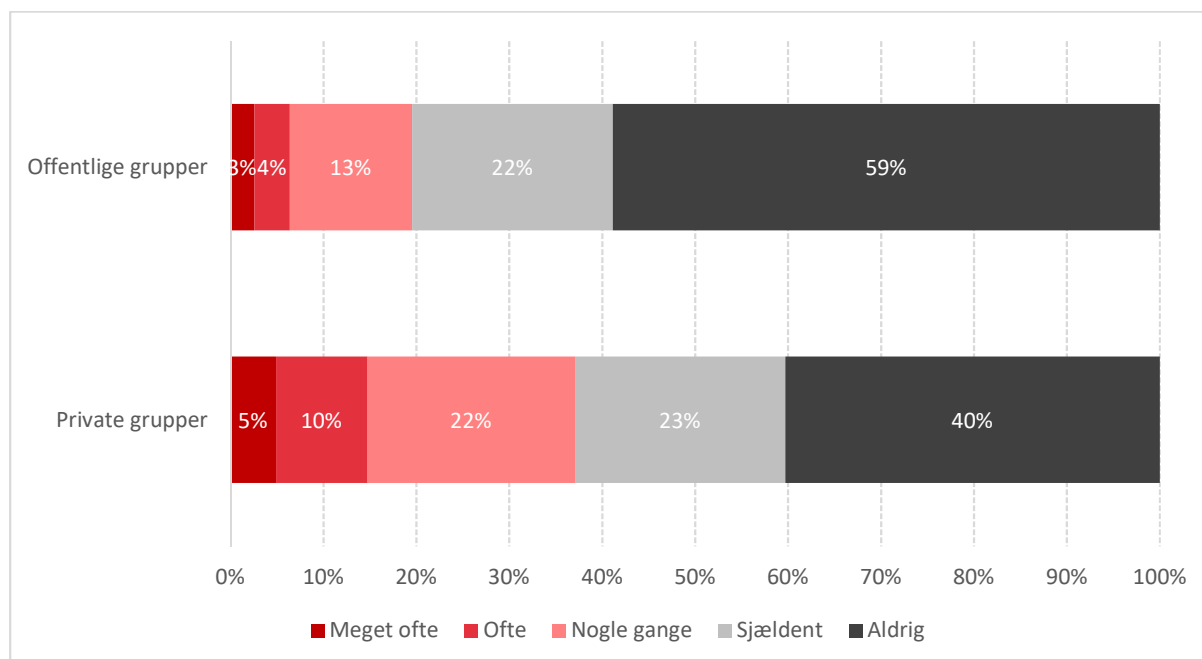
Mange af de unge i undersøgelsen oplever, at politik og nyheder på de sociale medier er noget, man aktivt skal søge efter, fordi det ikke automatisk kommer frem på ens "newsfeed" via venner. Alternativt får de deres politiske nyheder ved at melde sig ind i en politisk gruppe, eller via nogle kendte, som de allerede følger, som har fokus på noget specifikt.

"Artikler kommer ikke op på min Facebook. Hvis der er noget, så er det ikke mine venner, så er det kendte mennesker, og der ville jeg ikke gribe ind. Der kommer næsten aldrig noget godt ud af at blande sig"
(Dybdeinterview, grundskole)

Citatet ovenfor, der kommer fra en pige fra en grundskole, er med til at give en forståelse for, hvordan de unge skelner mellem, hvorvidt det er fra en ven, eller fra en kendt person eller en anden ikke-nær relation, når de vurderer, om de vil gå ind i diskussionen. Langt de fleste børn og unge er mere trygge ved at kommentere på emner, når de kender dem, som læser deres kommentarer. Dette skyldes ifølge de unge, der blev interviewet, at de derved i langt højere grad er sikre på ikke at blive misforstået, og i mindre grad oplever at få negative kommentarer tilbage.

Figur 5: Deltagelse i diskussion, som betyder noget for eleverne, på sociale medier

Kilde: Elevsurvey. N=4.467. Spørgsmålet lød: "Deltager du selv i diskussioner på sociale emner om emner, som betyder meget for dig?". Spørgsmålet er besvaret af unge, der bruger mindst ét socialt medie.

Betydningen af, om diskussioner og debatter foregår i offentlige eller private fora, kommer også til udtryk i spørgeskemaundersøgelsen blandt elever og unge, hvor der spørges ind til, i hvilket omfang de deltager i diskussioner på sociale medier om emner, som betyder meget for dem (se figuren ovenfor). Her svarer 59 pct., at de aldrig deltager i diskussioner i offentlige grupper, hvor alle kan se med, mens 40 pct. aldrig deltager i diskussioner i private grupper, hvor man i højere grad kan være med til at styre, hvem der læser og kommenterer. Andelen, som meget ofte eller ofte deltager i diskussioner, er dog ikke særlig stor – henholdsvis 7 pct. i offentlige grupper og 15 pct. i lukkede grupper – hvilket igen er med til at underbygge, at det er en mindre og særlig kerne af de unge, der er meget diskussionslystne på de sociale medier i et politisk øjemed.

Under casebesøgene blev det endvidere tydeligt, at definitionen af, hvornår man deltager i en "diskussion" ikke nødvendigvis indebærer, at man eksplicit skriver noget. Flere af de unge fortæller, hvordan et like i lige så høj grad kan være et udtryk for en holdningstilkendegivelse på de sociale medier.

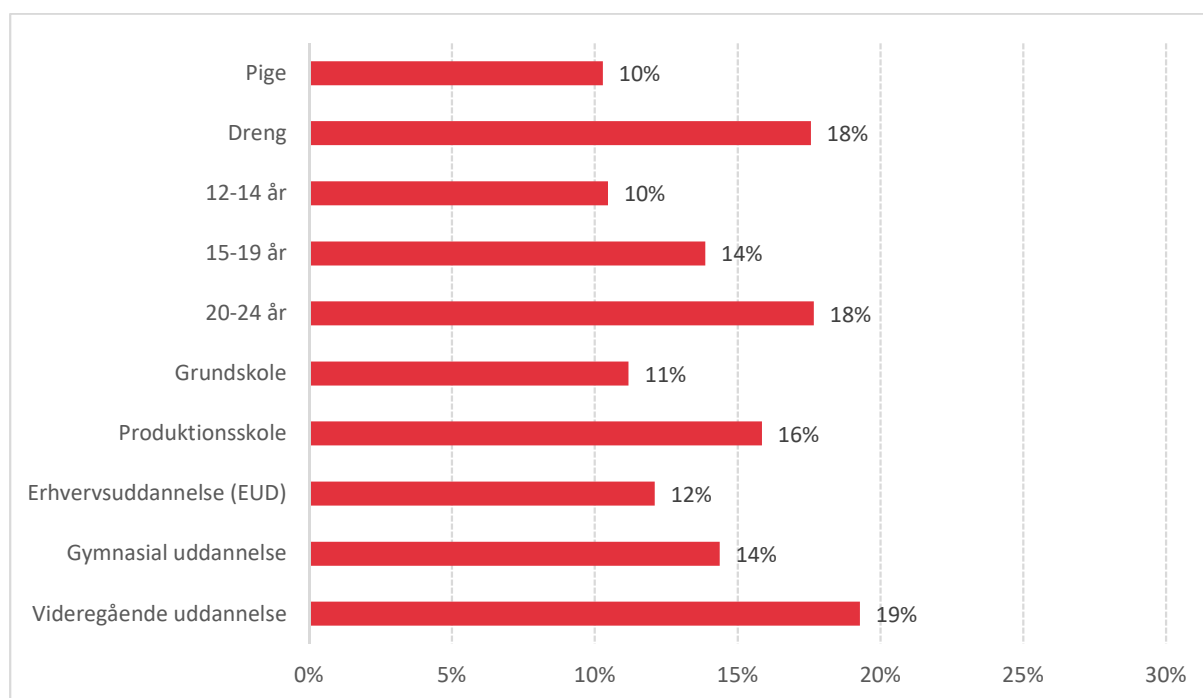

"Man skal bare passe på, det ikke bliver værre. Hvis der allerede er fem, der skriver og diskuterer, så ville jeg ikke tænke, at det var nødvendigt, at jeg blandede mig også. Så kunne jeg måske bare give et like til den kommentar jeg var enig med".
(Klasseundervisning, grundskole)

De kvalitative interview viser, at særligt drengene fra ungdomsuddannelserne i højere grad kaster sig ud i politiske diskussioner og kommenterer på nyheder. Som det også blev nævnt i kapitel 4, går drengene heller ikke lige så meget op i, hvor mange likes og positive kommentarer, de får, som pigerne gør.

Figuren nedenfor fokuserer på den gruppe af unge, der svarer, de *i høj grad* eller *i nogen grad* diskuterer politik og/eller nyheder på sociale medier. Tallene viser igen, at det oftere er drenge end piger, som diskuterer politik og nyheder på sociale medier. Figuren underbygger ligeledes en vis alderseffekt, idet andelen af unge, der diskuterer politik og nyheder på de sociale medier, er højere blandt de 20-24-årige end blandt de 12-14-årige. I forlængelse heraf viser figuren også, at de, som i dag er indskrevet på en videregående uddannelse, også deltager mere end eleverne i en grundskole.

Figur 6: Gruppen er unge, der diskuterer politik og nyheder på de sociale medier

Kilde: Elevsurvey. N=4.467. Figuren viser andelen, der inden for hver gruppe, som svarer de i høj grad eller i nogen grad diskuterer politik og/eller nyheder på sociale medier.

Under vores besøg på skolerne var der endvidere flere drenge end piger, som nævnte, at de havde meldt sig ind i politiske grupper eller i grupper, hvor holdninger til specifikke emner blev diskuteret. Dette kunne både være grupper, hvor de unge var enige i de generelle holdninger i gruppen, men også grupper, som de meldte sig ind i med det formål at blive inspireret og for at høre andre argumenter. Få var også medlem af grupper, fordi de oplevede, at holdningerne "var så langt ude", at det blev underholdende. Et eksempel på dette kommer fra en dreng på en ungdomsuddannelse:

"Det bliver også lidt kedeligt, hvis man kun er sammen med nogle, som synes det samme som mig. Men hvis de lægger noget op hele tiden, så kan jeg godt finde på at slette dem. Men jeg kan godt finde på at følge en gruppe, hvor de har en eller anden hjernedød holdning, det er ret interessant. Jeg følger gruppen "flat-earth", men jeg tør ikke skrive, at jeg tror, at jorden er rund. Det er et debatforum, men folk går helt amok derinde".

(Klasseundervisning, ungdomsuddannelse)

I spørgeskemaundersøgelsen spørges der også eksplicit ind til, om man følger (offentlige) personer på sociale medier, som man er uenig med (f.eks. en politiker eller en debattør). Det svarer 3 ud af 10 af de unge, at de gør. For den gruppe af unge, der i nogen eller høj grad diskuterer politik og nyheder på de sociale medier, er det næsten 5 ud af 10, der følger personer med hvem, man er uenig. Resultaterne tyder på, at dem som deltager, også i højere grad holder sig opmærksomme på hvilke diskussioner og holdninger andre har derude.

6.3 ÅRSAGER TIL AT UNGE IKKE DISKUTERER PÅ DE SOCIALE MEDIER – EN UDDYBNING

Flere undersøgelser har peget på, at tonen i online-debatter afskrækker mange – og særligt unge – i at deltage i debatter, der foregår på sociale medier. Institut for Menneskerettigheder (IM) udgav i 2017 en undersøgelse af hadefulde ytringer i onlinedebatter, der viste, at 64 pct. af de 18-29-årige afholder sig fra at deltage i debatter på Facebook. Analysen underbygges således af tallene i forrige afsnit.

IM-undersøgelsen afslørede derudover, at unge ofte er udsat for grove og krænkende kommentarer, hvilket er et billede, vi kan genkende fra de kvalitative 1-til-1 interviews med unge samt i klassediskussionerne. Flere børn og unge giver i interviewene udtryk for, at det kan være ubehageligt at deltage i diskussionerne:

ELEV 1:

"Det starter tit med, at nu skriver jeg bare min mening, men så går det altid over i at snakke grimt til hinanden og bliver personligt"

ELEV 2:

"Der er folk, der går ind i diskussioner bare for at skabe drama. De er ligeglade med emnet, men dramaet beskæftiger dem"

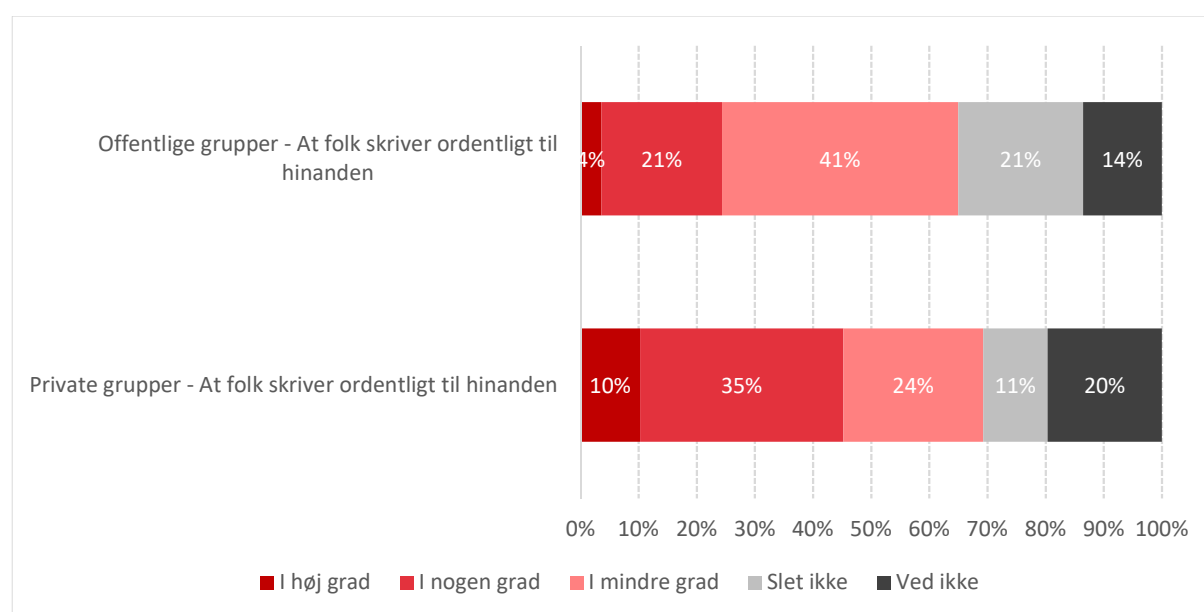
ELEV 3

"Ja, det er nok også meget hårdt og voldsomt på en eller anden måde. Jeg tror, at unge bruger en del flere bandeord"
(Klassediskussion, grundskole)

Det hårde og voldsomme sprogbrug er dermed en væsentlig faktor til, hvorfor flere unge ikke vil gå ind i diskussionerne. Særligt i de offentlige grupper oplever flere, at folk ikke skriver ordentligt til hinanden. Dette kan f.eks. komme til udtryk i, at man bruger bandeord, retter argumentationen hen på et personligt plan, eller truer hinanden.

Figuren nedenfor viser, at 45 pct. af de unge svarer, at de i høj eller nogen grad oplever, at folk skriver ordentligt til hinanden i private grupper. Det tilsvarende tal for de offentlige grupper er 25 pct.

Figur 7: Oplevelse af god tone i diskussioner på sociale medier

Kilde: Elevsurvey. N=4.467. Spørgsmålet lød: "Når der er diskussioner på de sociale medier, oplever du så ..."
Spørgsmålet er besvaret af unge, der bruger mindst ét socialt medie.

Af de kvalitative interviews fremgår det, at der kan være en sammenhæng mellem måden, der diskuteres på i diverse fora, og om man kan blive konfronteret med sine holdninger offline/i virkeligheden. De unge oplever, at tonen typisk ikke er nær så hård og aggressiv i diskussioner på de private grupper, da man skal se andre gruppemedlemmer i øjnene på et senere tidspunkt. En elev i grundskolen beskriver, hvordan man bedre kan have en "maske på" i de offentlige grupper, hvor der ikke er nogen, som har kendskab til én:

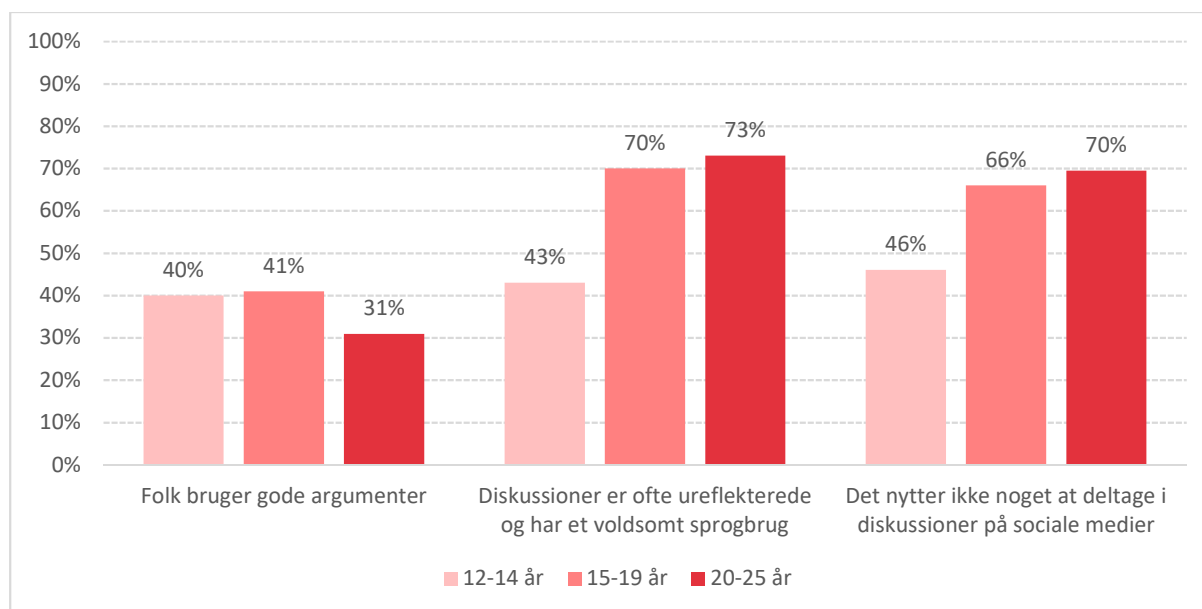
"Jeg vil hellere [deltage i debat] i virkeligheden. På sociale medier kan du tage en anden maske på og lege du er en anden person. Der er også mange, der kommer til at sige mere, end hvad de faktisk mener. De går over stregen. Det er lidt sværere i virkeligheden og også lige at komme med et smart kommentar og så kan du ikke lige svare igen".
 (Dybdeinterview, grundskole)

Flere nævner således det at kunne se andre i øjnene eller at blive stillet til regnskab senere som en faktor, der er med til at opretholde den gode tone online. Særligt grundskoleeleverne giver udtryk for, at de foretrækker at tage en diskussion ansigt til ansigt, da de her også kan se ansigtstrækkene på den anden person og høre på tonelejet, om de mener det alvorligt, om det er ironisk ment, eller om det er for sjov. Det er dermed ikke i lige så høj grad muligt at misforstå hinanden.

På grund af muligheden for at misforstå intentionen bag skriftlige budskaber, er *emoticons* blevet en fast del af mange elevers opdateringer og udtalelser online. Brugen af emoticons er en måde, hvorpå man gennem en smiley kan vise, om noget er kærligt ment eller gennem et hjerte at udvise bekymring. Flere udtaler derfor, at de slet ikke kan forestille sig at kommunikere, endsige at diskutere, uden disse.

I spørgeskemaundersøgelsen er der også spurgt mere uddybende ind til, hvordan de unge oplever offentlige diskussioner på sociale medier. Både i forhold til positive elementer (f.eks. at folk bruger gode argumenter) og negative oplevelser. Figuren nedenfor viser, at et flertal af særligt den ældre gruppe af de unge oplever, at diskussionerne for det første er ureflekterede og har et voldsomt sprogbrug, og dernæst at det normalt ikke nytter noget at deltage i diskussionerne på sociale medier. Blandt de 12 til 14-årige svarer en relativ stor gruppe *ved ikke* til spørgsmålene, da en større del af gruppen ikke har specielt mange erfaringer med at overvære eller deltage i offentlige online-diskussioner.

Figur 8: Oplevelse af offentlige diskussioner på sociale medier

Kilde: Elevsurvey. N=4.467. Spørgsmålet lød: "Når der er diskussioner på de sociale medier, hvor mange kan følge med, oplever du så ...". Spørgsmålet er besvaret af unge, der bruger mindst ét socialt medie. Figuren viser andelen, der svarer i høj grad eller i nogen grad.

Vi oplevede under besøgene på ungdomsuddannelserne, at eleverne her i højere grad stillede krav til den viden, man skulle have, inden man gik ind i diskussionerne. Dette var til dels med til at afholde dem fra at deltage, men det gjorde også, at de oplevede mange af diskussionerne som ureflekterede og deltagerne som værende uvidende. Dette kommer blandt andet til udtryk gennem dette citat:

"Når andre mennesker argumenterer, så kan det godt være, at det ikke er folk, der er eksperter inden for området. Hvorfor skal jeg så læse deres meninger? En sygeplejerske og en mekaniker har intet belæg for at udtale sig om et burkaforbud. Hvorfor skal jeg læse deres holdninger?"
(Dybdeinterview, ungdomsuddannelse)

6.4 KRITISK STILLINGTAGEN

I et norsk studie foretaget af forskerne Mathé & Elstad (2017) konkluderes det, at unge i dag har stor tiltro til sine egne evner i forhold til kildekritik. Det fremhæves dog samtidig, at andre studier indikerer, at unge generelt har tendens til at overdrive egne evner til at forstå forskellige kilders troværdighed (Mathé & Elstad, 2017).

Fra den kvantitative undersøgelse fremgår det, at et lignende billede gør sig gældende blandt de danske unge i denne undersøgelse. 68 pct. af de adspurgte børn og unge erklærer sig enige i, at de altid forholder sig kritisk til det, de læser på nettet. Tallet er lavest for de 12 til 14-årige, hvor 49 pct. erklærer sig enige, mens andelen er 72 pct. for de 15 til 19-årige.

En del af det at forholde sig kritisk til det, man eksponeres for online, kan også handle om, hvorvidt man kan gennemskue om noget er fake news eller skjult markedsføring. Flere elever anerkender i interviewene, at det kan være svært at gennemskue om en nyhed er falsk eller sand, men udtaler, at de har forskellige strategier til at vurdere dette. En af disse strategier går ud på at vurdere afsenderprofilen ved at se, hvilken uddannelse eller job vedkommende har. En anden strategi er at se på, om afsenderen er blevet blåstemplet af et af de danske nyhedsmedier (avis eller radio). Endeligt er der også nogle, som vurderer kildens troværdighed ud fra antallet af likes og kommentarer på nyheden. En dreng på en ungdomsuddannelse udtaler:

"Hvis det nu er en kendt, som skriver noget, så regner man med, at det er rigtigt, fordi ellers ville han jo have i en shitstorm bagefter. Så jeg tror ikke, at de bare finder på noget"
(Dybdeinterview, ungdomsuddannelse)

I spørgeskemaundersøgelsen svarer lige under halvdelen (44 pct.) af de adspurgte børn og unge, at de inden for den seneste måned har set en nyhed på de sociale medier, som de senere har fundet ud af var falsk. I dybdeinterviewene blev det dog fortalt, at langt de fleste falske nyheder normalt var meget nemme at gennemskue og derfor aldrig var blevet opfattet som en reel nyhed. Analysen viser

også, at 41 pct. af børnene og de unge tilsvarende har opdaget, at en nyhed, som de havde set på et socialt medie inden for den seneste måned, viste sig at være en reklame.

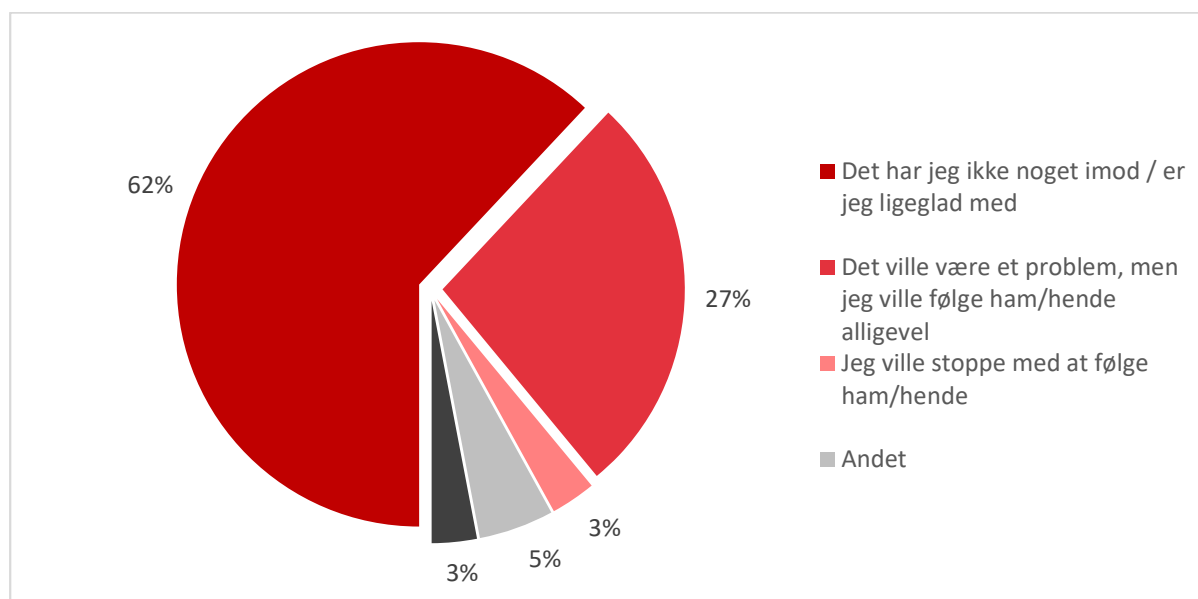
Som en del af undersøgelsen blev der i SMS-dataindsamlingen spurgt ind til de unges syn på forskellige former for markedsføring på de sociale medier, hvor indhold er forklædt som reklame (product placement). Spørgsmålet tog udgangspunkt i en Youtuber:

I SMS-undersøgelsen kortlagde vi, hvordan de unge opfatter det, at den eller de Youtuber som de følger, generelt modtager sponsorater for at omtale eller anbefale bestemte produkter i sine videoer uden at gøre opmærksom på, at det er reklame.

Som figuren nedenfor viser, er det for langt de fleste unge i SMS-undersøgelsen ikke noget problem, at de bliver udsat for "skjult" markedsføring. 62 pct. svarer, at de er ligeglade med, hvis YouTubeeren reklamerede for bestemte produkter uden at sige det, mens 27 pct. mener, at det er problematisk, men at det ikke vil betyde noget i forhold til at følge vedkommende. Kun 3 pct. svarer, at de ville stoppe med at følge vedkommende.

Figur 9: SMS-undersøgelse – markedsføring via YouTube

Kilde: Eleversurvey. N=155. "Hvordan ville du have det med, at [YouTuber] fik penge for at vise eller anbefale dig noget i sine videoer, uden at sige det er reklame?" Spørgsmålet er besvaret af unge, der deltog i SMS panelet, og som følger bestemte YouTubeere.

Usynlig markedsføring via YouTube er således accepteret blandt mange børn og unge. Overordnet er der en forventning om, at sådan markedsføring kan forekomme, når det er gratis at være på kanalen/platformen. De fleste unge, som vi interviewede, gav dog samtidigt udtryk for, at det ikke er noget som må tage overhånd. Særligt eleverne i grundskolen ønsker en større grad af gennemsigtighed. En pige skriver blandt andet:

"Det irriterer mig, hvis det ikke er gjort tydeligt. Jeg vil hellere se videoer, der ikke er sponsorerede eller betalte, for der ved jeg, at det, de siger, er noget, de virkelig mener"
(SMS-dilemma, grundskole)

7. SIKKER OG KRITISK BRUG AF NETTET

Mens det forudgående kapitel har kigget på den demokratiske og politiske deltagelse på sociale medier, undersøger dette kapitel børn og unges opmærksomhed på it-sikkerhed og de digitale fodspor, som de sætter på nettet. Fokus er på deres opmærksomhed på og strategier imod misbrug af private data og oplysninger og imod virksomheders brug af private data i forhold til markedsføring. Kapitlet adresser følgende spørgsmål:

- I hvilken grad føler de, at de har kontrol over de oplysninger, som de deler på nettet?
- I hvilken grad er børn og unge bekymret for deres sikkerhed på nettet?
- Hvilken teknisk kunnen besidder børn og unge i forhold til at kunne beskytte sig på nettet?
- Hvilken viden, hvilke strategier samt hvilke værktøjer benytter børn og unge sig af for at beskytte deres private data?
- Hvilken rolle spiller forældrene i forhold til it- og datasikkerhed? Og er der en sammenhæng mellem forældrenes egen opmærksomhed på it-sikkerhed og børnenes viden om og adfærd om emnet?

7.1 DELKONKLUSION

Undersøgelsen viser, at børn og unge i høj grad føler, at de har kontrol over de oplysninger, som de deler på nettet, og kun en mindre andel er bekymrede for, hvordan deres data kan blive brugt af tredje parter. Børn og unge besidder med andre ord en høj digital selvsikkerhed. Tre vigtige pointer er dog væsentlige her. For det første viser analysen, at kontrol for en stor del af de interviewede børn og unge består i at have kontrol over *input*, det vil sige, hvilke oplysninger de selv fodrer internettet med, hvorimod der er en accept af, at man ikke kan kontrollere *output*; hvad der sker med oplysningerne. For det andet fremstår de interviewede børn og unge i højere grad opmærksomme på at beskytte væsentlige personlige oplysninger som f.eks. navn, hvorimod beskyttelse af data, der fortæller om deres adfærd på nettet og som kan bruges til markedsføring, men som ikke ses som personlige oplysninger, ikke er så vigtigt for dem. For det tredje understøtter analysen tidligere studiers fund, at der ikke er en stærk sammenhæng mellem børn og unges

oplevelse af kontrol og den viden eller tekniske kunnen, som de har om, hvordan de beskytter sig på nettet. Deres digitale selvsikkerhed fremstår således en smule ubegrundet.

Med hensyn til børn og unges tekniske viden og kunnen viser analysen, at kendskabet til tekniske sikkerhedsforanstaltninger er højt, men at det varierer meget, hvor mange der faktisk anvender de forskellige sikkerhedsforanstaltninger. Analysen viser endvidere, at drenge i højere grad end piger benytter sig af tekniske tiltag for at sikre sig på nettet. Knap halvdelen af de adspurgte børn og unge svarer, at de kender til de regler, der skal beskytte dem på nettet. Her oplever den yngre del af målgruppe af 12-14-årige, at de har større viden om reglerne på området, end de 20-25-årige har.

Endelig viser undersøgelsen, at forældre generelt er trygge ved deres børns færden på nettet uanset børnenes alder, og at særligt forældre til de yngre teenagere også oplever at have et godt overblik over deres børns færden på nettet. Der er en sammenhæng mellem overblik over barnets færden på nettet og forældrenes tryghed, således at de forældre, der har et godt overblik, også svarer, at de er mere trygge. Analysen viser dog, at samtaler mellem børn og forældre om it-sikkerhed ikke har væsentlig betydning for, hvorvidt børnene benytter sig af de forskellige tekniske tiltag, undersøgt i denne undersøgelse. Med hensyn til hvem, der har ansvaret for at lære børn og unge at begå sig på nettet, tilskriver forældrene typisk enten sig selv et stort ansvar eller ser det som et delt ansvar mellem skole og hjem. Kun et fåtal mener, at det udelukkende er en opgave, som skolen skal tage sig af.

7.2 DIGITAL SELVSIKKERHED

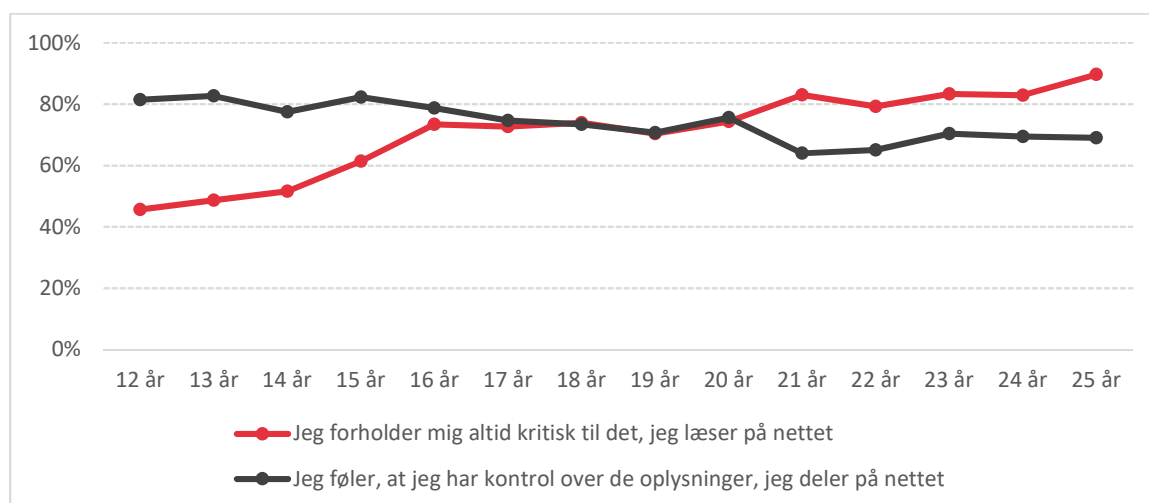
Forskningen viser, at de unge værner om deres privatliv på nettet (Sand, 2013). Ifølge flere undersøgelser har børn og unge blot en anden forståelse af, hvad det vil sige at beskytte privatlivet, end deres forældre og ældre generationer har, og de oplever derfor selv i høj grad at have kontrol over deres private oplysninger på nettet (Børnerådet, 2014, Jacobsen, 2015). Tidligere studier har peget på, at så længe de unge har mulighed for at afgrænse de fora, hvor de deler personlige beskeder og billeder, oplever de at være i kontrol over de oplysninger, de deler, samt hvem der har adgang til disse oplysninger (ibid.). Denne oplevelse af *digitale selvsikkerhed* fremgår også tydeligt i nærværende undersøgelse.

Spørgeskemaundersøgelsen blandt børn og unge viser, at det store flertal generelt oplever en høj selvtillid i forhold til at navigere på nettet og sociale medier. Det gælder både i forhold til at kende normerne for god online adfærd, at definere egne grænser på nettet samt at tage kritisk stilling. 72 pct. af de unge mener, at det generelt er *meget let* eller *let* at finde ud af, hvad der er god og dårlig opførsel online, mens hele 91 pct. er *enige* i, at de har en klar idé om, hvor deres egne grænser går på nettet og de sociale medier. Samtidig svarer 76 pct., at de *i høj grad* eller *i nogen grad* føler at have kontrol over de oplysninger, de deler på nettet, mens 68 pct. svarer, at de altid forholder sig kritisk til det, de læser på nettet.

I analysearbejdet er der gennemført en faktoranalyse, som dokumenterer, at der i de unges svar er en stor, bagvedliggende korrelation blandt de fire indikatorer⁵. Dette indikerer, at et positivt svar på ét af disse selvsikkerhedsspørgsmål – i gennemsnit – vil være forbundet med et mere positivt svar på de andre indikatorer. Dette tyder altså på, at høj digital selvsikkerhed betyder, at man typisk agerer selvsikkert både i forhold til, hvad man opfatter som god opførelse på internettet at sætte sine egne grænser, at have kontrol over oplysninger som man deler, samt at tage kritisk stilling til det, som man læser på nettet.

Som vist i [Figur 10](#) er der imidlertid en interessant aldersvariation på tværs af gruppen af børn og unge. Figuren viser, at procentdelen af de børn og unge, som svarer, at de generelt forholder sig kritisk til, hvad de læser på nettet, er stigende for de ældre grupper af unge – fra 46 pct. blandt de 12-årige til over 80 pct. for aldersgrupperne 20 år og opefter. Omvendt er andelen, der har en følelse af kontrol over de oplysninger, man deler, let faldende med alderen. Det lader således til, at den digitale selvsikkerhed falder en smule med alderen.

Figur 10: Digital selvsikkerhed blandt unge – kritisk stillingtagen og kontrol over oplysninger

Kilde: Eleversurvey. N=4.488. Figuren viser andelen, der svarer i høj grad eller i nogen grad.

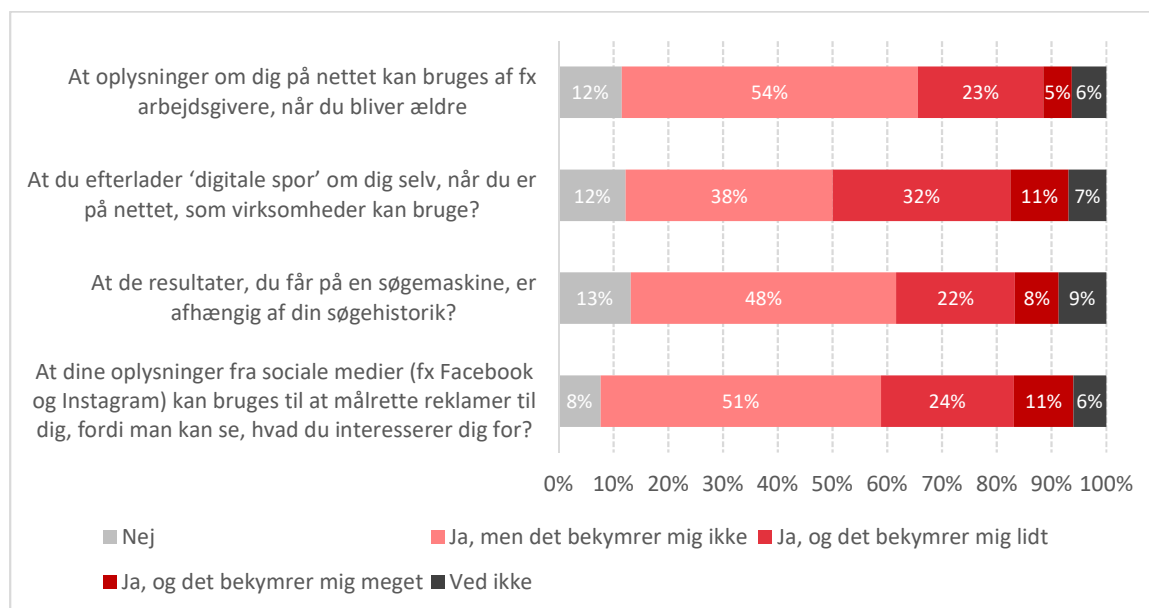
Der er en også en aldersvariation vedrørende selvsikkerheden i forhold til at kende til god opførsel online. Her er andelen, der mener, at det er let at finde ud af, hvad der er god og dårlig opførsel

⁵ I en faktoranalyse med samtlige spørgsmål med en fempunktsholdningsskala udtrækkes de fire nævnte indikatorer til én samlet faktor med følgende faktorloadings: *Jeg har en klar idé om, hvor mine grænser går, når jeg er på nettet og sociale medier* (0,483); *Synes du generelt, at det er let eller svært at finde ud af, hvad der er god og dårlig opførsel online* (0,433); *Jeg forholder mig altid kritisk til det, jeg læser på nettet* (0,360); *Jeg føler, at jeg har kontrol over de oplysninger, jeg deler på nettet* (0,330). Udtrækningsmetode er *Principal Factor Analysis*, hvor faktorerne er roteret vha. oblimin-rotation.

online, stigende med alderen. Hvor 66 pct. af de 12-årige angiver, at de synes, at det er let at vide, hvordan man skal opføre sig online, mener ca. 80 pct. af de 22 til 25-årige dette. Dette tyder på, at den digitale selvsikkerhed i forhold til den sociale adfærd på nettet stiger med alderen i modsætning til oplevelsen af kontrol. Dette kan dels hænge sammen med, at forbruget af sociale medier er lavere blandt de unge, der er ældre end 20 år, sammenlignet med teenagerne, og dels at de lokale, sociale kodekser for god digital opførelse i højere grad er forhandlet på plads blandt de ældre unge end blandt de yngre. Niveauet for den digitale selvsikkerhed er omtrent det samme for henholdsvis piger og drenge.

Den høje digitale selvsikkerhed blandt børn og unge i undersøgelsen giver udslag i et tilsvarende relativt lavt bekymringsniveau for anvendelse af deres data af tredje parter på nettet. De fleste unge ved, at sådanne dynamikker foregår, men ca. halvdelen svarer, at de generelt ikke bekymrer sig over, at deres digitale data kan blive brugt/set af andre. Det er dog samtidig værd at fremhæve, at ca. 30 til 40 pct. svarer, at de enten bekymrer sig *lidt* eller *meget* alt afhængigt af hvilke typer af dataanvendelse, der er tale om. Undersøgelsen viser endvidere, at piger generelt bekymrer sig mere end drenge.

Bekymringen er størst, når det gælder virksomhedernes brug af 'digitale spor'. Her svarer 11 pct. af de adspurgte børn og unge, at det bekymrer dem meget, og 32 pct. at det bekymrer dem lidt (se Figur 11 nedenfor). Omvendt er de unge ikke så bekymrede over, at søgeresultater og oplysninger fra de sociale medier kan bruges i markedsføringssammenhænge, eller at personlige oplysninger kan bruges af fremtidige arbejdsgivere. I forhold til sidstnævnte svarer 5 pct., at det bekymrer dem meget, og 23 pct. at det bekymrer dem lidt. 54 pct. svarer, at det ikke bekymrer dem, og 18 pct. giver udtryk for, at det ikke er noget, som de er opmærksom på (svarer enten *nej* eller *ved ikke*). En pige fra en ungdomsuddannelsesinstitution forklarer under en klassediskussion den manglende bekymring på følgende vis: "*nej, de [arbejdsgiverne] har vel også været unge engang, så det tror jeg ikke, de tænker så meget over.*"

Figur 11: Opmærksomhed og bekymring om anvendelse af data

Kilde: Elevsurvey. N=4.488. Spørgsmålet lød: "Er du opmærksom på ... ?".

På tværs af de fire indikatorer er det normalt en gruppe på omkring 15 til 20 pct. af de unge, der generelt ikke er vidende omkring, at deres data kan anvendes til forskellige formål. Det er særligt den yngre del af gruppen – de 12-14-årige – der i større omfang er uopmærksom på, at disse dynamikker eksisterer, og at deres data kan bruges af tredje parter.

De tilsvarende spørgsmål om opmærksomhed og bekymring i forhold til dataanvendelse er også stillet i forældre-surveyen. Svarene her viser to hovedforskelle til gruppen af børn og unge. Generelt er der en større andel af forældrene, der er opmærksomme på, at deres oplysninger og data kan anvendes (andelen som svarer enten *nej* eller *ved ikke* er lavere). Hertil svarer en væsentlig større andel af forældrene, at de er bekymrede over anvendelsen af deres data. Til spørgsmålet om at efterlade 'digitale spor' er 71 pct. af forældrene bekymrede for dette, mens dette som nævnt gælder 43 pct. af de unge. De unge bekymrer sig således mindre på dette punkt.

I analysen er det ligeledes undersøgt, i hvilket omfang bekymringen og følelsen af kontrol er to sider af samme sag. En hypotese kunne således være, at børn og unge med høj digital selvsikkerhed også vil føle, at de har høj grad af kontrol over deres data og er derfor også kun lidt bekymret. Som nævnt peger forskningen på området på, at der er en falsk følelse af kontrol og sikkerhed. En undersøgelse af Børnerådet (2014) viser, at der ikke er sammenhæng mellem unges oplevelse af kontrol og den viden, de har om, hvordan nettet fungerer.

For at teste sammenhængen er der opstillet to mål for henholdsvis *digital selvsikkerhed* og *bekymring* med udgangspunkt i de ovenfor nævnte spørgsmål. *Digital selvsikkerhed* er et sumindeks baseret på de fire indikatorer, hvor en høj indekssværdi indikerer et højt niveau af digital

selvsikkerhed.⁶ *Bekymringsindekset* er konstrueret på basis af spørgsmålene om dataanvendelsen af tredje parter.⁷

Sammenhængen mellem målene for digital selvsikkerhed og bekymring er -0,091. Omend korrelation er signifikant på 0,01-niveau, finder vi højest en svag negativ sammenhæng mellem de unges niveau for digital selvsikkerhed og deres bekymring over, hvordan deres oplysninger og data anvendes. Vi har endvidere konstrueret et indeks for de unges *vidensniveau* baseret på de samme spørgsmål om dataanvendelse⁸. Sammenhæng mellem digital selvsikkerhed og viden er positiv, så en højere digital selvsikkerhed er forbundet med en større viden om dataanvendelsen. Korrelationen er dog igen svag (0,077).

7.2.1 Børn og unges forståelse af at have kontrol

Kigges der nærmere på, hvad de unge forstår ved at være 'i kontrol', kan dette hjælpe med at nuancere, hvorfor så stor en andel af unge oplever at have kontrol over deres data og er forholdsvis ubekymrede med hensyn til dets anvendelse. Temaet har været diskuteret i både 1-til-1 interview med eleverne samt på klassediskussion, og analyserne af de kvalitative data tyder på, at følelsen af kontrol kan beskrives som et kontinuum gående fra "at være ligeglad" til at føle en vis form for kontrol og endelig til ikke at opleve kontrol.

GRUPPE 1 Ligeglad	GRUPPE 2 Kontrol	GRUPPE 3 Ikke kontrol
"Ikke noget at skjule"- mentalitet eller "det sker ikke for mig"	Oplever kontrol ved at kunne styre input	Oplever ikke kontrol, da output af data ikke kan styres

Den første gruppe er ikke så stor blandt de interviewede børn og unge i undersøgelsen. I lighed med hvad tidligere forskning har peget på, er der her en "jeg har alligevel intet at skjule"-mentalitet, og

⁶ En faktoranalyse har bekræftet, at de fire indikatorer i høj grad er udtryk for den samme latente vidensdisposition.

⁷ Her tildeles et "Nej", "Ved ikke" og "Ja, men det bekymrer mig ikke" svar 0 point, "Ja, og det bekymrer mig lidt" 1 point, mens "Ja, og det mig meget" giver 2 point. En høj værdi på målet indikerer altså en større bekymring.

⁸ "Nej", "Ved ikke" giver 0 point, mens man tildeles 1 point, hvis man generelt er opmærksom på det enkelte spørgsmål.

derfor vælger disse børn og unge at se stort på, hvad deres data bruges til (jf. bl.a. Tranberg, 2014). En pige fra en ungdomsuddannelse siger eksempelvis:

Men det kommer også an på, hvilken person man er. Jeg er en meget åben person, jeg har ikke noget på min telefon, som jeg vil skjule.

Denne gruppe mener ikke nødvendigvis, at de er i kontrol. Tredje parter brug af deres data er dog ikke noget, de gider at bekymre sig om, da de ikke mener, at de har noget at skjule, eller ikke tror, at oplysningerne vil bruges imod dem. I et klasseinterview med en folkeskole sammenligner eleverne det med at bruge cykelhjelm: De ved godt, at det er en god ting at bruge, men de gider ikke. Som en elev siger: *"man har en følelse af det sker nok ikke. Det er først, når det sker for en, man kender."*

Den anden gruppe, som rummer størstedelen af de interviewede børn og unge, fortæller, at de oplever at være i kontrol, fordi det er dem, der styrer *hvilke* oplysninger og data, der bliver delt. Kontrol for dem er således at kunne styre input; hvilke data om dem, der kommer på nettet. De er bevidste om, at de ikke kan styre, hvad der sker med data, der er på nettet, men de føler, at de har kontrol over, hvad der bliver lagt ud i første omgang.

Nedenstående citat er et uddrag af en klassediskussion med en klasse fra en ungdomsuddannelse om emnet. Uddraget viser, at det springende punkt for eleverne ikke i så høj grad er, om eksempelvis deres billeder bliver misbrugt, men nærmere *hvilke* billeder, der bliver lagt op på nettet.

Interviewer: Er I bekymrede for hvordan det [jeres data] bliver brugt?

Elev 1: Jeg er ikke bekymret, fordi jeg ikke har oplevet noget negativt. Jeg har valgt at lægge noget op, jeg godt kan stå inde for.

Elev 2: Hvis du lægger noget op på facebook, så har du givet facebook lov til at bruge det. Du kan bare lade være, men hvis du gør det, så giver du også dem ret til, at de må bruge det.

Elev 1: Hvis der er andre, der laver en fake profil, kan de fremstille dig som om du laver alt muligt lort. Men det er ikke noget, jeg går og tænker over – så kunne man ikke lave andet. Jeg har oplevet, at nogle har lavet en fake profil af mig, men ja mere var der ikke i det.

Elev 3: Det med fake profil – de kan jo kun bruge de billeder, jeg selv allerede har lagt ud. De kan jo ikke få et nøgenbillede af mig for eksempel.

Af diskussionen fremgår det således, at eleverne oplever at have kontrol, fordi de selv mener at bestemme hvilke billeder af dem, der lægges på nettet.

Endelig er der den sidste gruppe, som fortæller, at de ikke føler, at de har kontrol over deres data. I modsætning til den anden gruppe føler de ikke, at de har kontrol, fordi de netop ikke kan styre, hvad der sker med deres data på nettet. Hvor den anden gruppe stiller sig tilfreds med at kunne styre *input*, oplever denne sidste gruppe manglende kontrol, fordi de ikke kan kontrollere *output* af deres data.

Denne tredje gruppe af elever udgør samlet set ikke en stor andel blandt alle de interviewede elever, men var i en enkelt klasse på en ungdomsuddannelse relativ stor. Dette skyldes bl.a., at flere i

klassen havde modtaget undervisning herom i et IT-fag sidste år. I undervisningen havde læreren haft særligt fokus på, hvilke og hvor meget data sociale medier, som Facebook, gemmer. I nedenstående uddrag af klasses Diskussionen kommer elevernes følelse af manglende kontrol i forhold til Facebook til udtryk:

Interviewer: I rakte hænderne op ift. ikke at have kontrol. Kan I fortælle, hvorfor I ikke synes, at I har kontrol?

Elev 1: Facebook beholder rettighed til at bruge alle ens informationer. Det er en af de ting, man skal acceptere. Man kan kun kontrollere det ved ikke at dele noget.

Elev 2: Det kan godt være, at det kun er ens venner, der kan se ens oplæg, men hvis de kommenterer eller 'synes godt om', kommer det også op på deres venners Facebook. Jeg stoler ikke helt på det.

Elev 3: Vi prøvede at se på, hvilke data Facebook havde om en. Der havde de over 1000 sider om hver enkelt. Det er ret skræmmende. Facebook har min telefonbog, selvom jeg ikke har lagt den op.

Elev 4: Jeg synes, det er grænseoverskridende, at den [facebook og messenger] kan tage ens beskeder. Hvis man deler billeder af sit pas, så har den jo det. Facebook og messenger hænger sammen på den måde.

Elev 3: Det er private beskeder om venner, så det er ikke noget, som burde deles med andre.

Elev 5: Det er derfor, jeg altid ønsker at tage sådanne nogle [personlige] ting mundtligt.

Eleverne i denne gruppe fortæller således, at de tænker meget over, hvad de deler af oplysninger på nettet, og at de som følge deraf begrænser hvilke data, de opgiver til apps og hvad de bruger sociale medier til.

Med hensyn til at beskytte personlige oplysninger fortæller nogle af de interviewede elever eksempelvis, at de sletter historikken på deres computer, så deres forældre eller skolen som de har lånt computeren af, ikke kan se alt, hvad de laver. Disse elever er således relativt bevidste om, at alt hvad de laver på nettet kan spores, hvis de ikke selv gør noget aktivt for at undgå det. En elev på en ungdomsuddannelse uddyber det på følgende vis:

Hvis det er noget, jeg allerede i forvejen har kigget på, så er det ikke noget, der generer mig, at mine søgning bliver brugt. Hvis der er noget, jeg ikke vil have, der skal bruges, så sletter jeg min søgehistorik på min computer, så går jeg ind og sletter det.

Når det gælder brug af personlige data til markedsføring, deler de interviewede børn og unge sig i tre grupper, som fremgår af nedenstående figur.

Figur 23: Børn og unges syn til brug af data til markedsføring

OUTPUT REFLEKTEREDE	INPUT FOKUSEREDE	LIGEGLADE
---------------------	------------------	-----------

▪ Høj bevidsthed	▪ Ubevidst inkompetence	▪ Bevidst inkompetence
▪ Tiltag for at sikre sig	▪ Ingen tiltag for at sikre sig	▪ Ingen tiltag for at sikre sig

En mindre gruppe af elever (modstanderne) bryder sig ikke om, at deres data bliver brugt til markedsføring. En elev fra en ungdomsuddannelse fortæller eksempelvis, at han er stoppet med at *like* ting på Facebook, da han ikke ønsker, at programmet skal kunne gætte hans præferencer.

En meget stor gruppe af elever er uvidende om, hvordan sociale medier, søgemaskiner mm. konkret bruger og sælger deres data til markedsføring. De er med andre ord ubevidst inkompetente i forhold til at beskytte deres fra at blive brugt i markedsføringssammenhænge. De ved ikke, hvad der sker med deres data, og de er ikke klar over, at de ikke ved det. I interviewene fremgår det tydeligt, at de ikke kender til algoritmer og brug af online data til individuelt at målrette reklamer, og flere af dem virker helt forundrede over det i interviewene. En elev fra en grundskole siger eksempelvis følgende efter at være blevet oplyst om, hvordan de sociale medier tjener penge gennem salg af data:

Det er ikke noget, jeg tænker over, at de sender data, men det er lidt mærkeligt, hvad man har sagt ja til uden at vide det.

Gruppen af de "uvidende" er generelt den største gruppe blandt de interviewede elever, og det fortæller en lidt anden historie end resultaterne fra spørgeskemaundersøgelsen, hvor hovedparten af de unge svarer, at de trods alt er opmærksomme på, at deres oplysninger og data anvendes og sælges, men i mindre grad bekymrer sig over denne anvendelse.

Denne gruppe af børn og unge, som er ligeglade med, hvordan deres data anvendes, kan også genfindes i det kvalitative, men her er det generelt en mindre gruppe end i den kvantitative undersøgelse. Nogle begrundes i de kvalitative interviews deres ligegyldighed med, at de finder de målrettede reklamer brugbare og ser ikke denne brug af data som problematisk. Enkelte udtrykker irritation over, at reklamerne tager plads eller tid, men ikke over at deres data bliver brugt til at rette reklamer mod dem. Der synes dog at være en følelse af afmagt blandt eleverne i denne gruppe. Tredje parts brug af personlige data bliver for stort og uoverskueligt et emne at forholde sig til, og derfor lader de være. Som én siger: *"så kan man jo tænke over alting. Så jeg tænker ikke over det."*

7.3 BØRN OG UNGES BRUG AF STRATEGIER OG TILTAG FOR AT STYRKE DERES SIKKERHED PÅ NETTET

Hvor det foregående afsnit undersøgte børn og unges bekymring om beskyttelse af data på nettet, har dette afsnit fokus på, hvad børn og unge gør for at beskytte deres privatliv online. Analysen er opdelt i to. Først undersøges hvilke tiltag og strategier af mere teknisk karakter, som børn og unge benytter, og dernæst hvilken viden de har om regler og hvilke rationaler af ikke-teknisk karakter, de benytter for at beskytte deres data.

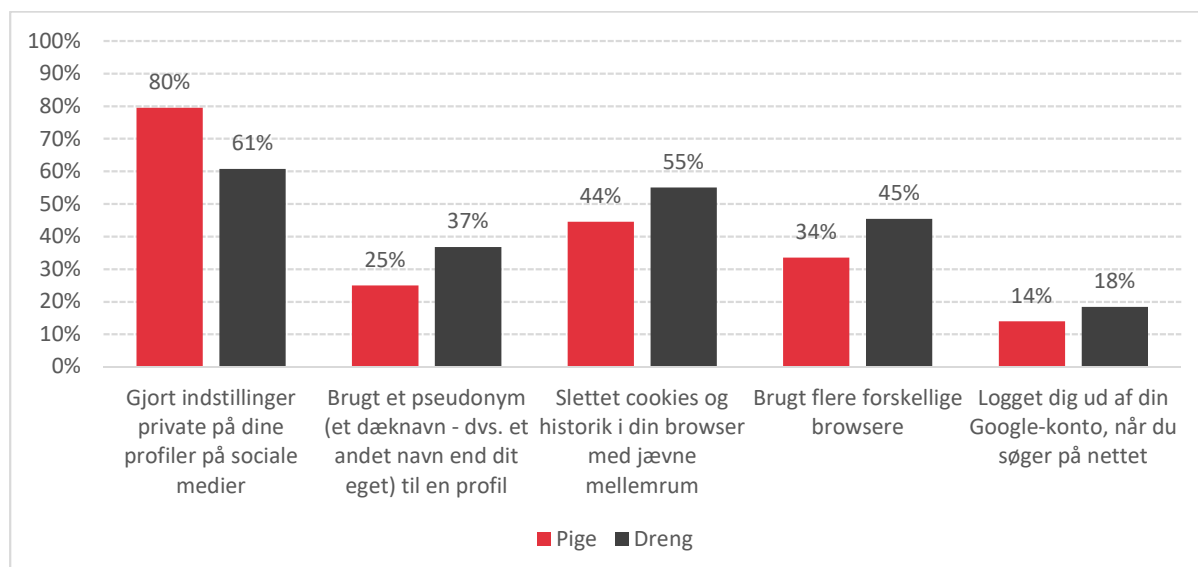
7.3.1 Tekniske tiltag

Som tidligere fremhævet er der flere mulige tiltag, man kan tage i brug for at beskytte sit privatliv online. I spørgeskemaundersøgelsen spørges de unge ind til, hvilke tiltag de normalvis benytter.

Et af de mest benyttede tekniske tiltag blandt børn og unge er at gøre indstillinger private på sine profiler på sociale medier. Ca. halvdelen sletter også cookies og historik i deres browsere med jævne mellemrum, og ca. 4/10 bruger forskellige browsere. Her ses igen en tendens til, at de adspurgte børn og unge er mere opmærksomme på at beskytte deres mere personlige oplysninger (fx gennem personlige indstillinger på Facebook) end at sikre sig, at fx Google ikke bruger deres søgninger til profilering.

Elevernes kendskab til forskellige muligheder for at beskytte sit privatliv på nettet fremstår ganske høj. Det er kun en lille gruppe af primært grundskoleeleverne, som angiver i spørgeskemaet, at de ikke forstår spørgsmålet, og dette er særligt i forhold til de tre mere tekniske tiltag. Her svarer 12 pct. af grundskoleeleverne, at de ikke forstår spørgsmålet om at bruge forskellige browsere, 9 pct. at de ikke forstår spørgsmålet om at slette cookies og historik, samt 5 pct. at de ikke forstår spørgsmålet om at logge sig ud af Google-konto.

Hvor flere piger end drenge har private profiler på sociale medier, benytter flere drenge sig i højere grad af de andre tiltag for at beskytte deres private oplysninger. Så selvom pigerne generelt bekymrer sig mere end drengene, så benytter de samtidigt teknisk færre tiltag for at beskytte sig på nettet. Denne tendens genfindes også i en stor del af de kvalitative interviews med elever, hvor det særligt er drengene, der ofte har den dybere tekniske viden i forhold til personbeskyttelse. Adspurgte om, hvorfor de har denne viden, begrundede de det oftest med deres interesse for computere og spil. Det er i mange tilfælde "selvlært", som en dreng udtrykker det, og typisk ikke noget, som de har lært i skolen eller af deres forældre. En 13-årig dreng fortæller eksempelvis, hvordan han altid som det første når han tænder sin computer, logger på VPN, så han ikke kan spores. Dette gør han for at beskytte sig selv, da han er bange for, at folk, som han spiller med, vil kunne finde hans rigtige adresse via hans IP-adresse og opsøge ham der. Han uddyber på følgende vis: *"der er mange mærkelige typer derude. Hvis man vinder over dem i kamp, kan de true med at ville finde din adresse."*

Figur 12: Sikkerhedsadfærd til at beskytte dit privatliv på nettet

Kilde: Elevsurvey. N=4.478. Spørgsmålet lød: "Har du gjort nogle af disse ting for at beskytte dit privatliv på nettet?". Figuren viser andelen, der har svaret "Ja, har gjort det."

Sammenhængen mellem digital selvsikkerhed, bekymring og adfærd i form af sikkerhedstiltag er desuden undersøgt i en række logistiske regressionsmodeller, der har til formål at undersøge, hvilke baggrundsfaktorer og holdningsdisposition, der statistisk kan forklare, om man benytter de enkelte sikkerhedstiltag til at beskytte sit privatliv. Analyserne her viser, at niveauet af digital selvsikkerhed hos den unge – når der kontrolleres for køn, alder, uddannelse og bekymringsniveau – har en positiv effekt på sandsynligheden for at benytte de fem sikkerhedstiltag. Dette betyder, at unge med en høj digital selvsikkerhed alt andet lige bruger flere af de tekniske tiltag. Effekten af digital selvsikkerhed er størst med hensyn til at gøre indstillinger private på sine profiler samt til at bruge et pseudonym.

Et andet led i en strategi for at beskytte sit privatliv går på brugen af password. Her viser tallene, at en stor andel af de adspurgte børn og unge er meget bevidste om at have sikre adgangskoder, men at der er en stor forskel på adfærden i praksis. Kun 13 pct. af de adspurgte børn og unge bruger altid det samme password, når de logger ind på apps og hjemmesider. Godt en tredje bruger ofte det samme kodeord, mens ligeledes ca. en tredjedel svarer, at de *oftest* bruger forskellige kodeord. Endeligt angiver 13 pct., at de altid bruger forskellige kodeord. Flere af de interviewede børn og unge fortæller derudover, at netop adgangskoder er noget, som de taler med deres forældre om. En elev fra en ungdomsuddannelse beskriver sin sikkerhedsprocedure på sin telefon således:

Interviewer: Hvis vi skal starte med lidt om IT-sikkerhed med din telefon, er der nogle ting, du gør for at gøre den mere sikker?

Elev: IT-sikkerhed, der er fingerlås på og kode på, hvis det skulle være. Mit SIM-kort er også låst, hvis min telefon slukker og starter op igen. Så sikkerhedskopierer jeg den, så jeg gemmer alle mine data. Og så er der jo koder på alle mine apps, bankapp, E-boks og mobilepay.

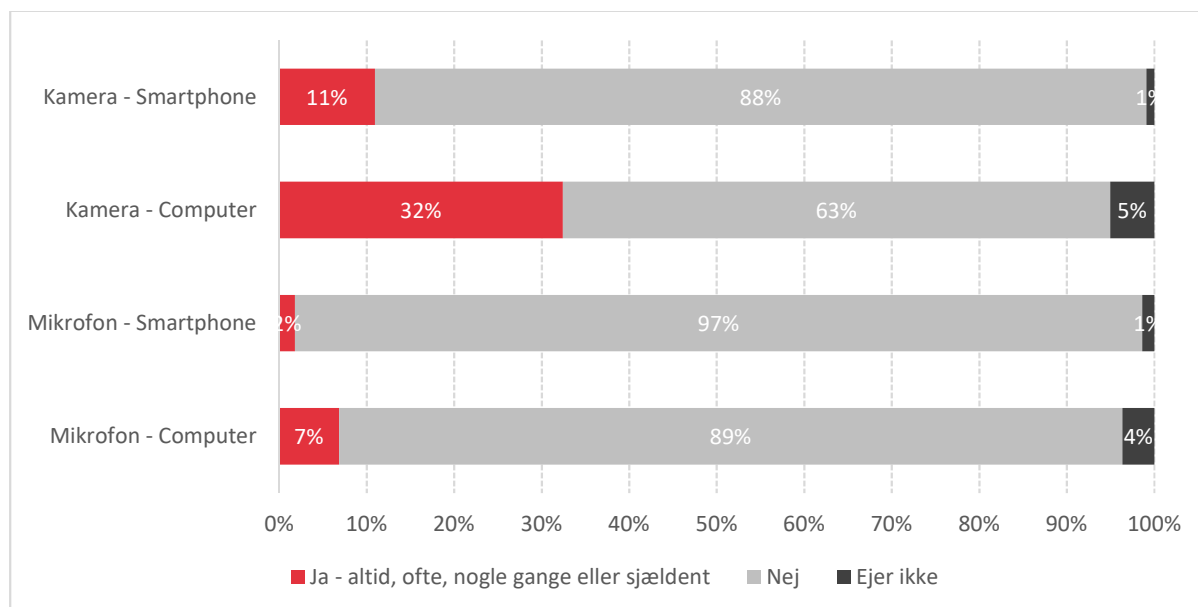
Interviewer: Er det noget, du selv har indstillet, eller er det der pr. automatik?

Elev: Det er der pr. automatik, men jeg bruger det, og jeg skriver ikke "gem mine informationer", så jeg bare kan logge ind med det samme

De anvendte sikkerhedstiltag er dog primært rettet mod fremmede, det vil sige nogle, der stjæler computeren eller telefonen, eller som hacker sig ind. Tilliden til kammerater er stor, og her er det ikke usædvanlig, at man faktisk deler koder med hinanden. Det kan som beskrevet i kapitlet om sociale medier være, hvis man lejlighedsvis skal passe hinandens snapchat. Det kan også være at give koden til telefonen, når der skal sættes musik på til en fest.

Som en del af den løbende SMS-undersøgelse har vi endvidere undersøgt børn og unges bevidsthed om, at mange programmer og apps automatisk beder om adgang til både kamera og mikrofon på deres computere og telefoner, og om de tager foranstaltninger for at beskytte sig.

Figur 13: SMS-undersøgelse – tildækning af kamera og mikrofon

Kilde: SMS-undersøgelse blandt unge. N=219. Spørgsmålet lød: "Har du normalt tildækket kameraet / mikrofonen på...?".

Det er kun en mindre gruppe af børn og unge, som har prøvet at tildække deres kamera og mikrofon (se Figur 13). Flest er opmærksomme på at tildække deres kamera, særligt på deres computer, hvor 32 pct. har prøvet at tildække det, mens 11 pct. har tildækket det på deres mobiltelefon. Programmers adgang til mikrofonen er færre af de adspurgte børn og unge opmærksomme på at

beskytte sig imod. Her er det kun 7 pct., som har mikrofonen tildækket på computeren og 2 pct. på telefonen.

Blandt dem, der tildækker deres kamera og mikrofon, er den primære årsag, at de ikke ønsker at blive overvåget / hacket af fremmede. En dreng fra en folkeskole fortæller eksempelvis følgende:

Interviewer: Må jeg se hvilke apps din mikrofon har adgang til?

Elev: Ja, det er under app-permission og det er kun til apps, hvor man rent faktisk bruger kameraet. Det er meget bevidst, for jeg kan ikke lide, når de beder om at aktivere kameraet under et spil, det synes jeg ikke giver mening.

Flere angiver, at de hørt historier om, hvordan folk er blevet optaget og afkrævet penge af hackere, hvis videoen ikke skal deles. De få, der har slået deres mikrofon fra, har typisk selv prøvet at blive udsat for målrettede reklamer efter at have talt om et produkt, hvilket har gjort dem bevidste om, at deres personlige data blev indsamlet selv når man ikke aktivt lagde det op.

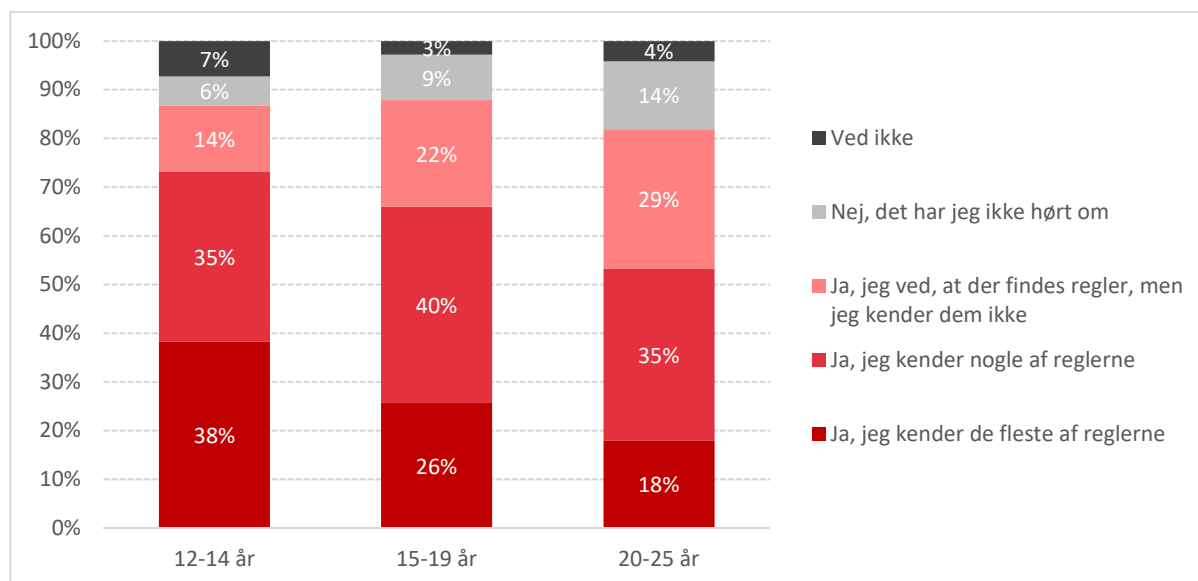
Blandt dem, der ikke gør noget, tyder de kvalitative interviews og klassediskussionerne på, at der er en relativ stor gruppe, som ikke ved, at flere apps og programmer kræver adgang til deres kamera og mikrofon, og at de kan sælge denne data videre. De ved heller ikke, at de aktivt selv kan slå det fra. Der er også mange, som giver udtryk for, at de aldrig har hørt om, at kamera/mikrofon kan blive hacket på deres telefoner eller computer.

7.3.2 De unges viden og rationaler om sikkerhed

Når børn og unge skal agere sikkert på nettet, benytter de ikke kun teknisk viden til at kunne beskytte sine oplysninger og data. Flere er også bekendt med lovgivningen på området, og fortæller, hvordan de bruger forskellige ikke-tekniske strategier til at beskytte sig.

I spørgeskemaundersøgelsen blandt de unge er der spurgt ind til, i hvilket omfang man kender til de regler og den lovgivning, som kan beskytte én, når man er på nettet og de sociale medier. Knap halvdelen (49 pct.) svarer, at de kender de fleste eller nogle af de regler. Ca. hver femte (22 pct.) ved, at sådanne regler til beskyttelse findes, men kender ikke til indholdet. De resterende 22 pct. svarer, at de enten ikke har hørt om reglerne eller ikke har viden herom.

Det samme mønster gør sig gældende i forhold til børn og unges oplevede kendskab til lovgivningen om, hvad man kan og må dele på nettet og sociale medier. Her er det generelle kendskab dog en smule større, idet 65 pct. samlet set udtrykker, at de kender denne lovgivning. Dette kan tyde på, at børn og unge har mere viden om reglerne for, hvad de selv må dele, end reglerne for, hvordan de selv er beskyttet.

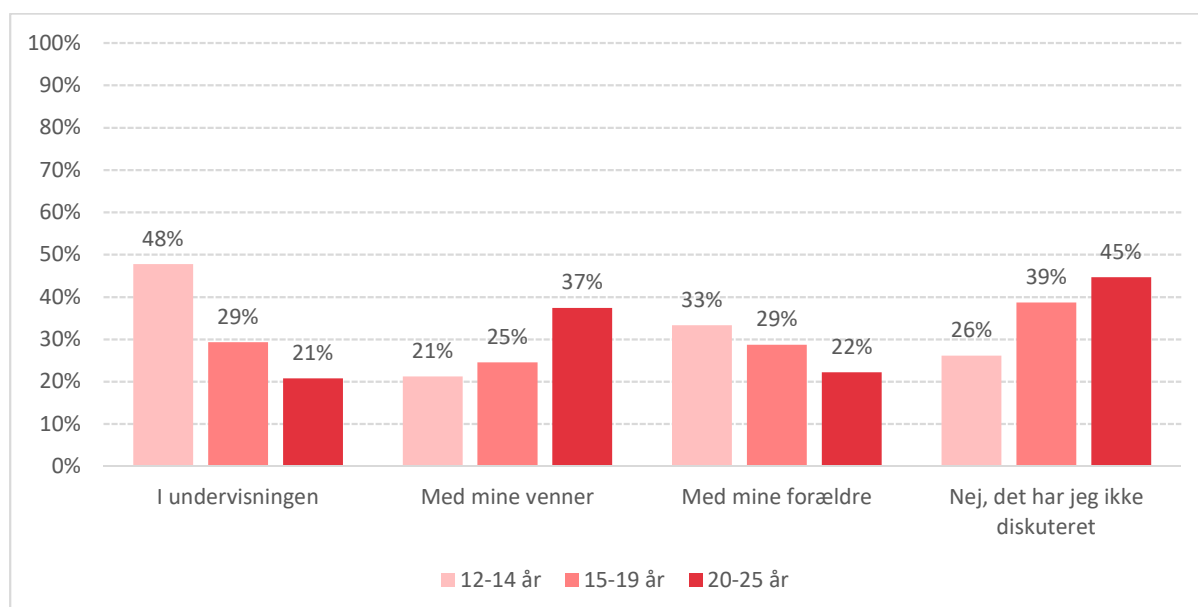
Figur 14: Oplevet kendskab til regler og lovgivning på nettet

Kilde: Eleversurvey. N=4.488. Spørgsmålet lød: "Kender du til de regler og den lovgivning, som bestemmer, hvad du lovligt kan og må dele på nettet og sociale medier?".

De 12 til 14-årige er den gruppe, hvor flest svarer, at de har kendskab til reglerne. Det kan virke overraskende, at det er de yngste, der oplever det største kendskab til reglerne. Det kan muligvis skyldes, at mange i denne gruppe ikke reelt har overblik over de mange regler, og derfor blot svarer "ja" til de regler, som de kender. Det kan med andre ord være et falsk positivt svar, hvor de lidt ældre unge reelt har større kendskab til lovgivning, og derfor også er klar over, at der findes mange regler på området og derfor svarer med større forbehold. Det kan også skyldes, at de yngste for nyligt er blevet præsenteret for lovgivningen på området af forældre eller skolen, og at de derfor har et større kendskab.

En analyse af, hvem børn og unge taler med om god opførelse og sikkerhed på nettet, viser igen, at de yngre (12 til 14-årige) i højere grad diskuterer det i undervisningen og med deres forældre, hvor den ældre gruppe enten diskuterer det med vennerne eller slet ikke diskuterer det (se [Figur 15](#) nedenfor).

Analysen viser interessant, at samtaler med forældre om it-sikkerhed ikke har betydning for, hvorvidt børnene benytter sig af de fem forskellige tekniske tiltag. Den eneste undtagelse her er med hensyn til at gøre indstillingerne private på profiler på sociale medier. Her svarer 77 pct. af dem, der har talt med deres forældre om sikkerhed på nettet, at de har gjort indstillinger private, mens det kun gælder 68 pct. af dem, som ikke har talt med forældrene. De, der har talt med deres forældre om it-sikkerhed, bekymrer sig også lidt mere om, hvorvidt en fremtidig arbejdsgiver kan finde oplysninger fra nettet om dem (35 pct. mod 25 pct.). Disse to undtagelser kan skyldes, at det er forhold, som er relativt simple og nemme at forstå, og forhold som forældrene selv er opmærksomme på.

Figur 15: Diskussion af sikkerhed af nettet

Kilde: Elevsurvey. N=4.488. Spørgsmålet lød: "Har du inden for det seneste år diskuteret sikkerhed på nettet?"

I de kvalitative 1-til-1 interviews og i klassediskussionerne kom det endvidere frem, at flere af eleverne benytter sig af forskellige strategier og logikker til at øge deres sikkerhed på nettet. Mange er eksempelvis meget opmærksom på diverse 'scams' (diverse digitale tiltag der forsøger at narre en), hvad enten det er links, videoer eller programmer. Næsten alle i interviewene har været udsat for scam, og mange giver udtryk for, at de ved, at de skal være påpasselige. Dette illustreres på fin vis i følgende interviewsamtale med en elev på en ungdomsuddannelse:

Interviewer: Tænder du over hvilke links, du trykker på i mails?

Elev: Ja gør jeg, det er jeg begyndt at tænke mere over på mails eller Messenger.

Interviewer: Kommer der også noget på Messenger, noget falsk?

Elev: Ja f.eks. her [Viser intervieweren en besked]. Det er bare en virus eller et eller andet, det er fra en, jeg kender men skriver ikke meget med. Den første besked har jeg prøve at få et par gange

Interviewer: Hvad skriver du så tilbage?

Elev: "Hej det er vist en spam det der."

Interviewer: Det var da venligt skrevet, hvad svarer han så?

Elev: "Hej, det er vist en virus."

Flere fortæller, at det handler om at bruge sin sunde fornuft og sin mavefornemmelse. Hver især forsøger de fleste af de interviewede børn og unge at navigere uden om farerne på nettet ved at opsætte egne rutiner for sikker adfærd. Nogle googler afsenderen eller spørger forældre/venner til råds, hvis de er i tvivl. F.eks. angiver 50 pct. af de adspurgte børn og unge i spørgeskemaundersøgelsen, at de altid vurderer en netbutiks troværdighed, før de køber for mere end 500 kroner. 33 pct. gør det ofte eller sommetider og kun 7 pct. gør det aldrig.

Én lader altid sin storebror tjekke nye apps ud, før hun downloader dem, for, som hun siger, "han har styr på det. Der er noget han siger jeg ikke bør downloade." En anden fortæller, at hun altid siger nej til, at mindre apps må få adgang til hendes oplysninger, og giver kun de store og kendte sociale medier som Facebook og Instagram lov, for dem har hun mere tillid til.

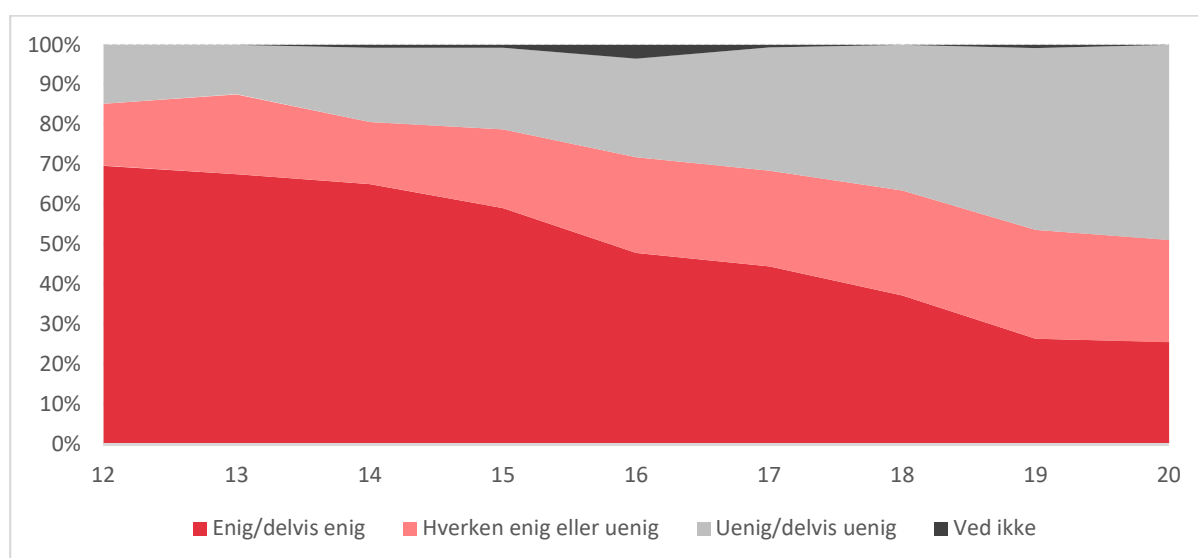
7.4 FORÆLDRES ROLLE

Dette afsnit har fokus på forældre rolle i forhold til børn og unges adfærd og sikkerhed på nettet. Først undersøges det, om forældrene har overblik over deres børns adfærd på nettet, om de taler med dem om farerne, samt hvorvidt dette har en betydning for børnenes adfærd på nettet. Dernæst undersøges hvilke regler, der er for adfærd på internettet i hjemmet, samt hvilken betydning det har for børn og unges adfærd. Slutteligt undersøges det, hvilket syn forældre og skole har på ansvarsfordelingen mellem skole og hjem i forhold til at give børnene den nødvendige opdragelse/dannelse på nettet.

7.4.1 Forældrenes indblik i børnenes færden på nettet

Især forældre til de yngste teenagebørn oplever at have et godt overblik over, hvad deres barn foretager sig på nettet. Som vist i [Figur 16](#) nedenfor angiver 70 pct. af forældre til 12-årige således at have et godt overblik over deres børn færden på nettet, og kun 15 pct. mener ikke, at de har et godt overblik. Ikke overraskende mister man overblikket over sit barns digitale færden, jo ældre barnet bliver.

Figur 16: Overblik over hvad datter/søn foretager sig på nettet

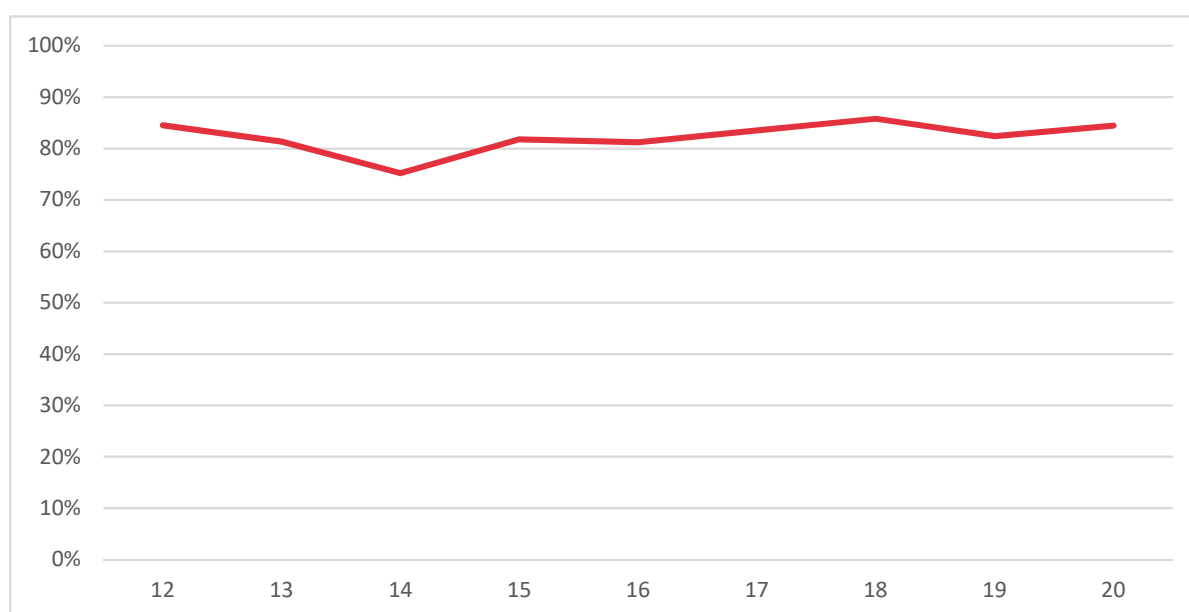
Kilde: Forældresurvey. N=1.088. Spørgsmålet lød: "Jeg har et godt overblik over, hvad min datter/søn foretager sig på nettet.". Opdelt på børnenes alder.

Blandt de adspurgte forældre er ca. 80 pct. venner med deres børn på Facebook, ca. 33 pct. på Snapchat og ca. 40 pct. på Instagram. Kontrolleres der for venskaber mellem børn og forældre på

sociale medier i forhold forældrenes overblik over deres børns færden, viser det sig, at det ikke har en betydning.

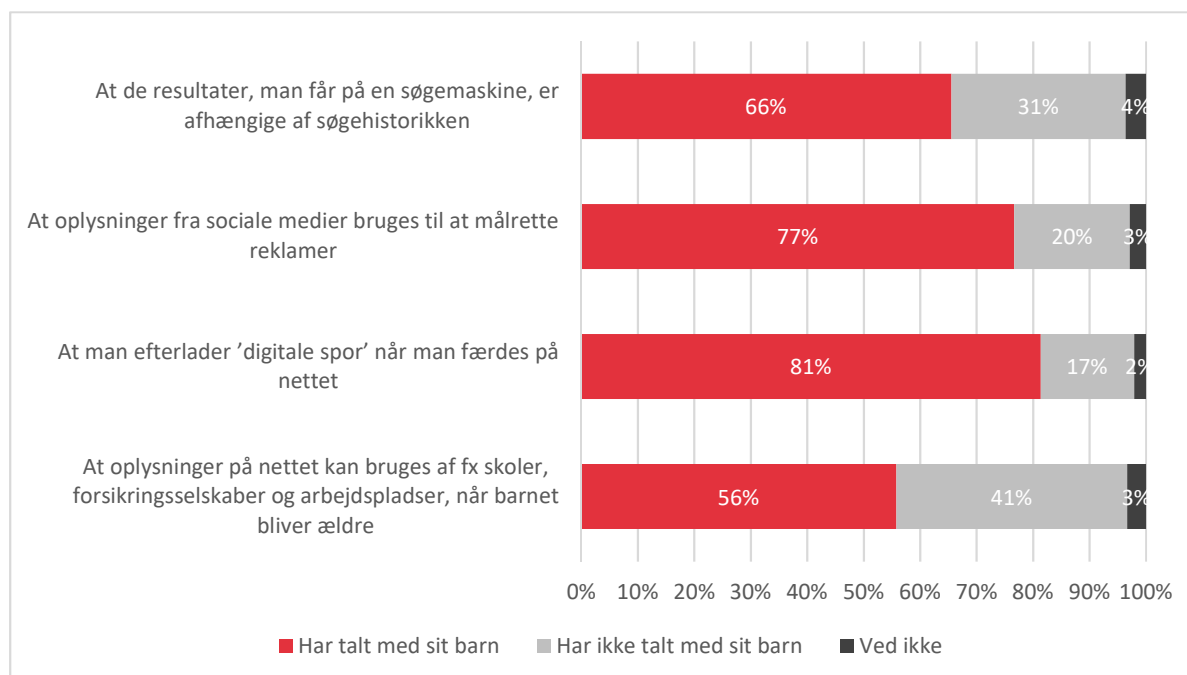
Spørgeskemaundersøgelsen med forældre viser endvidere, at de generelt er trygge ved deres børns færden på nettet. Her er kurven relativt stabil på tværs af børnenes alder, hvor lidt over 80 pct. af forældrene angiver, at de er trygge ved deres børns færden på nettet. Der ses dog et knæk på kurven, når børnene bliver 14 år. Dette knæk kan skyldes et statistisk udsving. Det kan også skyldes andre årsager, såsom at flere børn får et mere aktivt liv på de sociale medier, efter de er fyldt 13 år, da dette er aldersgrænsen på flere af medierne.

Figur 7.24: Tryghed ved datter/søns færden på nettet

Kilde: Forældresurvey. Forældre med børn i alderen 12-20 år. N=1.174. Spørgsmålet lød: "Jeg er tryk ved mit barns færden på nettet." Figuren viser andelen, der har svaret "Enig eller delvis enig."

Det er endvidere blevet undersøgt, i hvilket omfang der er en sammenhæng mellem forældrenes oplevelse af at have overblik over sit barns færden på nettet og forældrenes tryghed. Der er her en signifikant positiv sammenhæng (0,338), således at de forældre, der har et godt overblik, generelt også er mere trygge. Analysen viser endvidere, at de forældre, som taler med deres barn om sociale medier, også oplever at have et bedre overblik over, hvad børnene laver på de sociale medier. Her er der dog ingen sammenhæng med forældrenes tryghed ved barnets færden på nettet. Forældrene kan altså være trygge ved børnenes adfærd uanset, om de taler med barnet herom eller ej. Dette kan være fordi viden om hvad børnene faktisk laver, både kan skabe bekymring og ro.

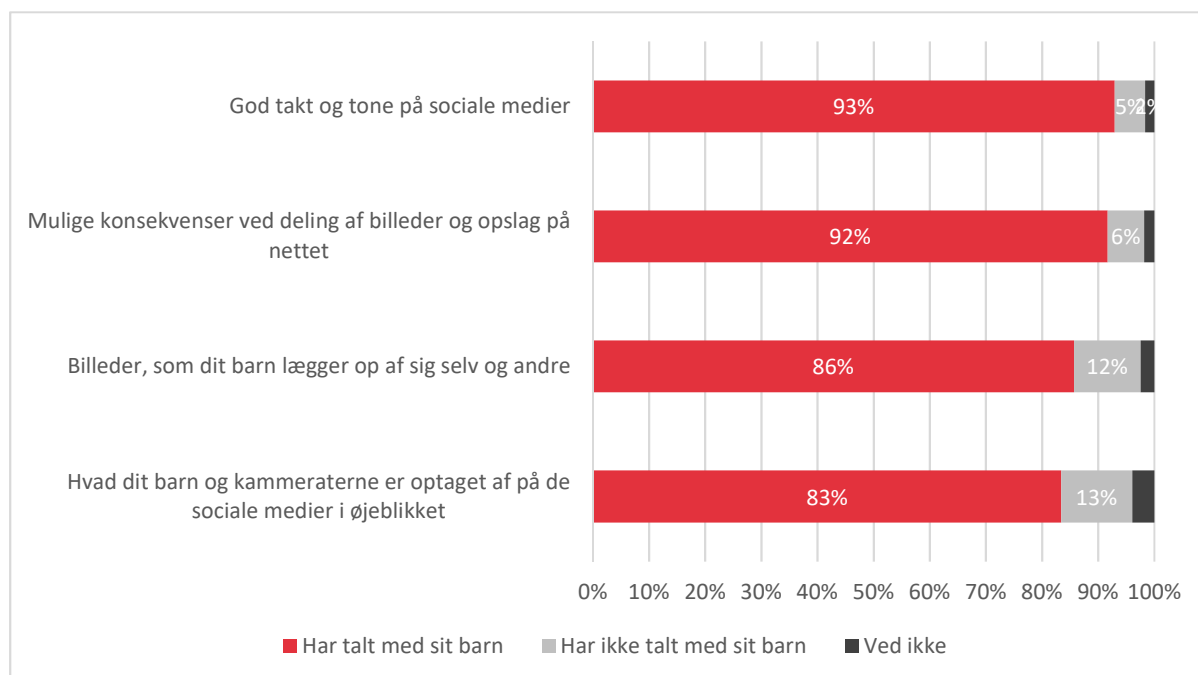
Figur 25: Forældres diskussion af emner vedrørende it-sikkerhed

Kilde: Forældresurvey. Forældre med børn i alderen 12-16 år. N=721. Spørgsmålet lød: "Har du diskuteret følgende emner med dit barn?".

En stor andel (i gennemsnit mellem 56 og 81 pct.) af forældrene angiver, at de har talt med deres børn om forskellige it-sikkerhedsmæssige risici på et tidspunkt. En relativ stor andel af forældrene (på 17 til 41 pct.) angiver dog også, at de ikke har talt med deres barn om disse ting på noget tidspunkt. Det er værd at fremhæve, at 81 pct. af forældrene har snakket med deres børn om, at man efterlader digitale spor, når man færdes på nettet. Dette kan skyldes, at forældrene generelt bekymrer sig en del om digitale spor på nettet og hvad andre kan bruge dem til. 69 pct. af forældrene er selv i en eller anden grad bekymrede for, at de efterlader digitale spor, som virksomheder kan udnytte.

Dette er særligt interessant i betragtning af, at det af Figur 7.24 fremgår, at forældrene generelt set ikke er bekymrede for deres børns færden på nettet. Spørgsmålet er således, hvorfor forældrene på den ene side er bekymrede for, at de selv efterlader digitale spor og i høj grad snakker med deres børn om det, men alligevel generelt set ikke er bekymrede for deres børns adfærd på nettet. En mulig forklaring kan være, at forældrene har stor tillid til deres børns evner på nettet, og til at de ikke sætter digitale spor i samme omfang som deres forældre. En anden forklaring kan være, at de digitale spor som forældrene sætter, anses for at indeholde mere følsomme oplysninger end børnenes, som for eksempel kreditkort- og bankoplysninger.

Med hensyn til det sociale aspekt af børn og unges adfærd på nettet har gennemsnitligt knap 90 pct. af forældrene talt med deres børn om deres færden på de sociale medier. Fokus er især på god takt og tone på sociale medier, hvilket 93 pct. af forældrene har talt med deres børn om.

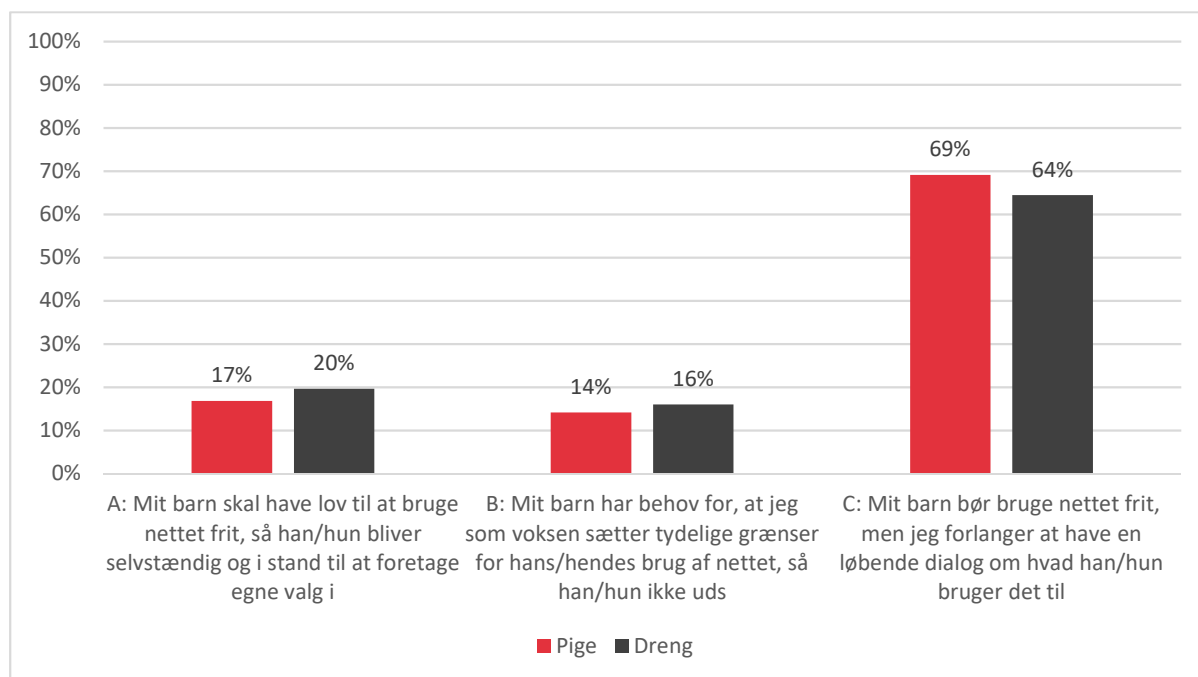
Figur 26: Har du diskuteret følgende emner om sociale medier med dit barn?

Kilde: Forældresurvey. Forældre med børn i alderen 12-16 år. N=721. Spørgsmålet lød: "Har du diskuteret følgende emner om sociale medier med dit barn?".

Spørges børn og unge om, hvorvidt de oplever, at deres forældre interesserer sig for, hvad de laver på de sociale medier, svarer 37 pct., at det oplever de i høj eller nogen grad. Hertil svarer 34 pct., at de oplever det i mindre grad, og 24 pct. svarer, at de slet ikke oplever det. Der er således stor forskel blandt de danske børn og unge i forhold til, hvorvidt de oplever, at deres forældre interesserer sig for deres liv på de sociale medier, om end størstedelen af eleverne oplever, at deres forældre i større eller mindre omfang interesserer sig for deres adfærd på de sociale medier.

7.4.2 Regler og grænser i hjemmet

Undersøgelsen viser, at en stor del af de danske børn og unge oplever fleksible regler og grænser for deres færden på nettet. I spørgeskemaundersøgelsen bliver forældrene bedt om at erklære sig mest enige med én ud af tre mulige regelsæt for internetadfærd i hjemmet. Her vælger langt størstedelen udfald C (se Figur 8.5), hvor børnene har lov til at bruge nettet frit, men forældrene forlanger at have en løbende dialog om, hvad det bruges til. 14-16 pct. af forældrene vælger udfald B, hvor der sættes mere tydelige og faste grænser for brug af nettet. Der er ikke stor forskel på, om det er forældre til drenge eller piger.

Figur 27: Forældres regler for brug af nettet

Kilde: Forældresurvey. Forældre med børn i alderen 12-16 år. N=665. Spørgsmålet lød: "Nedenfor er der tre udsagn. Er du mest enig med A, B eller C?".

Børnenes billede af rammerne for brug af internettet i hjemmet ligner i store træk forældrenes. Dog er der en væsentlig større gruppe blandt de unge end blandt forældrene, der oplever, at de ikke har faste regler, samt lidt flere unge end forældre, der oplever, at der er faste regler, som fastsættes af forældrene. Derudover er der en interessant forskel på drenge og pigers opfattelse af regler i hjemmet. Hvor forældrene ikke angiver at gøre forskel på deres børn i forhold til køn, opleves dette anderledes af børnene. Hvor 44 pct. af drengene oplever at have frie rammer, gælder dette kun for 27 pct. af pigerne. Ligeledes oplever 20 pct. af pigerne at have faste regler, mens blot 16 pct. af drengene oplever dette. Denne forskel kan skyldes, at forældrene ubevidst differentierer mellem børnene, når det gælder reglerne for brug af internettet. Det kan også skyldes, at drenge opfatter forældrenes regler som mere flydende og vage, end pigerne gør. I flere af de kvalitative interviews virker pigerne mere bevidste om, hvilke regler der er derhjemme, end drengene er, og enkelte fortæller endda om, hvordan særligt deres storebrødre ikke altid følger dem. Det lader også til, at sagen om de ca. 1.000 unge, der blev sigtede for ulovlig videodeling, som fik stor medieopmærksomhed under undersøgelsens gennemførelse, har sat en diskussion af regler for brug af internettet på dagsordenen i mange hjem (se faktaboks nedenfor).

Adspurgte om, hvilke regler forældrene opstiller, fortæller mange af de interviewede elever, at der særligt er regler for brugen af mobiltelefonen ved måltider – særligt ved aftenmaden, hvor mobiltelefonen i flere hjem er bandlyst ved bordet.

EFFEKTANALYSE. BETYDNING AF MEDIESAG OM SIGTELSE AF 1.004 UNGE

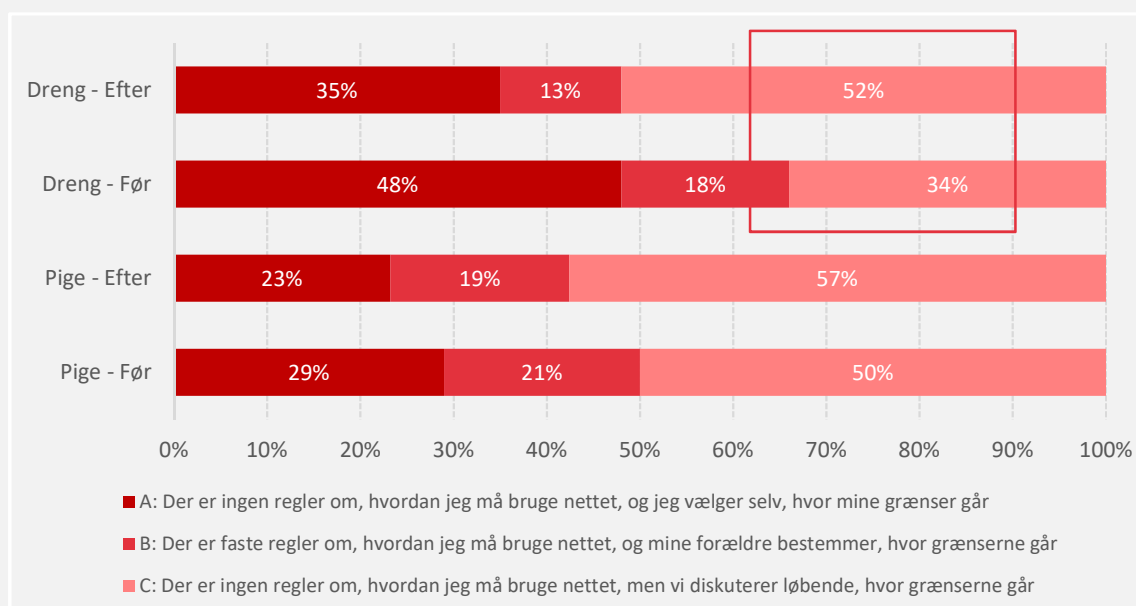
Epinion udsendte spørgeskemainvitationer til elever i december 2017, og der blev i januar 2018 udsendt en rykker til de deltagende grundskoler. Der er ikke noget systematik i hvilke skoler eller klasser, der deltog i december og januar.

I januar blev ca. 1.000 unge sigtet for at dele en børnepornografisk video. En begivenhed, der er blevet meget omtalt i medierne og på de sociale medier.

Det viser sig, at Epinion har indsamlet 918 besvarelser blandt grundskoleelever før denne begivenhed og 390 besvarelser blandt grundskoleelever efterfølgende. Der er således en unik mulighed for at undersøge betydningen af netop denne begivenhed for de unges holdninger og oplevelser, idet sagen med de 1000 sigtelser kan anses som et naturligt eksperiment.

Analysen viser således flere interessante udviklinger i de unges svarmønstre. De fleste unge oplever fortsat ikke faste regler derhjemme for, hvordan de må bruge nettet. Flere unge (herunder i særlig grad drengene) oplever efter mediesagen at diskutere grænserne for, hvordan de må bruge nettet med deres forældre.

Figur 28: Regler for brug af nettet i hjemmet og diskussion af regler – før/efter-måling

Kilde: Elevsurvey. Børn i grundskolen. N=1.308. Spørgsmålet lød: "Hvilken af disse muligheder passer bedst på, hvordan det er hjemme hos dig?"

8. IT-SIKKERHED, DATAETIK OG DATAPRAKSIS I SKOLEN

Dette kapitel vil fokusere på it-sikkerhed, dataetik og adfærd i en uddannelsesinstitutionel kontekst. At forstå disse elementer af uddannelsesfeltet udvider dog undersøgelsen med en række nye perspektiver, som undersøgelsesdesignet har skullet tage højde for.

Det første perspektiv er **organisationsperspektivet på data i skolen**. Her betragtes uddannelsesinstitutionerne som enhver anden organisation, der behandler data: Institutionen skal bruge data til at løse sin opgave, og den er juridisk set forpligtet på at beskytte denne data efter særlige vilkår og aftaler. Til at varetage dette perspektiv, vil undersøgelsen svare på følgende undersøgelsesspørgsmål:

- Hvordan forstår og arbejder skolerne med it- og datasikkerhed i deres organisationer, både strategisk, og i forhold til kompetenceoprustning og brug af eksterne ressourcer?
- Hvilke ledelsesmæssige, juridiske og teknologiske rammevilkår ser ud til at influere arbejdet positivt og/eller give udfordringer?

Det anden perspektiv er **dannelsesperspektivet på at lære om data i skolen**.

Uddannelsesinstitutionerne har den unikke opgave at danne eleverne til personligt og socialt at kunne navigere frit og kritisk i en digitaliseret fremtid, hvor data i stigende grad bliver rammesættende for, hvordan individ og samfund kan skabe viden og handlinger. Hertil stilles følgende undersøgelsesspørgsmål:

- Hvordan arbejder skolerne med undervisning i diverse digitale temaer, med særlig relevans for it-sikkerhed og dataetik?
- I hvilket omfang bruger de skoleeksterne og sociale medier i undervisningen?

Det tredje perspektiv handler om rummet mellem de to første perspektiver; **den dataetiske praksis på skolen**. Herunder hører de spørgsmål, som ikke omhandler lov, eller det eleven skal lære, men den måde hvorpå skolens databrug i dagligdagens kommunikation imellem lærere, elever og forældre viser tilbage til de værdier, man overordnet ønsker skolen skal stå for. Det kan være værdier såsom åbenhed, kritisk tænkning og demokratisk livsform, som man kunne ønske gå igen, når man bruger data – f.eks. ved at være åben, kritisk og fælles fortolkende med elever og forældre om de data, som skole producerer. Hertil vil undersøgelsen svare på følgende spørgsmål:

- Hvilke tendenser eller kulturelle forståelser er der af data og databrug blandt ledere og lærere på skolerne?

Ved dette spørgsmål vil der særligt kigges på praksis i forhold til at informere og involvere eleverne som dataagenter fremfor dataproducerer, samt invitere ind til en mere åben og kritisk dialog om data.

Forinden skal det dog for god ordens skyld slås fast, at det ligger uden for denne undersøgelses sigte, at kunne sige noget om, hvorvidt skolerne er etiske i deres datapraksis. En markering heraf bør i stedet være resultatet af en politisk og pædagogisk diskussion, da man, som vi skal se, nok kan forestille sig, at et ønske om en ny måde at tænke dataetik på også vil have mange praktiske og ressourcemæssige implikationer. For trods alt at kunne undersøge mulige dataetiske dilemmaer i den mere dataorienterede skole, har undersøgelsen ladet sig inspirere af uddannelsesforskerne Princlloo og Slade⁹.

8.1 DELKONKLUSION

I forhold til **organisationsperspektivet** viser undersøgelsen, at der er stor tillid til, at skolen som institution kan varetage elevernes data ansvarligt. Kun ca. 10 pct. af forældrene og en mindre del af eleverne har ikke tillid til, at skolen kan håndtere elevernes data sikkert og etisk. Det ser endvidere ud til, at tilliden er højere, hvis skolen kan give forældrene og eleverne bedre overblik over, hvilke elevdata skolen besidder.

Derudover peger undersøgelsens casebesøg på, at skoleledere og it-vejlederes oplever, at de står i en overgangsperiode med følgende problemstillinger og dilemmaer:

- **It-netværkets kompleksitet:** Den nødvendige viden for at kunne anvende it og data sikkert, didaktisk og hensigtsmæssigt er blevet så kompleks, at den enkelte institution bliver stadig mere afhængig af et voksende netværk af forskellige roller og specialister på tværs af fagdiscipliner og forvaltninger. Sammen med økonomiske stordriftsfordele kræver det at holde sin viden ajour større koordinering, og hermed også standardisering af portaler, forlagspakker, og andet mediebrug. Dette ser ifølge ledere og it-vejledere særligt på grundskolerne ud til at fjerne en vis autonomi fra den enkelte grundskole i forhold til at vælge sin egen digitaliseringsvej.
- **Opgør med usikre vaner:** Caseskolerne har på tværs af uddannelsestyper blikket rettet imod den nye dataforordning og deres forvaltninger eller fælles fagforbund. Grundskolerne er midt i en større afklaringsproces med gennemgange af samtlige it-produkter og -sikkerhedsprocedurer på skolerne, og de har generelt stor tillid til, at forvaltningen har styr på den side af sagen. De andre uddannelser, såsom gymnasiet, har store it-afdelinger, men må alligevel til dels sætte deres lid til at f.eks. læremiddelforlag kan stå inde for datasikkerheden bag deres produkter. På tværs af skolelederne opleves den største

⁹ Se bilag for uddybning af deres forslag til dataetiske principper omkring dataproduktion i uddannelse

udfordring at være der, hvor sikkerhedskravene møder hverdagens vaner. Dette er f.eks., når forældre sender personfølsomme oplysninger til en skoleleders private mail, at en lærer lader et testresultat ligge i printeren, at et billede bliver lagt op på skolens hjemmeside fra en projektuge, uden at eleven er spurgt om lov, osv. Omstrukturering af disse vaner gør muligvis data mere sikker, men det vurderes også at tage mere tid fra lærerne at skulle overholde de nye procedurer. Det kan lige såvel mindske motivationen for at bruge data, at indsamling, opbevaring og adgang bliver mere besværligt med det øgede sikkerhedsfokus.

- **Tryghed i dataarbejde er undervejs og kan støttes:** På tværs af uddannelsesinstitutionerne kan der spores tendenser til, at lærerne føler sig mere trygge i sikkert at håndtere, fortolke og anvende elevdata, hvis de har haft efteruddannelse heri. Endnu mere trygge ser de ud til at blive, hvis de har kompetencer in-house på institutionen, som f.eks. kollegaer med særlig viden på disse områder, som de kan komme til.

Undersøgelsen af **dannelsesperspektivet** viser, at flere af de interviewede lærere og ledere i grundskolen mener, at det er en god idé at bruge princippet om den åbne skole til at invitere andre kræfter ind til at styrke digitalisering i undervisningen. I stedet for at omskole lærere har lederne gode erfaringer med at bruge folk, der i forvejen har kompetencer inden for databehandling f.eks. kodning. Under dette perspektiv kan drages følgende konklusioner:

- **Skolen har fokus på digital dannelse – men mangler måske et bredere fokus**
Af fokusgruppeinterviewene med lærerne fremgik det, at grundskolelærerne er optagede af digital dannelse, som de i høj grad behandler ud fra deres fagfelt. It-vejlederen underviser i it-sikkerhed, dansklæreren i kommunikation, kildekritik, informationssøgning og lign. Derudover er lærere på tværs af fag optaget af takt og tone og respektfuld opførsel på nettet. Til sammen kan der spores en tendens til, at digital dannelse kommer til at handle meget om individet, og hvordan den enkelte skal passe på sig selv, skal kunne bruge værktøjer i hverdagen og lade være med at falde for falske nyheder. Hvad der måske mangler, er en fælles opgave i forhold til at se digital dannelse som noget, der også kræver et mere politisk aktivt eller kreativt individ, som også orienterer sig imod problemet på samfundsniveau. Dette kunne f.eks. være i forhold til at forholde sig kritisk til Facebook, Google som mediehuse, samt hvordan deres algoritmer sortere i hvad man ser. Her vurderer flere lærere, at de mangler viden og gode undervisningsmaterialer, der gør at de kan behandle emnerne nøgternt.
- **De sociale medier er blevet en del af undervisningen**
Data fra både elev- og lærerspørgeskemaet viser overordnet, at sociale medier er blevet en integreret del af undervisningen. Lærerne har i gennemsnit brugt 2-3 medier i undervisningen, og 86 pct. af eleverne har brugt et ikke-didaktiske digitalt medie i timen. De mest brugte medier er Facebook og Youtube. Der ser generelt ud til at være en øget lyst til at deltage i timerne ved større inddragelse af medier, når man spørger eleverne. 61 pct. af underviserne vurderer, at det kan være problematisk at bruge disse medier timerne, da medierne i et vist omfang har adgang til den elevdata.

Hvad angår den **dataetiske** praksis, peger nærværende undersøgelse på, at der er mange processer i forhold til skolens dataproduktion, som det ikke ser ud til, at man har for vane at diskutere eller formalisere i et institutionelt perspektiv. F.eks. 1) om eleven har adgang til at diskutere data, 2) hvordan rettigheder herfor ser ud, 3) hvordan man skaber transparens for brug af test og prøver, samt 4) at skolerne gør noget ud af, at eleven kan se, at deres data bliver brugt hensigtsmæssigt, når "de faktisk låner deres data ud til os", som en skoleleder udtrykker det. På den baggrund er der en række nedslag og dilemmaer, som melder sig når man tænker dataetisk praksis:

■ **Der er en god forståelse af, at data altid har begrænsninger – men...**

I interviewene ser der ud til at være bred konsensus blandt grundskolefolk om, at data skal forstås som "øjebliksbilleder", der ikke kan stå alene. Lederne betoner, at data kan bruges til at stille spørgsmål til egen praksis, og at man derfor skal behandle data som fakta i den forstand, at de ikke blot kan afvises a priori, men at man må finde en fornuftig forklaring på, hvorfor et resultat ser ud, som det gør. Med andre ord er der en tendens på skolerne til at forstå data som "biased" og "ukomplet", men blandt særligt skolelederne, ikke desto mindre brugbar. Til gengæld kan man diskutere to forhold, som kan gøre sig gældende i forhold til, hvorvidt skolerne har nok kompetencer og ledelsesrum til at arbejde ud fra denne dataforståelse:

- **Teoretisk kompetence:** Selvom grundskolefolkene har fået en god forståelse af, hvordan man aflæser og bruger data, kan det diskuteres hvorvidt de – eller udvalgte eksperter i organisationen – yderligere har behov for at få en mere teoretisk forståelse af selve epistemologien bag forskellige dataværktøjer, for mere grundlæggende at blive i stand til at opdage og redegøre for disse værktøjers "ukompletheder".
- **Strukturelle forhold:** Selvom data anses som noget, der ikke må stå alene, viser vores forældreundersøgelse i lighed med en tidligere undersøgelse fra EVA, at der i en anelse højere grad tages udgangspunkt i testresultater til skole-hjemsamtaler end i kvalitative produkter. Der bør her kigges nærmere på hvorvidt, der er en sund balance mellem kvantitative og kvalitative datakilder, således at "ukomplethederne" i de forskellige kilder kan udfyldes af hinanden og give en helhedsorienteret forståelsesramme.

■ **Nok elevinvolvering i dataproduktion og fortolkning?**

På tværs af uddannelserne i undersøgelsen følger ca. en fjerdedel af eleverne, sig ikke informeret om, hvad resultatet af den sidste test, de tog, betyder for lærerens vurdering af dem, og hvem der skal bruge resultatet efterfølgende. Flere af disse elever oplever heller ikke at få feedback. Derudover viser undersøgelsen, at 62 pct. af eleverne har oplevet, at et test- eller prøveresultat ikke viste, hvor gode de faktisk var. Kun en tredjedel henvender sig dog til læreren vedrørende dette, og 40 pct. at lærerne har aldrig korrigeret et test- eller prøveresultat, efter en elev har bragt det op. De kvalitative fund viser, at lærerne er splittede i forhold til dette område: På den ene side, skal eleverne altid kunne komme til læren og rejse en kritik, således at lærerne bliver kritiske databrugere. På den anden side vil

en mere åben diskussion om data og vurderings/målingsfejl anskueligt kræve mange ressourcer, skabe præcedens for at alt er til diskussion og måske udfordre lærerens autoritet.

8.2 ORGANISATIONER I UDVIKLING

I dette afsnit vil der blive set nærmere på, hvordan særligt grundskolerne organiserer deres hverdag i forhold til øget digitalisering og på de afledte effekter heraf, såsom den stigende teknologiske kompleksitet, større markedsudbud, øget fokus på sikkerhed og ledelsesrummet de befinder sig i.

8.2.1 Dataevolutionen

”Først og fremmest vil jeg jo sige, at der er sket en eksponentiel evolution af data, altså tilgængelige data. Men med det er der også kommet et naturligt større fokus på, hvad stiller vi op med det (...) Det, vi arbejder meget på lige nu, det er jo at skabe en systematik, som er fuldstændig gennemskuelig for, hvordan vi så anvender det her data.”
(Skoleleder)

Som skolelederen siger i ovennævnte citat, har hans skole fået stærkt fokus på at systematisere og gennemskueliggøre arbejdsgange og principper om datasikkerhed og etik, og er i færd med at forberede en større omstilling i den måde, de tilgår dette. Dette er et billede på tværs af de besøgte uddannelsesinstitutioner. De er forskellige steder i processen, men er alle med deres respektive forvaltninger og fagforbund i gang med at forstå de nye vilkår og ikke mindst potentialer og udfordringer, som ovennævnte ”dataevolution” afstedkommer.

8.2.2 Nye vilkår: It-viden distribueres ud i et stadigt voksende netværk

Med introduktionen af digitale læremidler og øget fokus på dataanvendelse og datasikkerhed på uddannelsesinstitutionerne, er der ifølge it-vejlederne sket en markant udvikling over de sidste ti år. Som en it-vejleder udtaler i nedenstående citat, gik han fra at være ”en tekniske it’er” med forholdsvis stor autonomi til at blive *it-vejleder* nede på skolens pædagogiske læringscenter (PLC), da varetagelsen af it-sikkerhed blev flyttet ind i skoleforvaltningen for at give mulighed for at standardisere på tværs af kommunen. Billedet illustrerer hvordan it-teknologien og den data, der produceres herved, er blevet sit eget system, der skaber nye specialiserede roller.

”Jeg var engang en teknisk it’er, og der havde jeg et login, som havde administrations rettigheder, og det har jeg så heller ikke mere (...) Det system eller computer eller program, som eleverne bruger, de er nu sat op på en bestemt måde, så det kun er it-administrator, der kan gå ind og ændre i programmerne eller downloade noget, og det er kun vores supporter (på kommunen) der kan det, det kan vi ikke engang, det er ikke os.”
(it-vejleder, grundskole)

Ovenstående historie genkendes på tværs af interviewene. Der snakkes løbende om flere forskellige jobs og arbejdsfunktioner, der i et eller andet omfang er i berøring med data eller datasikkerhedsspørgsmål. Det er arbejdsfunktioner såsom *it-vejledere, læringsvejledere, webudviklere, teknikere, it-chef, indkøber, it-support, superbrugere (på specifikke produkter), administrations-medarbejder med ansvar for skolens SoMe profiler*. De i forskellige grader er med til at købe, implementere, didaktisk sparre, vedligeholde, fortolke eller aktivt bruge elevdata til pædagogiske, ledelsesmæssige og endda markedsføringsmæssige formål – f.eks. når billeder af elever bruges til at promovere skolen på sociale medier.

Det fortælles også af skolelederne at man primært i forbindelse med de datajuridiske spørgsmål, benytter de it-konsulenter der sidder i forvaltningen. Det er derfor også disse konsulenter, der i større omfang end tidligere præger valg af digitale forlag eller cloud/server-løsninger, ofte på vegne af hele kommunen. Den viden, den enkelte institution trækker på for at sikre it-sikkerhed og dataetisk anvendelse, bliver derfor distribueret imellem et stadig voksende netværk af specialister, der sidder forskellige steder og med forskellige baggrunde. Det er en udvikling, der både er potentialer og udfordringer ved, hvilket eksemplificeres i følgende to dilemmaer:

Dilemma 1: Autonomi vs. stordriftsfordele

Når it-kompetencerne specialiseres og den teknologiske udvikling gør markedet for digitale løsninger større, samtidig med at reguleringen af området (f.eks. GDPR) bliver mere komplekst, opstår der ifølge skolelederne en tendens til at standardisere. Det viser sig eksempelvis ved at kommunen vælger fælles platforme, fælles cloudserver løsninger, læremiddelsforlag, sikkerhedsprocedurer, m.m.

På den ene side fremgår det gennem interviewene, at lærerne og it-vejledere bekymrer sig over de standardiserede løsninger, der er besluttet fra central hånd. Det giver mindre valgfrihed og autonomi som institution til f.eks. at vælge de it-didaktiske løsninger, som lærerne kender bedst eller gerne vil købe. De kan ligeledes være nervøse for, at forvaltningen løbende vil vælge nye løsninger til og fra, hvis de f.eks. får et bedre tilbud på en ny fælles cloud-løsning, således at skolerne flere gange skal sættes ind i et nyt system eller overfører elevprodukter imellem systemer. På den anden side er der særligt fra skolelederne en erkendelse af, at de teknisk-juridiske forhold, f.eks. at kunne gennemskue sikkerhedsniveauerne på de forskellige udbydere af læringsplatforme, apps og cloudservere, er så komplekse, at enkelte skoler ikke kan løfte den alene og være sikre på, at de lever op til dataforordningens nye krav.

Dilemma 2: At skabe fælles forståelse af skolen hverdag på tværs af specialister

Et andet dilemma er ifølge it-vejledere og skoleledere, de udfordringer der opstår, når specialister inden for it-sikkerhed, it-dataanalyser og it-didaktik, rent fysisk befinder sig forskellige steder, hvor de ikke kan se og opleve hinandens praksis, og dermed de praktiske konsekvenser af hinandens beslutninger.

En it-vejleder forklarer, at it-eksperterne på forvaltningen for at løse deres opgave med at styrke it-sikkerheden og infrastrukturen, for eksempel har snakket om at indføre noget så banalt som, at lærerne skal ændre password til systemerne hver anden måned. I det tilfælde ville lærerne hele tiden skulle skrive de nye kodeord ned for at huske dem i en hektisk hverdag "... sådan at folk må gå med papir på sig, og så bliver sikkerheden mindre" (it-vejleder).

Et andet eksempel er når en it-afdeling ud fra en juridisk betragtning giver grønt lys til at Googles løsninger godt kan bruges til skoleopgaver, så længe de ikke indeholder personfølsomme oplysninger. I en pædagogisk praksis er det dog oftest sådan, at læreren gerne vil sætte eleverne selv i spil og derfor kan bede elever om at levere opgaver med personligt præg, som f.eks. et essay med udgangspunkt i elevens eget liv og holdninger. Et sådan essay kan nemt komme til at udfordre fortolkningen af, hvorvidt det er personfølsomt eller ej, hvilket også illustreres i citatet nedenfor.

"Al data er jo personlig på en eller anden måde. Det er bare alt andet blevet lidt sværere at rive noget personligt ud af den."
(It-vejleder, grundskole).

Eksemplerne peger på hvordan it-specialister, som sidder andetsteds, har en opgave med at forstå brugernes logikker og hverdag i det daglige skolearbejde.

8.2.3 Datastrategi og datafokus på grundskolerne

På caseskolerne arbejdes der alle steder med at gøre klar til den nye dataforordning. Grundskolerne forventer, at den nye læringsplatform og den kommende AULA-portal bliver det eneste medie, hvor mere personfølsom kommunikation og deling foregår blandt lærere og elever. Derudover vil cloudløsninger fra eksterne udbydere, såsom Microsoft One og Google, stadig blive brugt til opgaveafleveringer og general kommunikation. På caseskolerne har kommunens it-konsulenter kontrolleret de enkelte programmer, gennemgået databehandlaftaler mv.

Selv om man i længere tid har haft fokus på datasikkerhed på caseskolerne, har den nye dataforordning alligevel sat en vigtig deadline op for at få ændret de sidste usikre rutiner og vaner omkring datahåndtering.

"... når du går hjem, så ligger alle de der udprint nede på arbejdspladsen, og så kommer rengøringskonen, som kender en af dem, der står der på, og så har vi ballade. Der har vi jo ikke haft nær nok opmærksomhed på den del. Men det med at der kommer en ny dato på, det tænker jeg er en god anledning til lige at kigge lidt på, hvad det er for nogle arbejdsgange."
(Skoleleder)

Imens forvaltningen langt hen ad vejen står for sikkerheden gennem valg og administration af de større systemer og løsninger, pointerer lederne (på alle institutionerne), at skolerne selv arbejder med at få mere sikre vaner, som f.eks. at man ikke glemmer et papir i printeren med privat data eller

kommer til at sende en arbejdsrelateret mail med personfølsomme oplysninger via sin private Google-konto. Det er således de lavpraktiske ting, som lærerne skal blive bedre til. De skal ifølge lederne ikke kunne lovgivningen til fingerspidserne, men bero sig på at skolelederne, it-afdelingen og forvaltningen tager ansvar for det i fællesskab.

Ledelsen på caseskolerne er desuden opmærksomme på, at de nye regler også kan indskrænke den enkelte lærers brug af de sociale medier i undervisningssammenhænge. Der er dog en vis usikkerhed om, hvor grænserne præcist går. Interviewene viser, at nogle ledere hellere vil være på den sikre side og opgive at bruge medier såsom Facebook:

"I virkeligheden har vi en kæmpe udfordring i forhold til den opstramning, der nu kommer med de nye regelsæt. Fordi mange lærere har naturligt lavet en Facebookgruppe for 8. a., fordi de ved, at alle elever tjekker deres telefon. Det giver jo god mening. Men vi er nødt til at finde nogle andre platforme til det."
(Skoleleder)

Endnu et organisatorisk træk, der synes at gå på tværs, er skolernes opmærksomhed på at inddrage ekstern digital viden og kompetencer. Skolen skal kunne løfte en stor del af dannelsesopgaven, men må samtidig erkende, at digitaliseringsfeltet er så videnstungt og komplekst, at det ikke nødvendigvis er lærerne, der kan eller skal, klare det hele.

På to af skolerne arbejder man med *Kodning* som valgfag. Det er ikke læreruddannede, der står for undervisningen, men personer, der har stor personlig interesse for og erfaring med kodning, hvilket ifølge lederne fungerer rigtig godt. Ligeledes har en skole inviteret en hacker ind til at forklare om it-sikkerhed og algoritmer. Den dybdebegående viden og store entusiasme blandt de eksterne undervisere er svær at opnå for en lærer gennem et kursus. Der er således nogle opgaver i de digitale dannelsesprocesser, hvor det ifølge en af skolelederne er oplagt at bruge "den åbne skole" som en invitation til at få disse specialister med.

Til gengæld skal lærerne oprustes på de kompetencer, som har betydning for udførelsen af deres fagfagligheder. Skolerne inviterer således gerne eksperter, såsom forskere i teknologiforståelse, ind til at holde oplæg for lærerne. Desuden har it-didaktikken fået et stort fokus på skolerne særligt efter, at mange skoler for år tilbage fik iPads, whiteboards og andet, men hvor didaktikken ikke blev tænkt med fra starten. It-vejlederne sendes derfor nu på længerevarende kurser inden for det område. En af skolerne har endda haft en gruppe it-didaktikere til at overtage undervisningen et par dage, mens lærerne sad med på sidelinjen, for at se hvordan teknologien kan fungere som en forlængelse af didaktiske grundprincipper.

8.2.4 Datasyn og forståelse

Litteraturen om dataetik pointerer, hvordan fremtidens uddannelsesinstitutioner i højere grad end hidtil bør diskutere deres egne forståelser af data, og hvad data kan bruges til, fordi forståelsen har

indflydelse på praksis. Vi har derfor spurgt skolelederne, hvad de tænker om brugen af særligt kvantitative data, og hvordan dets potentialer og udfordringer skal forstås i hverdagen.

Overordnet er betragtningen i interviewene med skoleledere, at *"data aldrig kan stå alene"*. Det pointeres, at data altid skal kunne modsiges eller understøttes af de lokale erfaringer, samt udfordres af andre datakilder. På den måde ses data som empiri, der er et supplement til meningsdannelse om en elev, klasse eller skole. Herudover bruges metaforen "øjebliksbillede" ofte om, hvad data er. Med disse to perspektiver på data som noget, der indgår i en større bevisførelse og som man kan holde op ved siden af egne betragtninger, kan man også forklare, hvorfor det kan være frustrerende for skoleledere, når data rejser ud af skolen:

"Vi har lavet en undersøgelse om trivsel, der giver mening at bruge direkte i undervisningen. På de byrådsmøder, hvor man sidder og diskuterer om alle skoler, er 80 pct. af alt data 1 år gammelt. Hvad giver det af mening?"
(Skoleleder)

Eksemplet viser hvorfor der til tider opstår divergerende meninger om, hvornår data er meningsfuld. Det som er meningsfuld databrug for lederen, der citeres, er, når det bruges til at fortælle noget om eleven eller klassens læring eller trivsel så det kan handles på – ikke til at tegne historiske billeder langt fra praksis. Selvom skolelederne beskriver data som "et øjebliksbillede" er det dog ikke det samme som, at de opfatter data som unyttigt eller urigtigt. Det betones, at data kan bruges til professionel selvansøgelse og skal tages alvorligt. Som en leder siger; *"vi bliver nødt til at behandle data som fakta"*. Vendingen her opsummerer den spænding, som ligger i ledernes dataforståelse. Data beskrives ikke som fakta, men bliver nødt til at blive behandlet, *som om* de er fakta. Det vil sige, at selvom data ikke er sandheden, bliver man nødt til at forholde sig til, sandhedsværdien af det som data udtrykker.

En anden skoleleder præciserer, hvordan det nærmere ser ud, når man tager "data seriøst". I et interview fortæller han, hvordan han mener, at data, der f.eks. viser en nedgang i matematik på hans skole, bør ansues. Udover at konstatere at resultatet er blevet dårligere, skal resultatet ifølge skolelederen forstås som en udmøntning af en række forskellige mekanismer, der ikke nødvendigvis svarer til en ren ændring af dygtighed. Han fortæller, at når en dårlig læsetest eller trivselsmåling kommer ind, bruger han og lærerne resultatet som anledning til at finde en forklaring. Det kan for eksempel være afviklingen af testen, der er gået skævt, nogle der ikke har taget testen seriøst, undervisningen, der ikke har stemt overens med det, der måles, eller det kunne være, at eleverne slet og ret ikke er bedre.

"Men der, hvor det er vigtigt at holde snittet rent, er, at man må konstatere, at resultatet er blevet dårligere. Og så må vi bagefter ind og analysere, hvad baggrunden er for det, og hvad vi kan rette på. For kan vi nu rette på de her tre elementer, som gør dem dygtigere til at læse dem, så vil vi få et højere resultat."

(Skoleleder)

Selvom skolelederen, der her citeres, tilsyneladende forstår data som anledning til en undersøgelse af data selv, er det dog ikke ensbetydende med, at skolen selv er i stand til at undersøge alle aspekter af, hvorfor et databillede ser ud, som det gør. Kun få skolefolk kan i interviewene generelt redegøre for teorierne bag forskellige dataværktøjer eller redegøre for, hvordan de virker og hvordan resultatet helt præcist kan fortolkes. Et eksempel på forståelsen af dataværktøjer fremgår af følgende citat:

Interviewer: Forstår du, hvordan en score bliver til i trivselsmålingerne?

Leder: Nej, jeg forstår hvad skolen betyder, jeg ved ikke, hvordan de regner det ud.

Igennem kursusaktiviteter har ledere og it-vejledere i løbet af de sidste år fået en god brugerforståelse af forskellige dataværktøjer/målinger/test og kan aflæse og behandle data. Særligt, som en leder siger, hvis man som med trivselsmålingerne kan komme tæt på den enkelte besvarelse, og konkret kan se, hvor mange der har svaret hvad. En sådan måling kan man hurtigt lære at aflæse, dem føles intuitiv, og man forstår, at resultatet viser noget om skolen. Men hvordan scoringsmekanismen fungerer, hvilken spørgeteknik der er anvendt og hvad den betyder for selve opgørelsen, er straks sværere for skolelederne at redegøre for. Det skal dog tilføjes, at skolelederne mener, at andre på skolen muligvis kan svare på det.

Til sidst skal det fremhæves, hvordan en af lederne inspireret af sagen om misbrug af trivselsmålinger på personniveau i flere kommuner bemærker, at der ligger en kommende opgave i at ændre opfattelsen af, hvordan man skal forstå elevdata set fra et nyt etisk perspektiv.

"Her kommer en forstyrrelse som er nødvendig, fordi den data, vi har til at ligge, ikke er vores eget, det er vores brugeres data. Vi låner det bare. Vi er jo ikke ejere af vores børns cpr-numre eller vores børns progression eller faglige standpunkt. Vi administrer det og bruger det i vores daglige arbejde. Men vi bliver nødt til at have så stor respekt for håndteringen af det at vi så går de ekstra skridt. Der kommer til at ligge en kæmpe opgave i det."

(Skoleleder)

Med en sag som denne er der ifølge lederen kommet en "nødvendig forstyrrelse", der kan ændre perspektivet på data, og i højere grad forstå det som brugerens og ikke institutionens. En forståelse som både er nødvendig for at ændre rutiner og vaner omkring sikkerhed, men måske også peger ind på en ny måde at tale om data på.

Disse refleksioner og overvejelser fra de tre grundskoleledere viser overordnet, hvordan det diskuteres, hvad data er og for hvem. Spørgsmålet bliver herefter, om det er nødvendigt med flere kompetencer for at leve op til ledernes principper og hvem i systemet, der i så fald skal besidde dem.

Til gengæld peger lærerundersøgelsen på, at selvom der er mange gode overvejelser omkring dataetik i gang på skolerne, er det endnu ikke ofte, at de udmunder i systematiske eller formaliserede værdisæt på skoler og uddannelsesinstitutioner. 27 pct. af lærerne i undersøgelsen har angivet, at de kender til en nedskrevet datastrategi på deres uddannelsesinstitution.¹⁰ Ca. halvdelen af dem svarer endvidere, at strategien indeholder eksplicite formuleringer om, hvad data kan bruges til.

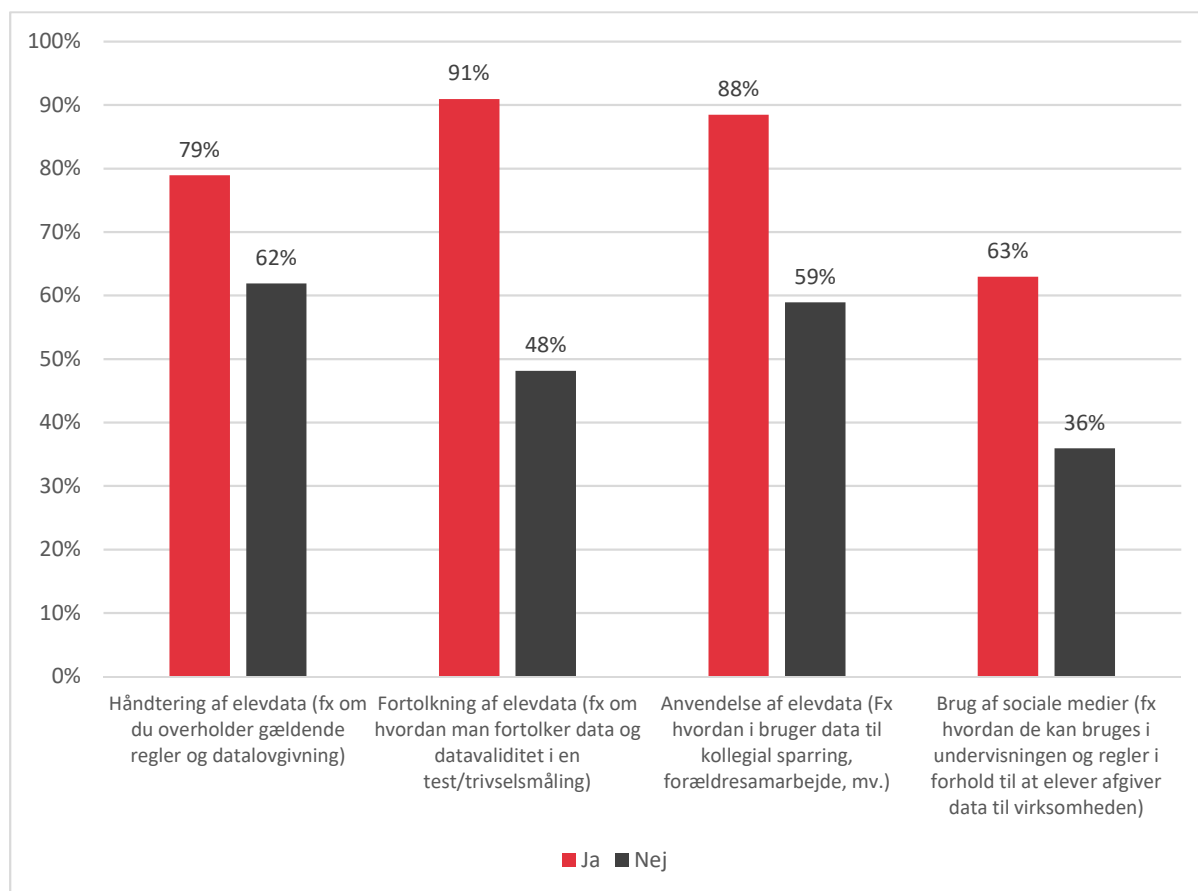
8.2.5 Tryghed i dataarbejde

Undersøgelsen viser, at ca. halvdelen af lærerne på tværs af alle institutioner mener, at de har styr på teorierne bag de kvantitative værktøjer, de bruger, som f.eks. test og prøver, mens ca. 60 pct. mener, at de har styr på teorierne bag deres kvalitative værktøjer, såsom elevporteføljer.

Der er endvidere spurgt ind til, hvor trygge lærerne føler sig i forhold til forskellige aspekter af datahåndtering. Figuren nedenfor viser lærernes tryghed i forhold til forskellige aspekter af datahåndtering opdelt på, om de har deltaget i kursusaktivitet (ja) eller ej (nej). Det står klart, at deltagelse i relevant kursusaktivitet bidrager positivt til lærernes følelse af tryghed.

¹⁰ 21 pct. svarer, at en proces er sat i værk om at udarbejde en datastrategi.

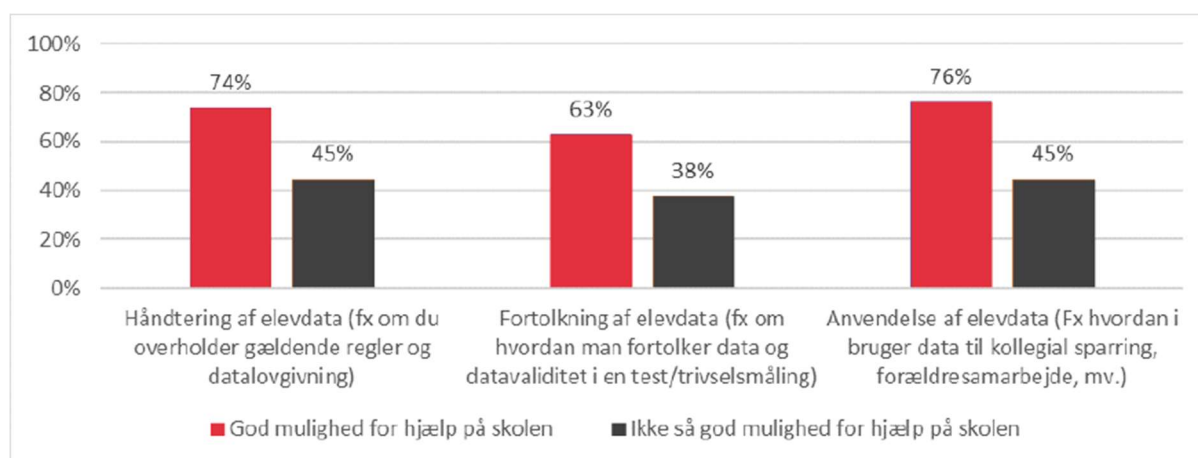
Figur 8.1: Lærernes tryghed ift. forskellige aspekter af datahåndring ift. deltagelse i kursusaktivitet

Kilde: Lærer-survey. N=161. Spørgsmål: "Føler du dig tryk i forhold til:". Note: Den røde søjle repræsenterer andelen af de respondenter der har været på kursus i nedenstående spørgsmål, og føler sig trygge. Den sorte repræsenterer andelen af de respondenter der ikke har været på kursus, og som føler sig trygge i forhold til nedenstående spørgsmål.

Undersøgelsen viser endvidere, at lærernes tryghed hænger sammen med, hvorvidt der er kompetencer tilstede i institutionen, så der er mulighed for at få hjælp til at løse datahåndtering, datafortolkning og dataanvendelse i nærmiljøet.

Figur 8.2: Effekten af kurser på læreres oplevede mulighed for hjælp på skolen

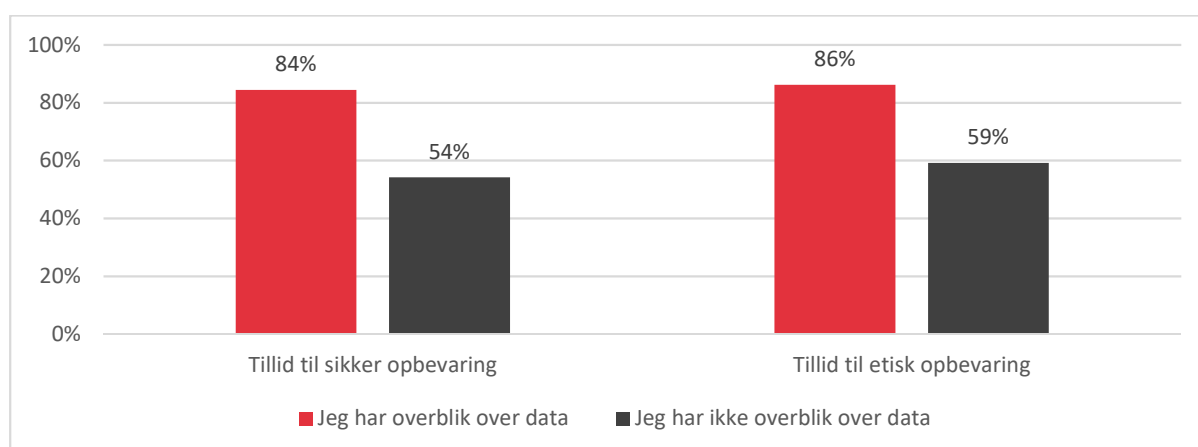
Kilde: Lærersurvey. Note: Den blå søjle repræsenterer andelen af de respondenter, der har været på kursus i nedenstående spørgsmål, og føler, at der er god mulighed for at få hjælp til emnet på skolen. Den orange repræsenterer andelen af de respondenter, der ikke har været på kursus, og som føler de kan få hjælp til nedenstående emne på skolen.

Det ser således ud til, at kapacitetsopbygning på den enkelte institution er givtigt i forhold til at gøre arbejdet med data til en mere tryk praksis.

8.2.6 Grundskoleforældrenes blik på skoledata

Generelt ser forældre ud til at have stor tillid til, at skolen kan løfte opgaven med at håndtere elevernes data sikkert. Kun 10 pct. af forældrene svarer, at de ikke har tillid til at skolen opbevarer deres børns data sikkert og etisk forsvarligt. Forældrenes tillid hænger sammen med deres overblik over, hvilke data skolen har på ens barn. Figuren nedenfor viser andelen af forældre med tillid til skolens opbevaring af elevdata opdelt i forhold til, om de har overblik over, hvilke data skolen har på deres barn.

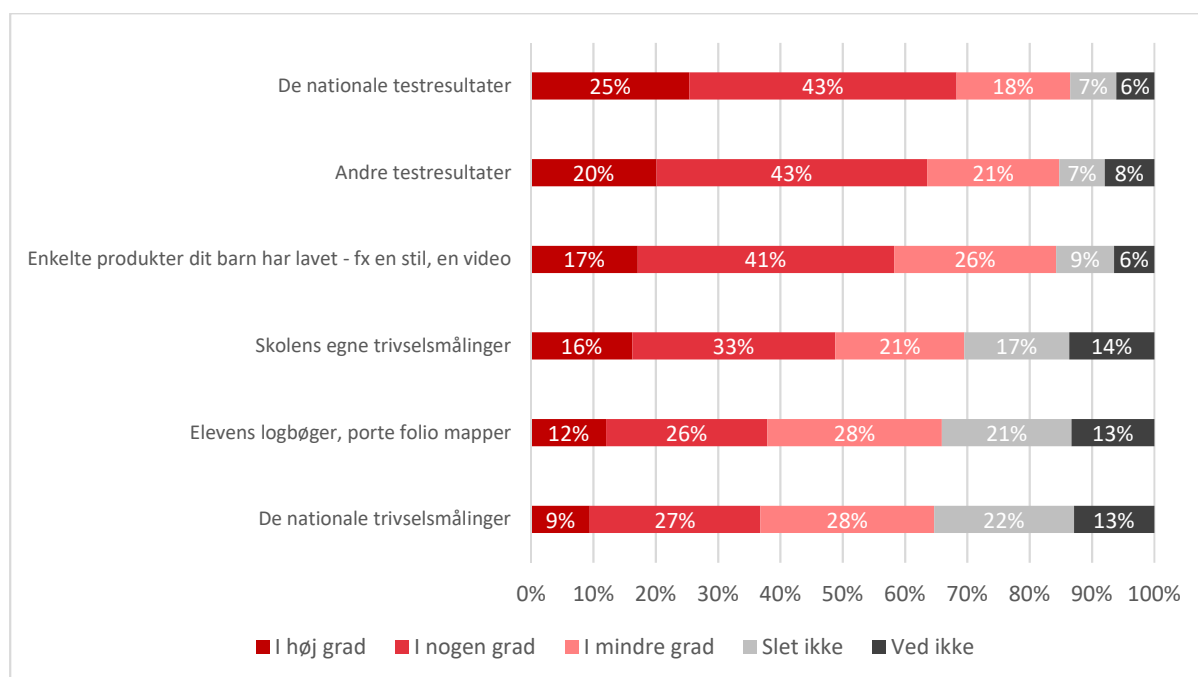
Figur 8.3: Forældres tillid til opbevaring af data opdelt på hvorvidt de har overblik over data

Kilde: Forældresurvey. Forældre til elever i grundskolen. N=594. Spørgsmålene: "Jeg har tillid til, at skolen opbevarer data om min datter/søn sikkert" og "Jeg har tillid til, at skolen opbevarer data om min datter/søn etisk forsvarligt".

Der er endvidere spurgt ind til forældrenes oplevelser af databrug i forældresamtalerne. Undersøgelsen viser, at forældrene oplever, at der i en højere grad tages udgangspunkt i testresultater end kvalitative produkter til forældresamtalerne.

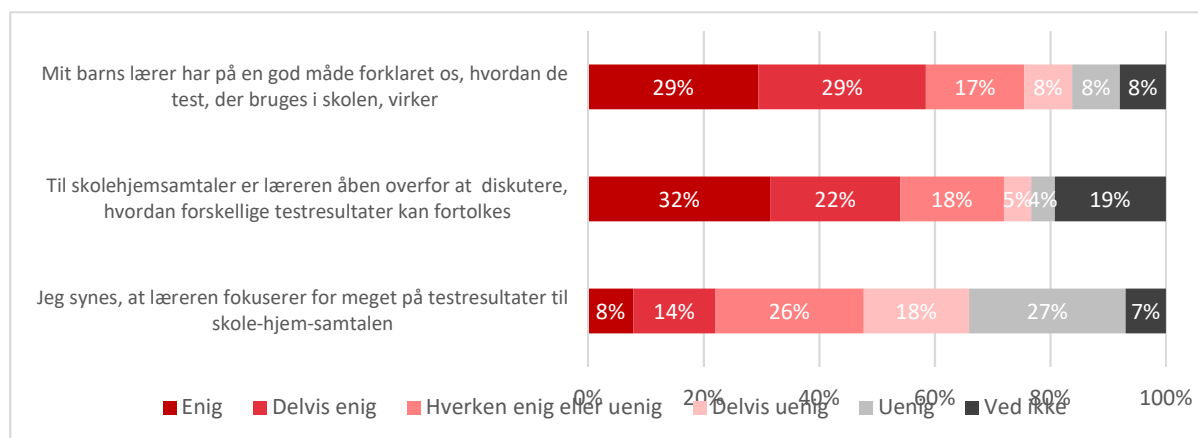
Figur 8.4: Når du/I er til skole-hjem-samtale, i hvilken grad oplever du så, at læreren tager udgangspunkt i:

Kilde: Forældresurvey. N=807. Spørgsmålet: "Når du/I er til skole-hjem-samtale, i hvilken grad oplever du så, at læreren tager udgangspunkt i".

Undersøgelsen blandt lærere viser, at de oplever, at ledelsen prioriterer testresultater mere end lærerne selv gør. Eksempelvis svarer 59 pct. af lærerne, at de prioriterer de nationale testresultater i høj eller nogen grad til skolehjemssamtalerne, mens 77 pct. af lærerne oplever at ledelsen prioriterer de nationale testresultater i høj eller nogen grad.

Derudover er forældrene også blevet spurgt ind til andre aspekter af skole-hjemssamtalen. Som det fremgår af figur 8.5 følger 59 pct. af forældrene sig godt informeret om, hvordan de anvendte test virker. Desuden oplever 54 pct. af forældrene læreren som en, der er villig til at diskutere, hvordan forskellige test på eleven skal tolkes. Interessant er også det sidste spørgsmål om, hvorvidt forældrene synes, at lærerne fokuserer for meget på testresultater til samtalen. Her ses en jævn fordeling af graderne af (u)enighed blandt forældrene, som i bredt omfang repræsenterer de ideologiske uenigheder, der ligeledes fremgår i debatten om testbrug. 22 pct. af forældrene synes, at læreren fokuserer for meget på test, mens 45 pct. er uenig i dette udsagn. Forældrenes køn og alder har ikke betydning for besvarelsen af dette spørgsmål. Resultaterne viser dog, at forældrene med længere uddannelse i mindre grad mener, at testresultaterne bruges for meget.

Figur 8.5: Forældrenes vurdering af lærernes håndtering af testresultater

Kilde: Forældresurvey. N=807. Spørgsmålet: "Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn?"

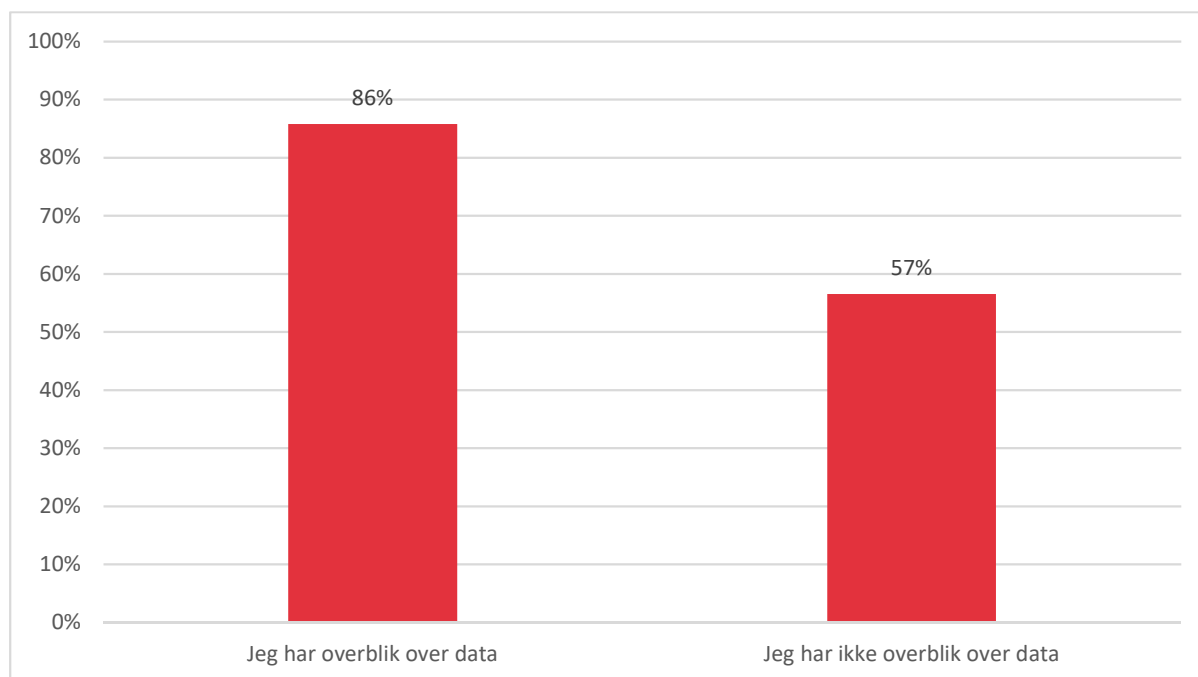
8.3 ELEVDATA OG ELEVINVOLVERING

Hvor datasikkerhed har fået stor bevågenhed på skolerne og retningslinjerne da også langt hen ad vejen er formaliseret ved lov, så det mindre klart, hvad det vil sige at arbejde med en dataetisk praksis. Med inspiration fra forskningen om dataetik i uddannelseskontekst, kunne man fx arbejde eksplicit med de institutionelle arbejdsgange, værdier og sprog omkring test og trivselsdata på elever. Det kan være omkring instruktionen før test, oplysninger om brug og rettigheder, god feedback, samt generelt iværksættelsen af en kultur, hvor både elever og professionelle åbent kan diskutere data som "øjebliksbilleder", der på en gang både kan være 'støjende', men også konstruktive og nyttige til at stille spørgsmål ved undervisning og læring. I det følgende præsenteres en række analyser af, hvordan elevdata opfattes og anvendes på skolerne.

8.3.1 Elevernes tillid og viden

Indledningsvist fokuseres på elevernes tillid til, at skolen formår at opbevare deres data sikkert. Som det illustreres i figuren nedenunder, er tilliden til skolen højere blandt de elever, der vurderer at have overblik over den data, som skolen har om dem.

Figur 8.6: Elevernes tillid til skolens opbevaring af data opdelt på elevernes oplevede overblik over data

Kilde: Elevsurvey. N=2419. Spørgsmålet: "Jeg stoler på, at skolen opbevarer mine data sikkert.". Note: Figuren viser andelen af elever som har tillid til at skolen opbevarer data sikkert opdelt på hvorvidt eleverne selv mener at de har overblik over deres data eller ej.

57 pct. af eleverne er enige i, at skolen opbevarer deres data sikkert, selvom de samtidig ikke mener, at de har overblik over, hvilke data skolen har om dem. I de klassediskussioner, der er afholdt på caseskolerne, er eleverne blevet spurgt om, hvilke data de tror, skolen har om dem og hvem der må anvende disse data. Disse diskussioner er præget af stor usikkerhed blandt eleverne om, hvordan datareglerne hænger sammen, og eleverne giver mange forskellige bud på, hvad der kunne ligge af data på dem, og hvem der har adgang til det. Ligeledes er der tvivl om, hvilke rettigheder de selv har. De rejser spørgsmål til, om man f.eks. kan undlade at tage en test eller et spørgeskema, og om man kan forlange at se, hvordan skolens eller lærerens fil eller mappe på én ser ud. Selvom man ikke kender disse spørgsmål, er eleverne generelt ikke nervøse eller bange for, hvad ens skoledata kan blive brugt til. Dette er enten på grund af tillid til læreren eller manglende forestillingsevne eller interesse i, hvilken slags misbrug, deres data kan udsættes for.

Gymnasieelev 1: "altså vores lærer har jo tavshedspligt. Så jeg stoler da på, at mine lærere er professionelle nok til ikke at give det videre"

Grundskoleelev: "Jeg er ligeglad med det, fordi hvis folk kan gå ind og ser, at ham her har svaret, at han ikke kunne lide at gå i skole, så tænker jeg bare, hvorfor er han så interessant. Hvorfor skulle folk gå ind og kigge på det?"

Gymnasieelev 2: "hvis man skal tænke over det her, så skal man tænke over alting"

Nogle af eleverne bliver dog opmærksomme på, at der kan være problemer med skoledata, når de gennem et aktuelt og nærværende eksempel bliver gjort opmærksomme på, hvordan en uheldig brug af data kan se ud. Når snakken under klasses Diskussionerne faldt på den under undersøgelsen aktuelle sag om uheldig brug af trivselsmålinger¹¹, begyndte nogle elever at forholde sig til problematikken på et højere plan, som det f.eks. fremgår af følgende citater:

Grundskoleelev: "Jeg synes, det er respektløst over for eleverne ved at sige det er anonymt. Grunden til de siger, det er anonymt er f.eks., når vi får undersøgelser, hvor vi evaluerer læreren, at den lærer så kan sidde og læse på bagefter. Jeg ville ikke svare det samme, hvis jeg ikke vidste, det var anonymt. Det påvirker meget ens svar"

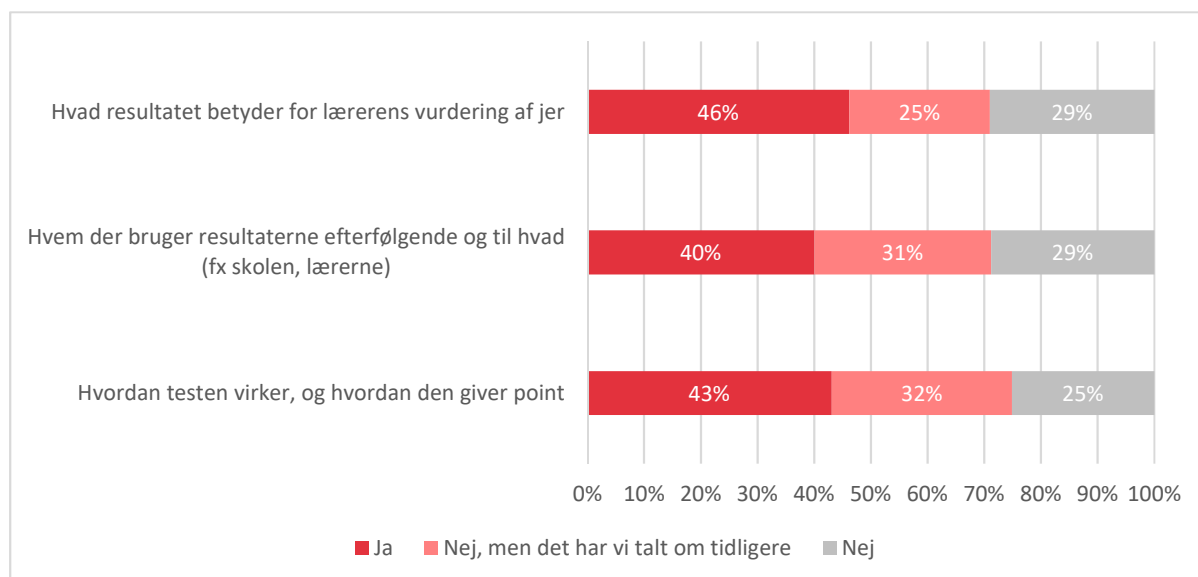
Grundskoleelev: "Jeg ved, der ligger nogle trivselsmålinger et sted. Det er noget værre noget. Vi fik at vide, det var anonymt, men det var det så ikke"

Som det fremgår senere i afsnittet om undervisning i den digitale hverdag, er der tilsyneladende et mønster i, at eleverne skal have nærværende cases de kan relatere til og arbejde med, for på et højere refleksionsniveau at kunne tage stilling til det lidt abstrakte spørgsmål om, hvorvidt data kan udsættes for uhensigtsmæssig brug og hvad det ville betyde for dem.

8.3.2 Test- og prøvepraksis

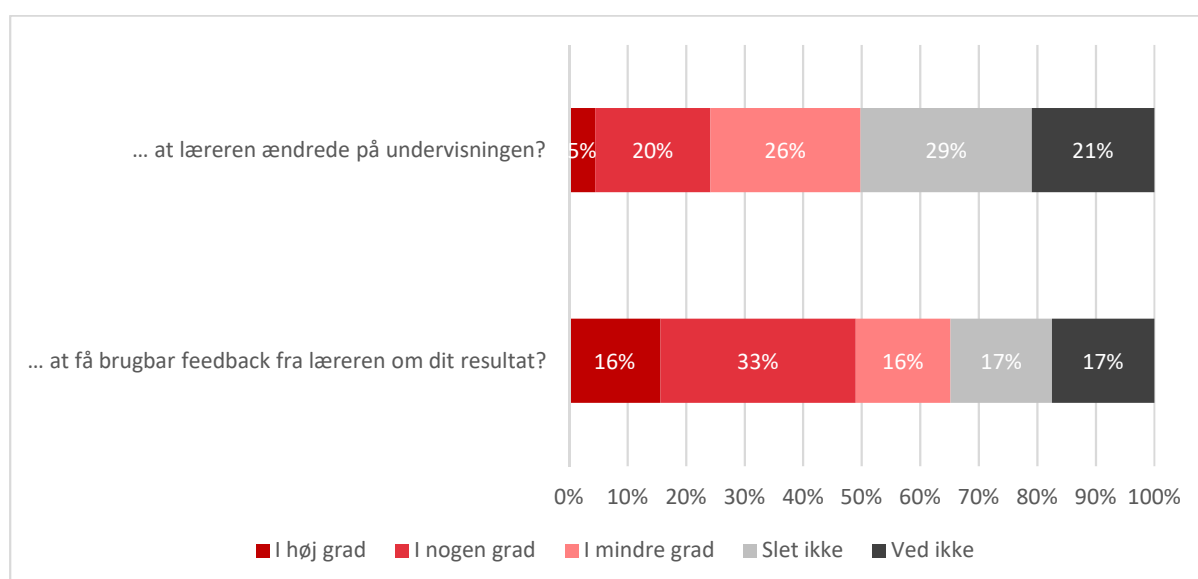
Eleverne er endvidere blevet spurgt, hvordan de oplevede graden af information ved deres sidste test eller prøve. Som det kan ses i figuren, oplevede ca. trefjerdedele, at læreren fortalte eller tidligere havde fortalt, hvad resultatet betød for lærerens vurdering af eleven, efter hvilke kriterier, testen bedømte eleven, hvem der brugte resultatet efterfølgende og til hvad.

¹¹ <https://politiken.dk/indland/art6285575/Kommuner-beordres-til-at-slette-data-om-b-pct.C3-pct.B8rns-trivsel-og-orientere-for-pct.C3-pct.A6ldre>

Figur 8.7: Elevernes instruktioner i prøver og tests

Kilde: Elevsurvey blandt grundskoleelever. N=1287. Spørgsmålet lød: "Sidst I lavede en prøve eller test i klassen, talte I så med læreren om dette?".

Eleverne blev også spurgt om deres oplevelse af feedback på testens eller prøvens resultat. 49 pct. oplevede i høj eller nogen grad at få brugbar feedback og 16 pct. i ringe grad. Derudover oplevede 26 pct., at læreren i høj, nogen eller mindre grad ændrede på undervisningen efter en test eller prøve. Her skal det bemærkes, at test og prøver ikke nødvendigvis skal føre til en ændret undervisning samt, at det kan være svært for eleverne at vurdere lærerens ændringer i tilrettelæggelse eller materialevalg, som sker på baggrund af testresultater.

Figur 8.8: Elevernes oplevelse af feedback på tests

Kilde: Elevsurvey. N=1287. Spørgsmålet lød: "Efter I havde taget testen, oplevede du så...".

8.3.2.1 Datapraksis med dobbelt formål?

For at forstå hvordan data i praksis både fungerer som et diagnostisk redskab for læreren men også som dialogredskab til at skabe datafokus og refleksion hos eleverne, statuerer brugen af trivselsmålinger et godt eksempel. I interviewne fremgår det, hvordan nogle skoler har en fast procedure for at bruge klassesdata *foran scenen*, hvor AKT-teams laver powerpoint-shows, som lærerne kan bruge til at diskutere besvarelsener med klassen, mens lærerne andre steder plukker lidt af det mest aktuelle fra målingerne ud til klassesdiskussioner. Samtidig er der lærere, der mest bruger data fra trivselsmålingerne *bag scenen*, hvor de bruger den til at diskutere med kollegaer og til at blive klogere på klassen i den fremadsigtede planlægning.

Et af undersøgelsens åbne spørgsmål går på, hvornår man bør benytte den ene eller anden af disse forskellige former for datapraksis eller om de kan kombineres således at eleverne får mulighed for at tage dialogen op om, hvorfor der samles data ind og under hvilke vilkår, samt hvem der bruger data og til hvad.

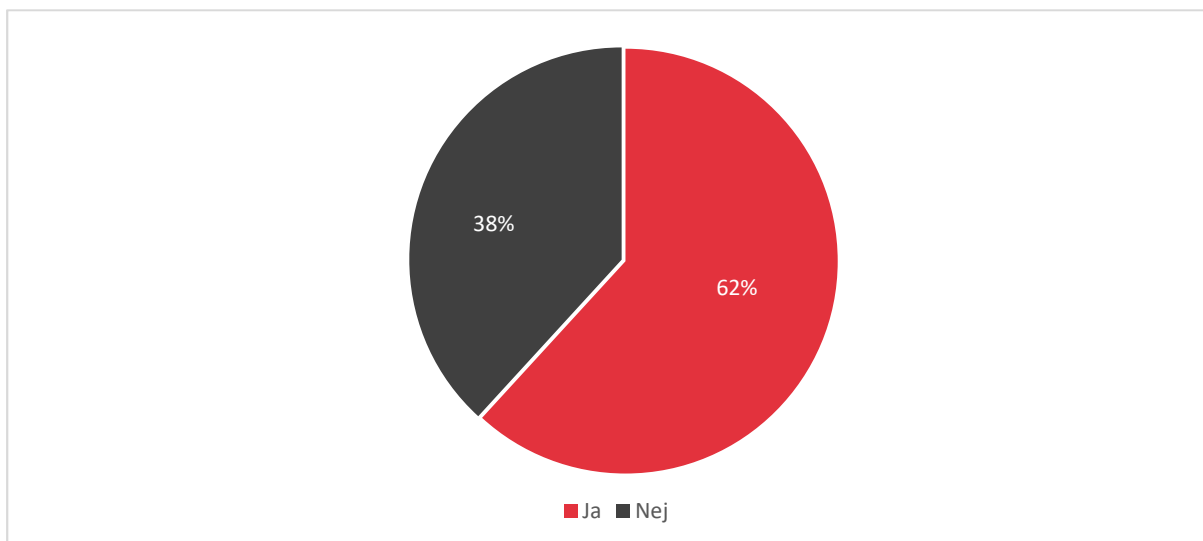
8.3.3 Elevernes indflydelse på test og prøve fortolkning

Dataforskerne Princloo og Slades påpeger, at det er et dataetisk princip at forstå elevdata som noget, der altid vil være "beskidt eller støjende". Det betyder, at det enkelte datapunkt altid er et øjeblicsbillede, der altid indeholder en større eller mindre grad af usikkerhed (en forståelse, som skolelederne også til dels gengav i afsnit 8.1). I dette perspektiv ansues data derfor som noget, der skal kunne anfægtes af de personer, det vedrører. På denne baggrund er indsigelsesmulighed så vigtig, at det kan diskuteres, om eleverne fra skolens side skal lære at forholde sig kritisk til data. Denne idé bakkes op af, at de i deres voksenliv også i stadig højere grad skal forholde sig kritisk til, hvordan algoritmer, målinger og test af forskellige art har indflydelse på deres liv.

For at få en dybere viden om skolernes kulturer for sund skepsis er det blevet undersøgt, i hvilken grad eleverne føler, at de kan anfægte test- og prøveresultater.

Undersøgelsen viser, at 62 pct. af eleverne på tværs af undersøgelsens uddannelser har oplevet, at et test- eller prøveresultat ikke viste, hvor gode de selv synes, at de var. Årsager hertil kan enten være, at de følte, at prøven eller testen ikke blev vurderet retfærdigt, eller at de ikke syntes, deres indsats var optimal, og at de blev bedømt retfærdigt, men ikke i overensstemmelse med deres egentlige kunnen.

Figur 8.9: Har du oplevet efter en test, at du ikke mente, at prøven eller testresultatet viste, hvor god du faktisk var?

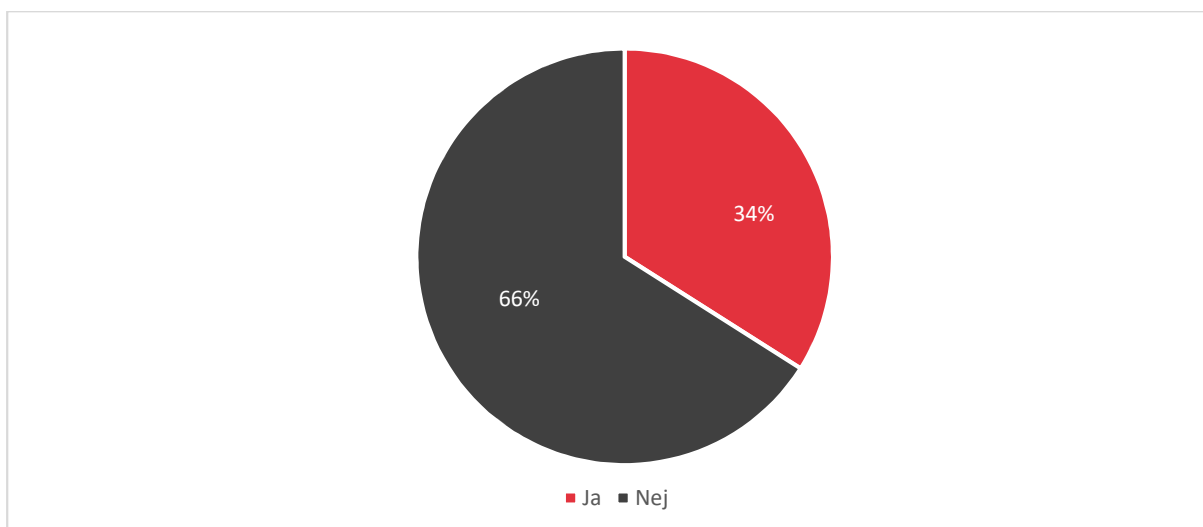
Kilde: Elevsurvey. N=3727. Spørgsmålet: "Har du oplevet efter en test, at du ikke mente, at prøven eller testresultatet viste, hvor god du faktisk var?"

Blandt de elever, som har haft en oplevelse af, at data ikke repræsenterede deres kunnen, henvendte ca. en tredjedel sig til deres lærer med denne skepsis (Figur 8.10). Spurgt om hvorfor ikke flere elever henvender sig, pegede lærerne på, at det kan skyldes en stor autoritetstro.

"nogle børn, ligesom os, har en autoritetstro over for de tests, de viser vel hvad de skal" (Lærer)
"måske er eleverne pligtopfyldende og gør som der bliver sagt" (Lærer)

Figur 8.10: Sagde du til din lærer, at du ikke mente, at prøven eller testresultatet viste, hvor god du faktisk var?

Kilde: Elevsurvey. N=2305. Spørgsmålet: "Sagde du til din lærer, at du ikke mente, at prøven eller testresultatet viste, hvor god du faktisk var?"

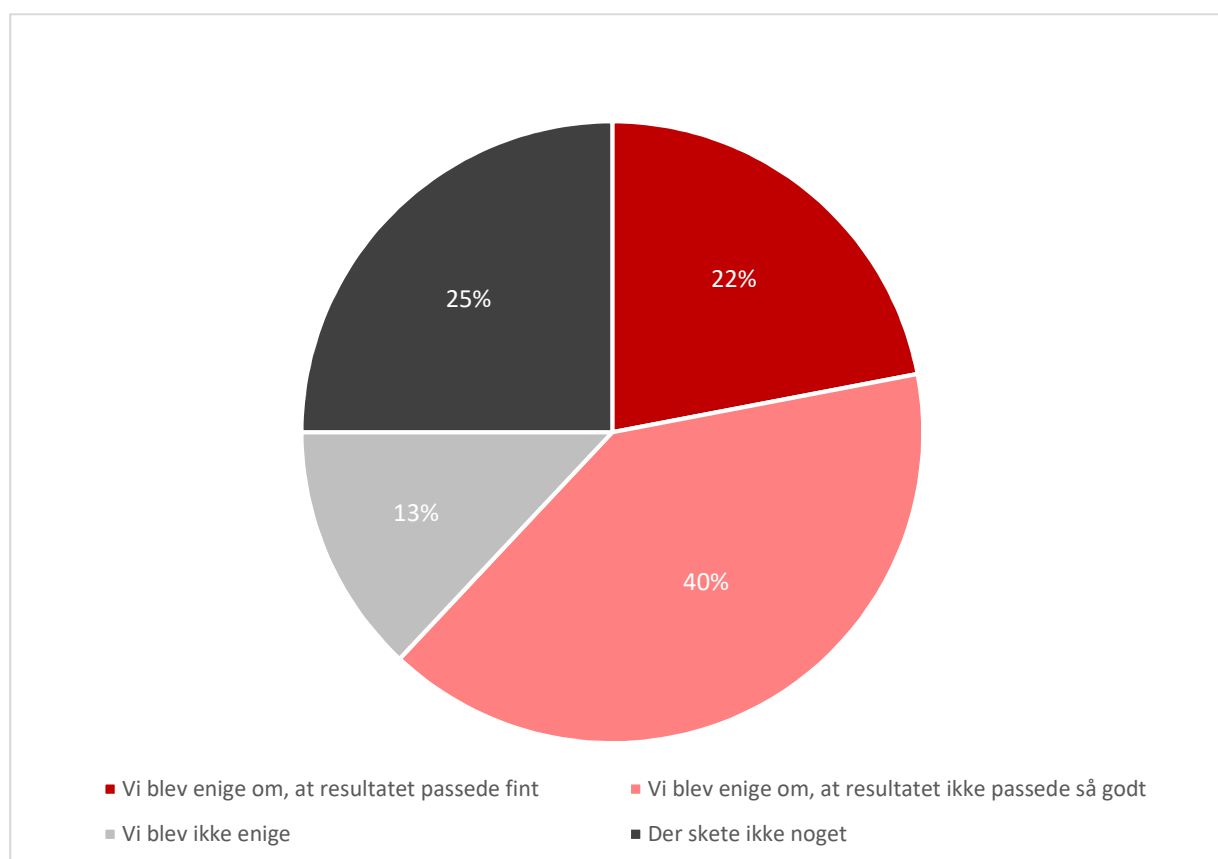
Under fokusgrupperne med lærerne viste vi dem endvidere, at ud af de elever, som gik til lærerne med deres resultat i undersøgelsen, oplevede omkring halvdelen, at læreren satte sig ned og gennemgik prøven eller testen med dem. Det overraskede flere lærere, at tallet ikke var højere. En lærer fortalte, at man selvfølgelig skulle tage en elev seriøst, når de kommer med sådan en skepsis.

"Det er ikke godt hvis eleven kommer til læreren for at høre hvad der er galt. Så er det lærerens pligt at sætte sig ned og forklare det."
(Lærer, grundskole)

Til sidst viste vi lærerne elevernes svar på, hvad der var sket, efter de sammen med læreren havde gennemgået resultatet (Figur 8.11). Undersøgelsen viser, at 40 pct. af eleverne kom til enighed med deres lærer om, at resultatet ikke passede. En forholdsvis stor procentdel af de elever, der faktisk gjorde opmærksom på deres skepsis, fik således enten korrigeret eller skabt konsensus med læreren om, at data var misvisende for det, de skulle repræsentere. Det generelle billede fra interviewene med eleverne er dog, at der var få eller ingen erfaringer med faktisk at ændre en score eller karakter på en elevs forespørgsel.

Figur 8.11: Udfald af snak med lærer om misvisende testresultater

Kilde: Elevsurvey. N=377. Spørgsmålet: "Da i havde gennemgået testforløbet, hvad skete der så?"

Af resultaterne på lærerundersøgelsen fremgår det, at 23 pct. aldrig har oplevet, at en elev har mistillid til et prøve- eller testresultat, 29 pct. har aldrig prøvet at gennemgå et resultat sammen med en elev, som har udvist mistillid til prøvens resultat, og 43 pct. har aldrig prøvet at gå et resultat efter sammen med eleven og blevet enige om, at resultatet ikke repræsenterede elevens dygtighed.

Graferne satte gang i en diskussion i fokusgrupperne om de dilemmaer og afvejninger lærerne står med, når de bruger test og prøvedata. På den ene side har lærerne en sund skepsis overfor testdata, og kan se, at man kan lave en slåfejl, hvis man f.eks. retter en diktat eller matematikopgave. På den anden side, er nogle lærere også sikre på deres professionelle vurderinger af elevernes arbejde, som det kommer til udtryk i følgende citat:

Lærer, grundskolen: "Nu kan jeg kun udtale mig for mig selv. Jeg synes, jeg er så faglig dygtig, at det burde jeg have styr på. Forældre og elever har en forventning om, at vi ved, hvad vi taler om, når vi giver karakter"

Denne udtalelse kom under en diskussion med en anden lærer, som mente, at han personligt godt kunne tage fejl. Den anden lærer refererede bl.a. til to journalisters eksempel med at lade dansklærere vurdere forskellige stile, hvilket viste stor forskel i deres subjektive vurderinger¹². De to lærere kom til enighed om, at man som lærer kan tage fejl, men at man ikke bør skabe præcedens for, at forældre og elever skal kunne vurdere den slags. De blev enige om, at en vurdering kan være til 'forhandling' hos fagfæller, der har den nødvendige viden, hvis man selv er i tvivl, ligesom det er tilfældet under voteringer med censorer til eksamenerne. På denne måde kan elever og forældre opleve, at læreren som repræsentant for fagfællesskabet ved, hvad de taler om "... når vi giver karakterer".

Som det fremgår af denne diskussion, kan en dialog om datasikkerhed mellem læreren med sine dataværktøjer og -kriterier, og eleven, af nogle lærere ses, som en risiko for autoritetstab.

Der er flere dilemmaer ved at have en dialog med eleverne om, hvor nøjagtigt data reflekterer deres evner. Diskussionerne i fokusgrupperne førte ikke til systematiske eller klare holdninger, hvilket peger på kompleksiteten i spørgsmålet, og der er således ikke direkte konklusioner at fremskrive, men en række dilemmaer som lærerne har optegnet, såfremt elevernes data skulle åbnes op for forhandling:

¹² Se historien på <https://www.folkeskolen.dk/530378/to-dr-journalister-ramte-den-svaere-stilebedommelse->

Dilemmaer, der blev diskuteret, handlede om:

- **Henvendelseskultur:** Lærerne synes, at eleverne til enhver tid har ret til at kritisere et resultat og henvende sig til læreren. De mener, at læreren skal tjekke efter, så læreren kan give feedback på, hvordan eleven kan gøre det bedre næste gang. På den anden side er lærerne klar over den ressourcemæssige byrde ved at opfordre flere elever til at henvende sig, idet læreren så skal bruge mere tid på at håndtere både seriøse og mindre seriøse henvendelser.
- **Præcedens:** Hvis lærerne begynder at korrigere resultater efter prøver og test, skabes der en præcedens, som kan udnyttes: *"Hvis en begynder at klage, kan alle begynde at klage. Det er et trist spor at komme ud af"*. Dette medfører også, at elever og forældre i højere grad vil føle sig berettiget til at forhandle om f.eks. karakterer.
- **Autoritet:** Igennem højere præcedens og henvendelse føler nogle lærere, at deres autoritet sættes på spil.
- **Dyrkelse af kritisk sans:** Såfremt eleverne skal forberedes til at forholde sig kritisk til data i et samfund, hvor data og algoritmer vil være stadig mere rammesættende for den enkeltes navigation i samfundet, kunne skolerne som øvelse lære eleverne at forholde sig mere kritisk til den data, som skolen allerede nu har om dem.

Alt i alt understreger denne diskussion, at der er mange dilemmaer og uenigheder i forhold til at skulle åbne mere op for, at data kan være "beskidt eller støjende". På mange måder er disse dilemmaer dog ikke nye for skolerne. De vækker genklang af, hvad man kalder det pædagogiske paradoks¹³, der bl.a. stiller spørgsmålet om, hvordan læreren på samme tid kan bevare rollen som den vidende autoritet og invitere eleverne til generelt at kritisere autoritet.

8.3.4 Digital overvågning

Med fremkomsten af læringsplatforme, digitale læremidler og brugen af online samarbejdssystemer såsom Google school og Dropbox, øges muligheden for at se, hvad eleverne foretager sig i timerne. På den måde bliver de nye teknologiske muligheder for at bruge data til overvågning og aggregering af elevernes lektieadfærd også et dataetisk spørgsmål.

For at se nærmere på denne udvikling blev der udsendt et spørgsmål til en gruppe af undersøgelsens elever. Eleverne blev spurgt om, hvordan de ville have det, hvis læreren havde et program, der kunne vise, hvornår de lavede lektier, hvor meget og hvad de lavede. 213 elever besvarede

¹³ Se "Det pædagogiske paradoks" Von Öettingen, 2001

spørgsmålet. 62 pct. vurderer at læreren i høj eller nogen grad ville have nytte af et sådant program. Omkring halvdelen svarer, at de nok ville ændre lektievaner, hvis et sådant program blev brugt. 18 pct. svarer, at de i høj eller nogen grad synes, at det ville være en god ide at have sådan et program. 76 pct. synes i høj eller nogen grad, at det ville være ubehageligt. Pigerne synes i højere grad end drengene, at det vil være grænseoverskridende at have et sådant program, men vurderer samtidigt, at de i højere grad ville ændre deres læsevaner. Det fremgår endvidere, at ældre elever synes, at det er markant mere grænseoverskridende, end de yngre elever gør. Besvarelserne peger således på endnu et etisk dilemma om teknologis nytteværdi overfor dets overskridelse af personlige grænser (også kaldet "creepyness"-faktoren).

Vi bragte disse fund op i klassediskussionerne på caseskolerne, for at diskutere dilemmaet mellem nytteværdi og private grænser. Nogle af de umiddelbare reaktioner var, at det ville være "grænseoverskridende", "for meget stalking" og "paranoia". Efter disse, kom der mere uddybende udsagn, som handler, om hvor meget skolen kan bestemme over ens *engagement* i skolen:

	"Jeg må selv bestemme om jeg vil gå op i skolen eller ej" Grundskoleelev
	"Det er lidt stress. Som Tea (falsk navn) sagde, det er jo ens eget ansvar. Der må være en grund til, at folk ikke laver deres lektier - så er det fordi læren gør det fucking kedeligt." Grundskoleelev

Det foreslåede lektie-bevågningsystem er fiktivt, men der er flere aktuelle tilbud på markedet, som har lignende funktioner. *Classroom* (som en caseskole bruger) er et Apple-produkt, der følger med, når kommunerne køber iPads til eleverne. Med dette program kan læren via sin computer eller tablet gennem overvågningsfunktionen se den enkelte elevs skærbillede, kontrollere hvilke apps eleverne skal have adgang til, og se hvorvidt de har brugt de ønskede apps. Programmet virker via bluetooth, og kan derfor kun bruges inde for en radius af 15 meter, det vil sige klasserummet, og eleven kan se på sin iPad, hvis lærerens overvågningsfunktion er sat til. Når programmet blev bragt op i diskussionerne på caseskolerne, blev der grint og joket med "big-brother". Der var ikke mange lærere, der brugte det. En lærer fra fokusgruppeinterviewet brugte det dog en overgang og med tilsyneladende stor effekt.

	Lærer: "Jeg har fundet det nødvendigt, fordi jeg har haft nogle elever, som har været snu i forhold til ikke at vise mig, hvad de bruger deres iPads til i undervisningen. Der er eksempler på bøger udenom iPad'en, hvor den er inde midt i bogen og de sidder og spiller. Og min klasse er meget selvkørende, og hopper nogle gange i, hvor de ikke skal. Det er vi kommet hurtigt udover, det havde sin effekt (med Classroom). Jeg viste dem, hvordan appen virker, hvad jeg kunne se og hvornår jeg kunne se det." Interviewer: Kunne du så se hvor lang tid eleven havde brugt den i denne måned? Lærer: "Nej, når jeg går fra klassen, så siger jeg afslut. Så kan jeg se hvem, der har været inde på hvad, men der står ikke noget om tid."
---	---

Læreren fortalte endvidere, at han var bevidst om, at det kun skulle være en midlertidig løsning. Han gjorde også meget ud af at sætte eleverne ind i præmissen for, hvordan programmet virker, og hvornår de kunne se, at overvågningen er slået til. Der var ikke mulighed for at interviewe eleverne om deres oplevelser hermed.

8.4 UNDERVISNING OM OG MED DET DIGITALE

Begrebet digital dannelse diskuteres mange steder i skolesystemet for tiden. Ligesom andre dannelsesbegreber, dækker den digitale dannelse over et nyt felt af viden, kompetencer og idealer, som antages at være nødvendige for at kunne navigere i en stadig mere digitaliseret verden. At tale om en særlig *digital* dannelse, er således en diskussion af de udfordringer for vores forståelse af frihed og demokrati, som den teknologiske udvikling medfører.

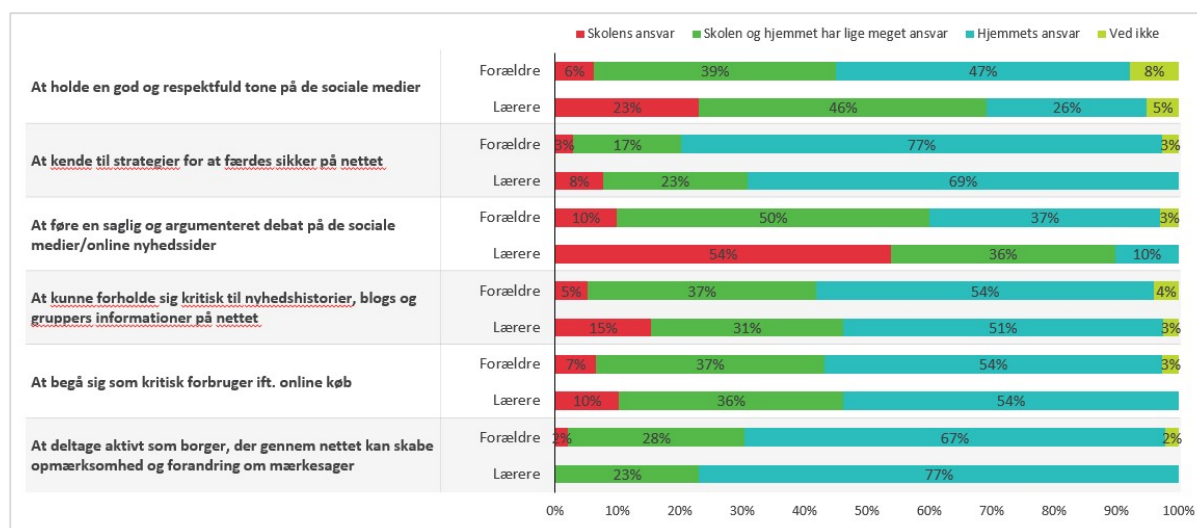

"I det 21. århundrede er mange af de fortællinger, der er med til at forme vores liv, enten båret af it eller direkte indbygget i it (...) Hvis vi ikke selv er i stand til at programmere eller som minimum forstå de fortællinger og med dem de valg, værdier og handlinger, der er indbygget i programmer, bliver vi programmeret af andre"
(Hansen, 2016)

Som det fremgår af det udvalgte citat af it-didaktikeren Thomas Ilum Hansen, handler det ikke kun om at få it-viden og -kompetencer, men også om at kunne sætte denne viden i spil i forhold til at forstå, hvordan individets eget liv og samfundets normer, influeres af dagligdagens brug af teknologi og algoritmer. I dette afsnit vil der derfor blive kigget nærmere på, hvordan lærerne forstår denne dannelsesopgave, og hvilke elementer de mener at have ansvar for hermed.

8.4.1 Oplevelse af ansvar

I spørgeskemaundersøgelserne er grundskoleforældrene og lærerne blevet spurgt om, hvem de mener, at ansvaret bør ligge hos i forhold til at eleverne får evne til at navigere i en digital hverdag. Resultatet fremgår af nedenstående figur.

Figur 8.12: Forældre og læreres ansvarsvurdering mellem skole og hjem i forhold til elevers digitale opdragelse

Kilde: Lærersurvey og forældresurvey. Lærere og forældre i grundskolen. N= 39 lærere og 761 forældre. "Skolens ansvar" er slået sammen af svarkategorierne "Kun skolens ansvar" og "Mere skolens ansvar", og den samme sammenlægning gør sig gældende for hjemmet. Spørgsmålet: "Hvem, synes du mellem skole og hjem, har det primære ansvar for, at eleverne lærer følgende:"

Forældrene mener ikke, at det primære ansvar for de adspurgte digitale kompetencer ligger hos skolen. De mener omvendt, at det er hjemmets ansvar at lære børnene at holde en god og respektfuld tone på sociale medier, samt at kende til strategier for at færdes på nettet.

Lærerne på caseskolerne vurderer ligeledes hjemmets ansvar højt, men vurderer skolens ansvar højere end forældrenes. Der er dog en undtagelse. Som den eneste kategori mener ingen lærere, at det primært skulle være skolen, der har ansvar for at lære børnene at deltage aktivt som borgere, der gennem nettet kan skabe opmærksomhed og forandringer om mærkesager. Dette vil der blive vendt tilbage til.

Lærerne mener endvidere, at skolen har det primære ansvar, når det drejer sig om elevens kommunikative kompetencer på de sociale medier. 54 pct. svarer, at det primært er skolens ansvar, at eleverne lærer "at føre en saglig og argumenteret debat på de sociale medier/online nyhedssider". Dette er også det udsagn, hvor forældrene i størst grad mener, at skolen har det primære ansvar.

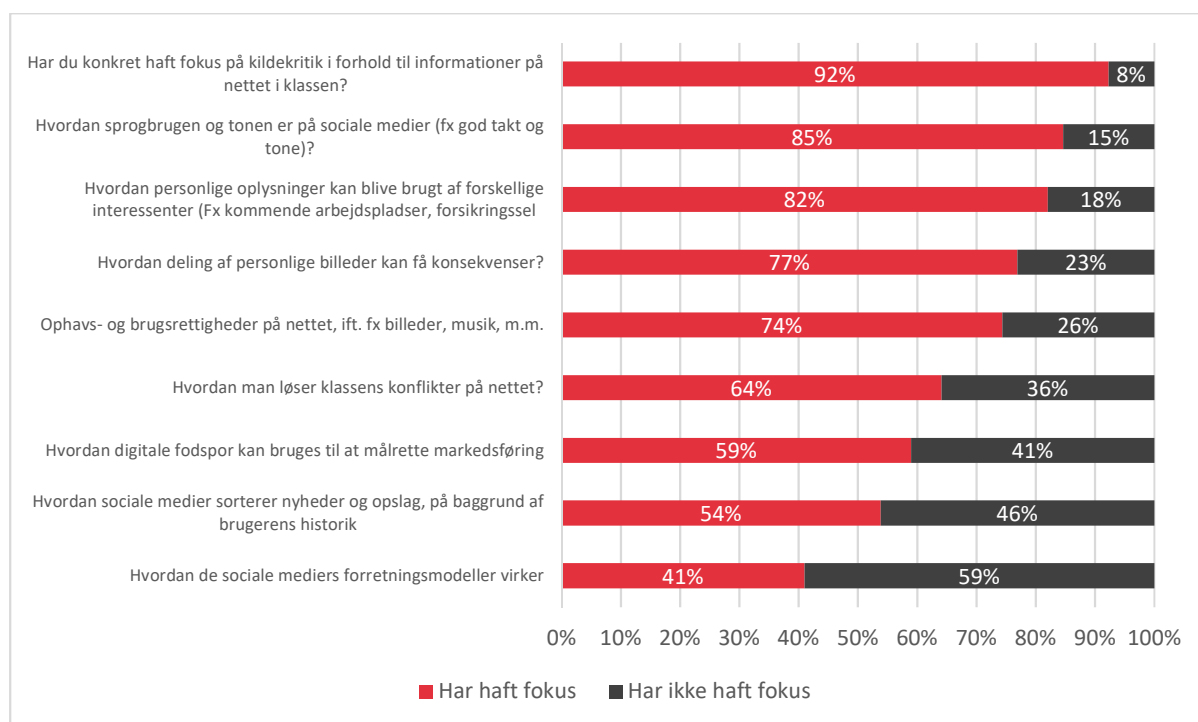
Til sidst er det værd at bemærke, at "strategier for at færdes sikker på nettet" er det område, hvor lærere og forældre er enige om, at skolen har mindst ansvar, og at det i stedet anses for primært at være en forælder-opgave.

8.4.2 Undervisning i digitale temaer

I undersøgelsen blandt lærerne er der spurgt ind til deres fokus på en række forskellige emner. Besvarelserne på disse spørgsmål hænger godt sammen med holdningen til hvad, der er henholdsvis skolens og hjemmets ansvar. Som det fremgår af nedenstående figur, har næsten alle lærere berørt

emner, der er i klar forlængelse af det klassiske danskfaglige fokus, såsom *kildekritik*, *sprogbrug*, *samt deling af informationer*, eller emner relateret til klassens trivsel, såsom deling af personlige billeder eller konflikter på nettet.

Figur 13. Hvad har skolerne fokus på?

Der er mindre fokus på mere samfundsorienterede tematikker, såsom de nye store sociale mediers indflydelse i forhold til at influere samfundet gennem målrettet markedsføring og/eller dirigere nyhedsstrømmen, som effekter af deres forretningsmodeller.

8.4.3 Lærernes forståelser af digital dannelse

Der er mange bud på, hvad digital dannelse kan være og hvordan det kan organiseres igennem uddannelsessystemet. For at undersøge lærernes fokus og forståelse af digital dannelse, afholdte vi en lille øvelse i starten af hvert fokusgruppeinterview. Lærerne som deltog, havde forskellige uddannelsesbaggrunde, således var der både biologi-, hjemkundskab-, dansk-, matematik- og it-faglige baggrunde repræsenteret.

Øvelsen gik ud på at de enkelte undervisere skulle skrive 3-4 ord eller sætninger om, hvad de synes er vigtigst for skolen at undervise i i forbindelse med digitale dannelse. Derefter skulle de forklare årsagen til, at de havde valgt dem. Efterfølgende skulle de skrive 3-4 ord eller sætninger, der handlede om det, der kendetegner den digitalt dannede elev (f.eks. karaktertræk, kompetencer,

værdier). Disse ord og sætninger er efterfølgende blevet kodet og kategoriseret på tværs af tre grundskoler, én produktionsskole og én handelsskole efter følgende orden¹⁴:

KODNINGSTEMAER	UNDERVISNING I DIGITAL DANNELSE	DEN DIGITALT DANNEDE ELEV	FORSKEL
It-sikkerhed	3 (6 pct.)	1 (2 pct.)	-4 pct.
Person og datasikkerhed	10 (19 pct.)	1 (2 pct.)	-17 pct.
Digital Kommunikation	14 (26 pct.)	16 (33 pct.)	7 pct.
Moral/opførsel	13 (24 pct.)	4 (7 pct.)	-18 pct.
Socio-samfundsfaglig kritik	6 (11 pct.)	1 (2 pct.)	-9 pct.
Individuelle karaktertræk	5 (9 pct.)	16 (33 pct.)	24 pct.
Digital skabende	0 (0 pct.)	3 (6 pct.)	6 pct.
Brugsviden	3 (6 pct.)	8 (16 pct.)	10 pct.
I alt	54 (100 pct.)	50 (100 pct.)	

Resultaterne af øvelsen ligner hinanden på tværs af institutionerne, bortset fra at lærerne på handelsskolen bragte algoritmer på programmet. Dette vender vi tilbage til.

Overordnet vurderer lærerne, ligesom det sås i spørgeskemaundersøgelsen, at det er vigtigt, at de underviser i kommunikative kompetencer. Kortene nævner gerne undervisning i kildekritik, kommunikationsmodeller, sproglig tilpasning på forskellige medier, takt og tone i forhold til hvordan man opfører sig ordentligt, samt refleksioner over, hvornår man deler billeder og udsagn online. Altså gengiver de betoningerne, fra spørgeskemaundersøgelsen. Når lærerne skulle sætte ord på, hvad der kendetegner den digitalt dannede elev, fremhæves igen en række kommunikative kompetencer, mens en række karaktertræk, såsom nysgerrighed, naturlig kritisk indstilling, forandringsparathed og evnen til at skelne mellem en digital og analog verden, lægges til.

Der er dog også en række elementer, som lærerne ofte ikke nævner i deres forståelse af digital dannelse. Et er *it-sikkerhed*, som omhandler tekniske kompetencer ift. hertil – en af de få markeringer heraf, er f.eks. en lærer der i øvelsen havde skrevet "*hvordan personindstillinger kan*

¹⁴ Definitionen på de enkelte koder kan ses i bilaget.

bruges". Det kan dog heller ikke forventes, at faglærere eller klasselærere har dette som en del af pensum, da det er oftere noget, eleverne får et generelt introduktionskursus i.

Noget andet er, at digital dannelse ifølge litteraturen i høj grad vedrører individets forhold til samfundet. Her er det bemærkelsesværdigt, at der på tværs af de lidt over 100 sedler fra øvelsen kun optræder ordet *demokrati* én gang (undervise i "Demokratisk adfærd på nettet"). I et af interviewene blev der derfor spurgt ind til, hvorfor ord som demokrati og samfund ikke var nævnt.

(Efter interviewer har lagt alle post-its ud på bordet)

Interviewer: "Der er nogle ord jeg tænker, hvorfor de ikke er der – der står ikke noget med samfundsborger eller demokrati på nogen af kortene?"

Lærer 1: (tænker)... "Det er nok meget individet vi går op i"

(...)

Lærer 2: "Vi kommer til at kigge på individet, fordi det er det, der optager os af dagligdag og det er det der fylder i medierne. Vi bliver nok forblændet af, at vi bare følger en strøm. Nu er der den der sag med mange – det er én sag. Og når vi kigger på mobbesager, så er det også dem, vi bliver forblændet af".

(... der diskuteres videre)

Ovenstående læreres forklaring om, at de har et lidt individorienteret dannelsesfokus, uden at være sig det helt bevidst, stemmer godt overens med det generelle indtryk fra ordene fra øvelsen på tværs af skoler. Ved at analysere ordene med dette statement for øje kan det konstateres, at digital dannelse udover at være et kommunikationsspørgsmål, fortrinsvis ses som et spørgsmål om, at den enkelte bliver i stand til at holde sin egen digitale sti ren og bruge digitale værktøjer i dagligdagen. Eleverne skal lære at opføre sig ordentlig og udvise takt og tone, sikre sig selv teknisk, vide hvornår man skal undlade at dele oplysninger, være kildekritiske når de køber ind og finder nyheder, bruge værktøjer til at blive jobparate, være nysgerrige og respektere andre. Disse er alle evner, som er gode at have i et fællesskab, men som langt hen ad vejen handler om, at den enkelte skal kunne navigere i en digital verden, uden nødvendigvis at angribe problematikkerne på et makrostrukturelt niveau – fx igennem samfundskritik af de nye mediehusers forretningsmodeller eller gennem online politisk deltagelse.

To af kortene fra øvelsen nævner dog, at eleverne skal kunne tage stilling til henholdsvis "*Mediernes indflydelse på samfundet*" og "*De unges likekultur*". Disse to kan siges at stemme overens med den del af digital dannelse, som ifølge Hansen, handler om, at den unge bliver i stand til at sætte viden og handling i relation til tendenser og samfundsdebatter, om hvad teknologien makrostrukturelt gør ved forskellige domæner af det moderne liv (Hansen, 2016).

En af de ting der også synes at gøre sig gældende er, at særligt grundskolelærerne, ikke nedskriver et af tidens *buzz words*, nemlig algoritmer. På handelsskolen synes lærerne, at det var vigtigt, nok også fordi de underviste i markedsføring. De skriver bl.a. på deres kort: Undervisning i at "*Forstå big data og den indflydelse algoritmer har på vores liv, herunder købsadfærd*", samt i "*Virksomhedens brug af big data og omnichannel/crosschannel markedsføring*". Men hos grundskolelærerne var man lidt

mere tilbageholdende – måske fordi de ikke ville skrive noget, de selv vurderede de manglede viden om. Dog syntes de ved nærmere eftertanke at det nok både kunne inkorporeres og fandtes vigtigt.

Interviewer: "Der er heller ikke nogle af kortene, der eksplicit snakker om data eller hvordan data bliver til? Det kunne f.eks. være om algoritmer?"

Lærer 1: "Det ligger i matematik. Det kunne man egentlig lave gode opgaver til. Man skal kunne tage stilling til en algoritme."

Interviewer: "Men hvad med hvordan f.eks. Facebook bruger dem, ved man noget om det hvis man skal undervise i det?"

Lærer 1: "Ja, jeg ved ikke særlig meget om den del af det"

Lærer 2: "Jeg ved ikke hvordan man kan gribe det an i undervisningen"

Lærer 3: "For manges vedkommende, så ved man da ikke hvad det er. Men for at udnytte at vi kan blive producenter og ikke konsumenter i fremtiden, så skal man kunne forstå det."

I forbindelse med algoritmernes indflydelse, var det også naturligt at høre lærerne om hvorvidt man også burde fokusere kritisk på de nye mediehuse, såsom Facebook. Dette krævede ifølge lærerne kvalificerede undervisningsmateriale og tid til at sætte sig ind i dem, hvis de skulle kunne undervise i en sådan mediekritik på et kvalificeret grundlag.

Lærer 1: "Jeg synes det er svært med alle de firmaer. Hvilke firmaer er gode og dårlige "guys". Det er lidt vores holdning der kommer frem. Skal vi stå og fortælle om de forskellige mærker er gode og dårlige?"

Lærer 2: "Jeg vil ikke ud i kapitalistisk datakritik. Men sider som Youtube og andet er jo kæmpe store. Vi har slet ikke begreb om, hvor store de egentlig er. Også rent pengemæssigt. Vi mangler kvalificeret materialer, jeg kender bare ikke lige til dem. Det vil jeg gerne vide, og man skal sætte sig godt ind i det for at undervise i det. Og det er tiden ikke lige til nu."

Som det fremgik af ovennævnte citat, kan forklaringen på, at lærerne tøver med at forbinde den digitale dannelse med mere makroorienterede spørgsmål, skyldes flere ting. Det kan være at man som lærer er bange for at fremstå politiserende, hvilket igen måske hænger sammen med en mangel på mere "officielle" materialer, der på et sikkert og vidensinformeret grundlag, kan bringe sådanne problematikker frem på pensum uden det bliver båret af lærerens personlige holdninger hertil – et eksempel er, at skolen altid har forholdt sig både nøgtent og kritisk til de "gamle medier" såsom aviserne, så spørgsmålet er hvorfor dette skulle være anderledes. Med dette in mente er spørgsmålet dog så hvilken faglærer, sådanne materialer skal rettes mod. Som en dansklærer siger, så kan der dårligt være mere på dansklærernes tallerken. Samfundsfaget er selvfølgelig oplagt, og samfundsfagslærerne i interviewene tænkte også lidt mere i de her beskrevne baner, end dansklærerne. Men de mere socialkritiske perspektiver kunne også tages op i forbindelse med kodning, som en it-vejleder siger. Her kan kodningens "hands on" erfaringer måske bruges til at gøre eleverne opmærksomme på de samfundsproblematikker som teknologi fører med sig, når de ser det med egne øjne.

"Jeg kan også bruge det (en samfundsfaglig) kritik i mit kodningsvalgfag. Her kan børnene se bag programmernes mekanikker. F.eks. kan de se, at hvis man allerede har indtastet sit navn på nettet, så kan programmer registrere det på 100 måder før man overhovedet har trykket "send" eller slettet det igen. Så det giver også en bedre forståelse for hvad der ligger bag facebook og hvordan de bruger data".
It-vejleder og valgfagslærer i kodning, Grundskolen

8.5 SOCIALE OG EKSTERNE MEDIER SOM VÆRKTØJ I UNDERVISNINGEN

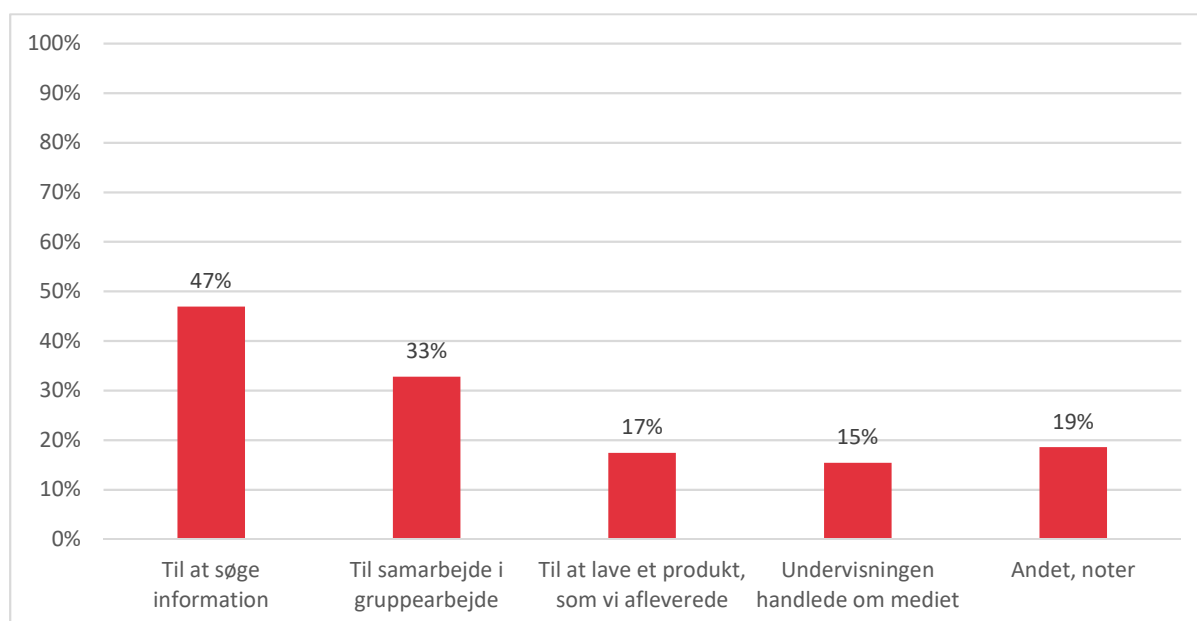
Med de sociale medier har lærerne på mange måder fået nye værktøjer, som de kan bruge i undervisningen til at etablere elevsamarbejde, kommunikation og skabe forskellige former for produkter. På den ene side kan det være positivt at skolen interagerer med samfundet, når skolearbejder f.eks. lægges på YouTube eller skolen bringer billeder fra skoleevents på Facebook. På den anden side er der også nogle udfordringer ved denne brug af sociale medier. For det første kan personfølsomme oplysninger finde vej ud på medierne. For det andet kan der være nogle etiske udfordringer ved at skolen facilitere en række medier, hvor elevernes data måske bliver læst og brugt til markedsføring eller solgt til tredjepart (Hansen og Bundsgaard, 2013). Desuden kan det også nævnes at platforme såsom Google School, der siger, at de ikke bearbejder elevernes data, alligevel har gjort det nemt for eleverne at fortsætte som Googlebruger. Eleven tilbydes efter endt skolegang gennem få klik, at konvertere hele elevens Google School profil til en ordinær profil, hvormed hele deres skolearbejde over årene overføres, og bliver tilgængeligt for Googles dataarbejde.

Spørgsmål om, hvorvidt denne tættere forbindelse mellem medier og skole er ønskværdig, skal der ikke tage stilling til her. Dog vil det være relevant at se nærmere på, i hvilket omfang og til hvad, disse medier bruges på uddannelsesinstitutionerne, og i hvilken grad lærerne selv forholder sig kritisk til dem for at kunne diskutere spørgsmålet i et dataetisk perspektiv.

8.5.1 Lærerens inddragelse af ikke-didaktiske digitale læremidler

8.5.1.1 Elevernes besvarelser

86 pct. af eleverne i undersøgelsen har brugt et ikke-didaktisk digitalt læremiddel i forbindelse med undervisning, hvilket tyder på, at eksterne medier er blevet en naturlig del af undervisningen på tværs af uddannelsestyper. De medier, der bliver brugt mest, er YouTube (23 pct.) Facebook (14pct.), Google maps (14 pct.), "En anden app på telefonen" (13 pct.), Snapchat (2 pct.) og Instagram (1 pct.). Adspurgt om, hvad de mente, lærerens formål med at bruge mediet var, svarer eleverne, at medierne bruges til kommunikation, det vil sige informationssøgning og gruppearbejde, og i mindre grad til at lave produkter.

Figur 8.14: Elevernes formål med brug af sociale medier i undervisningen

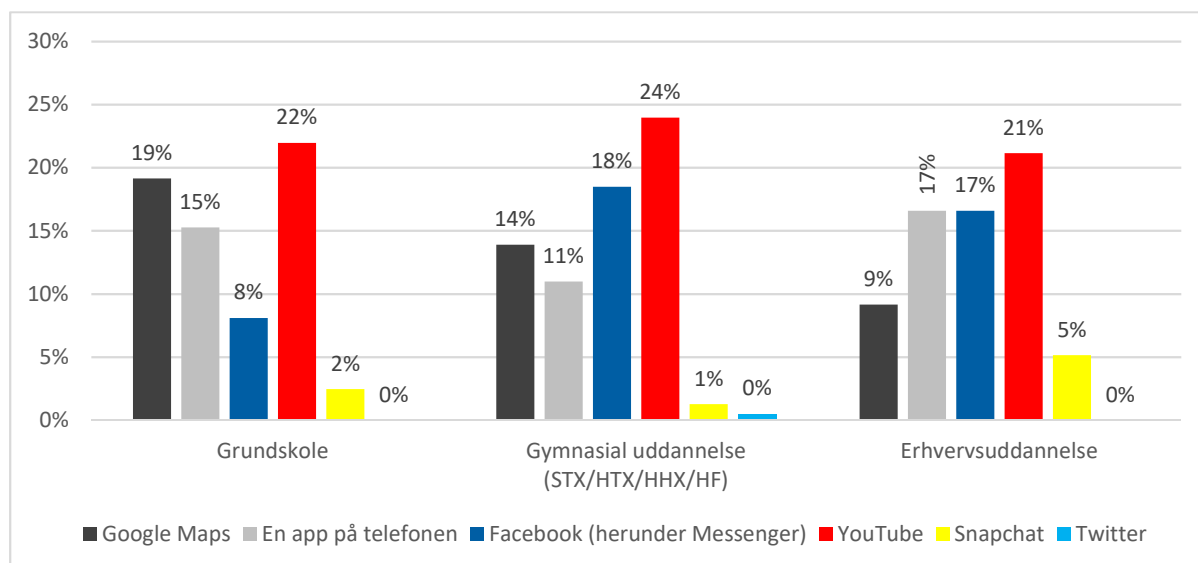
Kilde: Elevsurvey. N=2.974. Spørgsmålet lød: "Hvad brugte I mediet til i undervisningen?". Spørgsmålet er kun stillet til elever, som har brugt sociale medier som led i undervisningen.

Eleverne blev endvidere spurgt om brugen af det sociale medie gav dem mere lyst til at deltage i undervisningen. 63 pct. svarer, at de i høj eller nogen grad fik mere lyst til at deltage i undervisningen. For at få et mere detaljeret billede af brugen af medier i undervisningen, er eleverne blevet bedt om at vurdere de enkelte medier. En analyse heraf viser, at diverse quiz-programmer, såsom Kahoot, havde en stor positiv effekt på lysten til at deltage, idet 39 pct. af de elever, der havde brugt dem, i høj grad fik lyst til at deltage mere i undervisningen.

Den næste gruppe af medier, som vurderes at bidrage til deltagelsesmotivation, består af Snapchat og Instagram. Her vurderer 20 pct. af dem, der brugte mediet, at det i høj grad bidrog til, at de deltog mere i undervisningen. Det særlige ved netop denne gruppe af medier er, at selvom de ligger i top på "i høj grad", er de også topscorerne på den modsatte ende af spektret— her svarer i gennemsnit 30 pct. af eleverne, der brugte disse medier, at de "slet ikke" eller i mindre grad blev mere motiverede (gennemsnittet for alle medier er på ca. 22 pct.).

Sidst følger gruppen Google Maps, Google Drev, mfl. Her svarer i gennemsnit 15 pct. af eleverne, der bruger disse medier, af de i høj grad blev mere motiverede af at bruge dem. Det kan dog være, at disse mere værktøjsorienterede medier anses som mere neutrale og ukontroversielle, end de mere "private" sociale medier, da de ikke slår ud i begge ender på spørgsmålet.

Fordelingen af mediepopularitet, fordelt på uddannelsestyper, fremgår af nedenstående figur:

Figur 8.15: Sociale medier i undervisningen på tværs af uddannelsestyper

Kilde: Elevsurvey. N=2.530. Spørgsmål: "Tænk på sidste gang I brugte et medie i undervisningen, hvilket medie var det?"

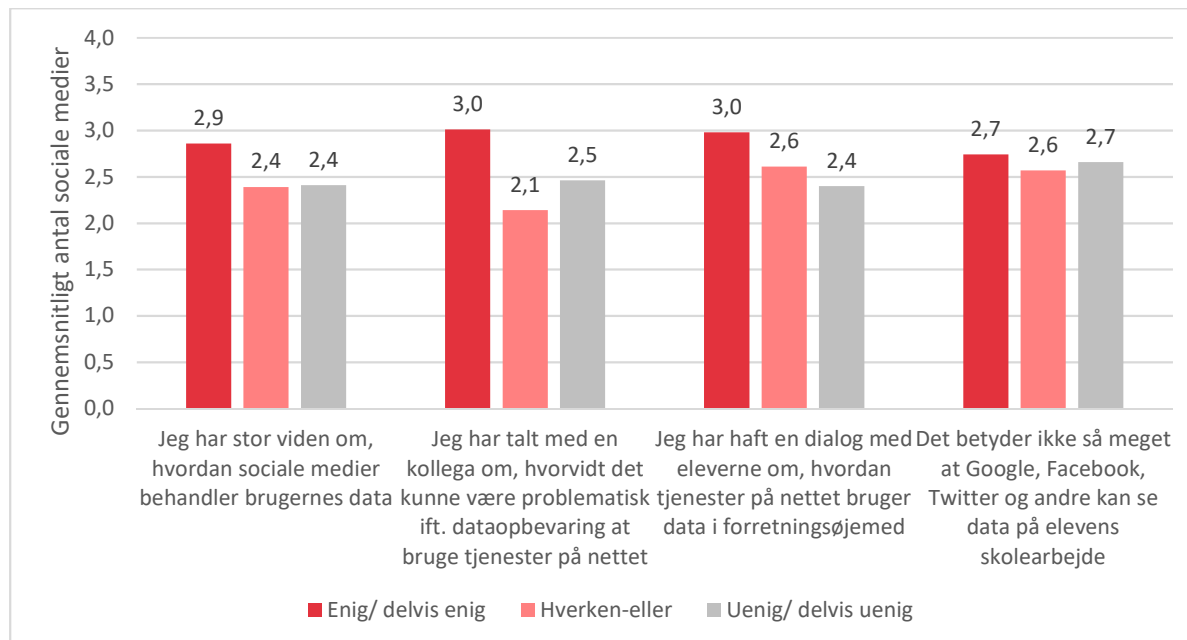
8.5.1.2 Lærernes besvarelser

For at undersøge lærernes kritiske overvejelser om brug af skoleeksterne medier, er de blevet spurgt ind til, hvad det betyder, at medier som Google, Twitter og Facebook kan se data på elevens skolearbejde. 63 pct. af lærerne fandt det ikke problematisk eller vidste ikke, hvordan de skulle forholde til det.

De andre spørgsmål handlede om, hvor stor viden man vurderede at have om mediernes databrug og hvorvidt man snakkede med henholdsvis kollegaer og elever om, hvorvidt mediernes databrug er problematisk.

Disse spørgsmål er blevet krydset med hvor mange medier, lærerne bruger i undervisningen, for at se på sammenhængen mellem holdninger, adfærd og praksis om mediebrug:

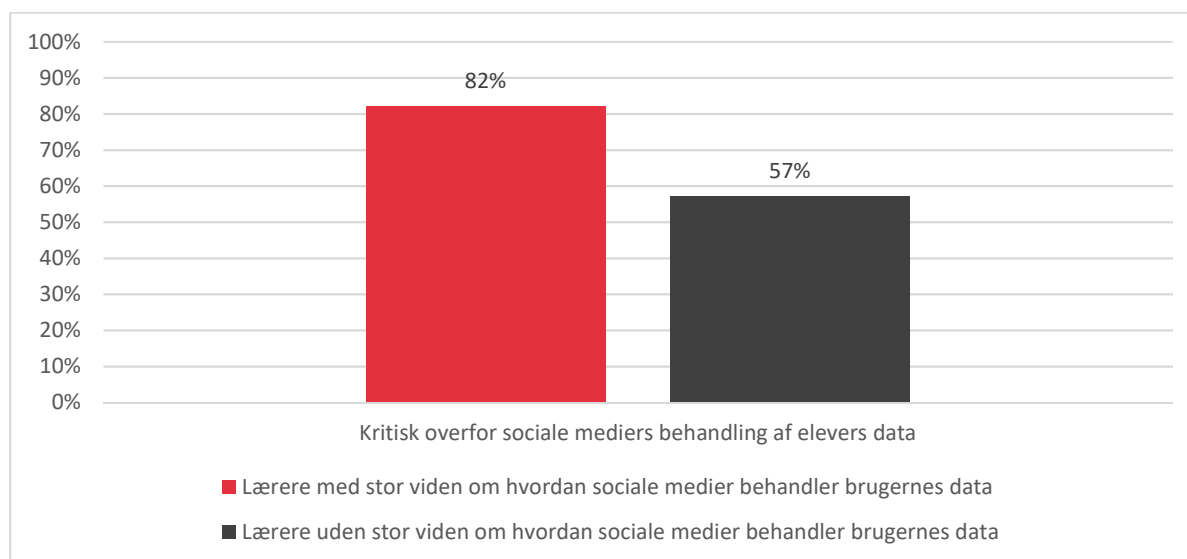
Figur 8.16: Sammenhæng mellem lærernes brug af sociale medier i undervisningen og deres viden om og kritik af sociale medier

Kilde: Lærersurvey. N=156. Spørgsmålet: "I hvilken grad er du enig i følgende udsagn:". Opdelt på lærernes gennemsnitlige antal sociale medier, som de har brugt i undervisningen.

82 pct. af de lærere, der mener, at de har en stor viden om, hvordan sociale medier behandler deres data, er kritiske over sociale mediers behandling af elevers data, mens 57 pct. af lærerne uden stor viden, forholder sig kritisk.

Figur 8.17: Sammenhæng mellem læreres viden om og kritik af sociale medier

Kilde: Lærersurvey. N=156. Den blå søjle repræsenterer dem der har svaret "Enig" eller "Delvis enig" til spørgsmålet: "Jeg har stor viden om, hvordan sociale medier behandler brugernes data", mens den orange søjle viser andelen der har svaret "Uenig" eller "Delvis uenig" til samme spørgsmål.

Alt i alt ser det ud til, at der i høj grad bruges skoleeksterne og sociale medier i undervisningen. De ser ud til at skabe lyst til deltagelse, men i tilfældet med de sociale medier, kan der være nogle problematikker i forhold til at lærere introducerer noget skoleeksternt i undervisningen, som man skal være medlem af for at kunne bruge, hvis man som elev nu er ideologisk uenig i det, som mediet står for. Det kan desuden ses, at der er en gruppe lærere, der har kritisk fokus på problemstillingen og taler om den, men at dette samtidig ikke slår ud i at de bruger dem mindre.

En forklaring kunne være, at man selv som kritisk medielærer, til dels også er resigneret i forhold til en udvikling man ikke kan komme udenom: der er et institutionelt pres på, at man skal bruge disse medier for at blive en digitaliseret skole, samtidig med at eleverne lader til at blive motiverede heraf.

En anden mere optimistisk forklaring kunne være, at underviserne ikke har noget problem med at medierne kan følge elevernes data, fordi de mener at have stor nok viden til at klæde eleverne på til sikker færden. Dette kan f.eks. være ved at få eleverne til at oprette pseudonyme profiler, når de bruger medierne i timerne.

9. METODER

9.1 KVANTITATIV DATAINDSAMLING

Der er som led i undersøgelsen gennemført tre survey-undersøgelser med elever og unge, forældre og lærere.

Tabellen nedenfor giver et overblik over kvantitative datakilder og målgrupper. Udgangspunktet var en udvælgelse af 26 institutioner, hvor elever og lærer skulle inviteres til at deltage i survey-undersøgelsen. Flertallet af disse institutioner er grundskoler, som dermed blev prioriteret i designet.

For at inkludere unge i målgruppen (12-25 år), som ikke er i uddannelsessystemet eller på en videregående uddannelse, er der foretaget en supplerende dataindsamling blandt unge på baggrund af et CPR-udtræk. Hertil er der gennemført en selvstændig dataindsamling blandt forældre til unge i alderen 12-25 år blandt deltagere på Epinions Danmarkspanel.

Tabel 1: Oversigt over kvantitative datakilder

MÅLGRUPPE	KVANTITATIV DATAKILDE
Unge	▪ Spørgeskemaundersøgelse blandt elever på 16 grundskoler ▪ Spørgeskemaundersøgelse blandt elever og deltagere på 3 forberedende tilbud ▪ Spørgeskemaundersøgelse blandt elever på 3 gymnasier ▪ Spørgeskemaundersøgelse blandt elever på 3 erhvervsskoler ▪ Supplerende dataindsamling blandt personer mellem 18 og 25 år på basis af cpr-udtræk. ▪ SMS-panel over 7 dage, hvor deltagerne hver aften skal svare på spørgsmål om deres faktiske adfærd samt svare på et spørgsmål, der indgår i et survey-eksperiment. Alle som svarer på spørgeskemaundersøgelserne i de ovenfor stående punkter inviteres til at deltage i SMS-panelet.
Lærere	▪ Spørgeskemaundersøgelse blandt grundskolelærere, som underviser i dansk, samfundsfag, natur/teknologi eller medier (valgfag) samt klasselæreren. ▪ Spørgeskemaundersøgelse blandt lærer på tre forberedende tilbud. ▪ Spørgeskemaundersøgelse blandt lærer på fem gymnasier. ▪ Spørgeskemaundersøgelse blandt lærer på tre erhvervsskoler.
Forældre	▪ Spørgeskemaundersøgelse blandt forældre til unge i spørgeskemaundersøgelserne beskrevet ovenfor. ▪ Spørgeskemaundersøgelse blandt forældre til unge i alderen 12-25 år gennemført blandt deltagere på Epinions Danmarkspanel.

Der er i alt gennemført survey-interviews med **4.590 unge**, **1.791 forældre** og **161 lærere**.

9.1.1 Forberedelse

9.1.1.1 Udvælgelse og rekruttering af institutioner

Dataindsamlingen blandt elever og lærere er sket på en række udvalgte institutioner. Mere konkret har Epinion stået for udvælgelsen og rekrutteringen af:

- 16 grundskoler
- 3 forberedende tilbud
- 3 erhvervsskoler
- 5 gymnasier

Alle elever i målgruppen på disse institutioner er inviteret til at deltage i undersøgelsen. Det samme har været tilfældet for udvalgte dele af lærerkollegiet, som er udvalgt på baggrund af, hvilke klasser og fag de underviser i. En af fordelene ved denne tilgang er, at der er opnået en høj svarprocent blandt de unge og meget god repræsentation af elever på tværs af socioøkonomiske forskelle og social baggrund. Begge disse parametre bidrager i høj grad til datamaterialets kvalitet. Endvidere har designet sikret, at alle får den samme instruktion, før de svarer på undersøgelsen (se mere om information og vejledningsmaterialer nedenfor).

Blandt de 14 grundskoler er 10 udvalgt tilfældigt, og de resterende 4 grundskoler udvalgt blandt grundskoler, som har gjort noget særligt inden for digitalisering. Disse blev fundet via deskresearch og gennem anbefalinger fra it-konsulenter hos kommunerne. De øvrige uddannelsesinstitutioner i undersøgelsen er udvalgt tilfældigt.

9.1.1.2 Indhentning af lærerlister og oprettelse af UNI-login

I forbindelse med den indledende kontakt til de rekrutterede skoler og uddannelsesinstitutioner er der indhentet kontaktoplysninger på udvalgte lærer, samt indgået databehandleraftaler som muliggør brug af UNI-login til indsamling af elevinterview.

9.1.1.3 Udarbejdelse af vejledningsmaterialer samt invitationsbrev til forældre

Som led i dataindsamlingen blandt unge og lærere på skoler og institutioner har Epinion udarbejdet forskellige informations- og vejledningsmaterialer. Dette er gjort for at lette processen mest muligt for de involverede skoler samt for at sikre, at dataindsamlingen er sket under de rette og ikke mindst ensartede forhold på tværs af klasser og skoler.

For hver af spørgeskemaundersøgelsens målgrupper fremgår det af tabellen nedenfor, hvilken form og hvilket indhold, materialerne har haft. STIL modtager udkast til kommentering på alle vejledningsmaterialer.

Tabel 1: Oversigt over informations- og vejledningsmaterialer

MODTAGER	FORM	INDHOLD
Referenceperson på skolen	E-mail og telefonisk opfølgning	Information om undersøgelsen, herunder formål, tidsplan, praktiske og tekniske forhold mv. Vejledning i formidling af information og skriftligt materiale til institutionens lærere.
Lærere	Skriftligt vejledningsmateriale	Information om undersøgelsen og vejledning i introduktion til og understøttelse af undersøgelsens gennemførelse
Lærere	E-mail	Invitation til deltagelse i lærerundersøgelsen.
Elever/forældre (er i grundskole eller har afsluttet grundskole)	Brev	Eleverne får udleveret et brev, som de skal videregive til deres forældre. Det er en invitation til at deltage i forældreundersøgelsen.

9.1.1.4 CPR-udtræk og invitation af unge 18-25 år

Med henblik på at sikre repræsentation af unge i målgruppen, som ikke er i uddannelsessystemet eller på en videregående uddannelse, er der gennemført en supplerende dataindsamling på baggrund af et CPR-udtræk. Til formålet er 3.000 unge i alderen 18 til 25 år udvalgt. Udtrækket er foretaget via CPR-kontoret og omfatter navn og adresse. Den unge har således modtaget et invitationsbrev via digital post, der beskriver undersøgelsens formål samt indeholder et svarlink til undersøgelsen. Der er ligeledes foretaget en telefonisk opfølgning blandt unge, hvor det har været muligt at finde et personligt mobilnummer. Arbejdet er foretaget af Epinions Callcenter, hvor den unge har besvaret en elektronisk version af spørgeskemaet.

9.1.1.5 Udvikling af spørgeskema, herunder pilottest

I forlængelse af desk researchen begyndte Epinion at udvikle spørgeskemaer til hver målgruppe. Der er udviklet selvstændige **spørgeskemaer til unge, lærer og forældre**. Som fremhævet i rapporten er tematikkerne dog ens på tværs af målgrupperne, og i de fleste tilfælde er det samme spørgsmål stillet med hhv. en unge-, forældre- og lærervinkel. For de unge er der ligeledes udarbejdet to versioneringer af skemaet – én til folkeskoleelever og én til de øvrige unge.

Temaerne i spørgeskemaet dækker til sammen de opstillede undersøgelsesspørgsmål og fokuspunkter, som er opsummeret i det udarbejdede **notat vedrørende analysestrategi**. Inddelingen er ligeledes reflekteret i kapitelinddelingen i nærværende rapport. Spørgeskemaerne er ligeledes kvalitetssikret i samarbejde med Anne Mette Thorhauge, formand for Medierådet, og efterfølgende i videre dialog med STIL. Spørgeskemaerne er ligeledes blevet **pilottestet** blandt 3 unge i alderen 12-18 år.

9.1.2 Gennemførelse

9.1.2.1 Dataindsamling og opfølgning

Dataindsamlingen blandt de unge er gennemført på de 26 udvalgte institutioner. Processen for dataindsamlingen har indeholdt følgende elementer:

- I forbindelse med rekruttering af institutionerne har Epinion fået navn og kontaktoplysninger på én fast referenceperson på institutionen, som er Epinions indgang i hele processen.
- Informations- og vejledningsmateriale er gået igennem denne referenceperson
- For hver institution er der indgået en databehandleraftale mellem Epinion og institutionen.
- Referencepersonen på institutionen har distribueret fælles informations- og vejledningsmateriale til lærerne som afsæt for, at de enkelte klassers elever kan besvare undersøgelsen som led i en lektion/time.
- Eleverne har besvaret undersøgelsen vha. UNI login, hvilket bl.a. har sikret, at Epinion løbende har kunne monitorere, hvem der har deltaget.
- Epinion har løbende taget kontakt til de institutioner, som ikke har besvaret undersøgelsen, eller hvor kun nogle/en mindre del af eleverne har besvaret undersøgelsen.

Dataindsamlingen blandt lærerne er sket blandt udvalgte lærere på de 23 udvalgte institutioner. Processen for dataindsamlingen har indeholdt følgende elementer:

- Referencepersonen har udleveret en liste til Epinion med navn og e-mailadresse på de relevante lærer.
- Epinion har inviteret lærerne via e-mail og sender efterfølgende to påmindelser på mail, hvis lærerne ikke har besvaret undersøgelsen.

Dataindsamlingen blandt forældre er sket blandt forældre til de unge som går på de 23 udvalgte institutioner. Processen for dataindsamlingen indeholder følgende elementer:

- I forbindelse med de unges besvarelse af spørgeskemaet er der udleveret et brev, som de unge har haft til opgave at videregive til forældrene.
- Referencepersonen på grundskolerne er også blevet bedt om at lægge en besked på skolens forældreintra om undersøgelsen, herunder at forældrene var inviteret til at deltage.
- Forældrene kan på baggrund af brugernavn og password i brevet besvare undersøgelsen via internettet.

I de nedenstående tabeller ses antallet af besvarelser i de forskellige målgrupper.

Tabel 2: Antal gennemførte interviews

INSTITUTIONER	ANTALS INTERVIEWS
Unge grundskoler	1.324
Unge ungdomsuddannelser	2.708
Unge øvrige	478
Unge samlet	4.590
Forældre samlet	1.791
Lærere samlet	161

9.1.2.2 SMS panel: Logbog og dilemmaer

Alle unge, som har svaret på spørgeskemaundersøgelsen, er også inviteret til at indgå i SMS-panelet. I alt 711 unge erklærede, at de havde lyst til at deltage. Panelet løb over en uge, fra mandag til søndag, hvor de rekrutterede panel-deltagere modtog en sms dagligt med et link til et kort spørgeskema hver aften i 7 dage.

Panelet fungerede først og fremmest som en logbog, der havde til formål at afdække eleverne adfærd på internettet og sociale medier. Det skete ved, at de svarede en samme kerne af spørgsmål om deres adfærd i løbet af dagen hver aften. Her har der bl.a. været et fokus på at kortlægge, hvorvidt den unge har oplevet at være offline i løbet af dagen, samt om den unge har gjort noget

særligt i forhold til at sikre sog på nettet? Derudover har der været stillet 1-2 spørgsmål om andre ting, eksempelvis spørgsmål om deres holdning til en given problemstilling inden for bl.a. skjult markedsføring (via YouTube), deling af et grænseoverskridende billede, etc.

Spørgeskema til SMS-panelet bestående af logbogsspørgsmål og tillægsspørgsmål samt daglige dilemmaer er udarbejdet af Epinion i dialog med STIL. På daglig basis har antallet af besvarelser varierer mellem 150-250 svar. Flest først i perioden, og færre imod slutningen af SMS-panelet.

9.2 KVALITATIV DATAINDSAMLING

I det følgende beskrives de forskellige kvalitative metoder, som undersøgelsen har anvendt. Baseret på resultaterne af den kvantitative analyse blandt de 23 deltagende institutioner blev seks uddannelsesinstitutioner, tre grundskoler og tre ungdomsuddannelser, udvalgt til at indgå i et dybdegående casestudie, hvor de kvantitative fund blev valideret og nuanceret. Ved et casebesøg tog to eller tre konsulenter fra Epinion ud på skolen i en dag for at skabe et indblik i hvordan denne arbejder med data-etik og digital dannelse. Der er i forbindelse med hvert kvalitativt casebesøg blevet gennemført klasseundervisning med én klasse, ét fokusgruppeinterview med lærere, samt individuelle dybdeinterviews med henholdsvis skolelederen, den it-ansvarlige, hvis denne rolle ikke blev varetaget af skolelederen selv, og med tre elever. Herudover blev der indsamlet datamateriale, såsom skolens it-politik og undervisningsmateriale i forhold til it hvis der blev henvist til dette. Alle interview og klasseundervisninger er optaget på lydfiler og senere transskriberet og kodet.

9.2.1 Rekruttering

Det har været en vigtig del af udvælgelseskriterierne af de seks skoler, som skulle modtage casebesøg, at de adskiller sig fra hinanden på flere områder, for at dække en så bred del af populationen som muligt.

Skolerne fordeler sig således geografisk spredt over det meste af landet, samt spredt over det socioøkonomiske spekter, og har følgelig forskellige grader af it implementeret som en del af skolen og undervisningen. Nogle skoler har sin egen it-enhed og har ansat en separat it-ansvarlig, mens rollen som it-ansvarlig på andre skoler varetages af en lærer. Ligeledes har nogle af skolerne taget stilling til deres holdning til data-etik og lavet regler eller forbud på området, mens andre har valgt ikke at regulere, eller ikke taget stilling til emnet.

Som led i rekrutteringen af case-skoler fortog en kvalitativ konsulent fra Epinion et forberedende opkald til skolens kontaktansvarlige for surveyudsendelsen (oftest skolelederen, en kommunikationsmedarbejder eller it-vejlederen) fra de udvalgte uddannelsesinstitutioner for at aftale et besøg. Derefter blev der sendt en uddybende e-mail om besøget, hvor Epinion præsenterede, hvilke dybde- og fokusgruppeinterviews med skoleleder, it-ansvarlig, lærere og elever der ønskedes tilrettelagt.

Det blev blandt andet specificeret, at Epinion ønskede at lave et fokusgruppeinterview med en gruppe lærere af forskellig undervisningsmæssig baggrund samt en ansat med bibliotekarfunktion for at afdække den potentielle forskelligartede brug og tilgang til sociale medier i undervisningen på tværs af de forskellige fag. Da skolerne har langt større kendskab til deres personale og elever, end konsulenten fra Epinion har, blev skolerne bedt om at sammensætte et program for dagen i forhold til hvem, der skulle interviewes, samt at rekruttere lærere, elever, skoleleder og it-ansvarlig til interviews, og udvælge hvilke klasser, der skulle indgå i Epinions klasseundervisning.

9.2.2 Formål og form

Formålet med casebesøgene var at afdække lærere og elevers erfaringer med og holdning til it-sikkerhed og dataetik samt at identificere praktiske eksempler på italesættelsen af it-sikkerhed, dataadfærd og dataetik på skolerne – med konkret udgangspunkt i de fire undersøgelsestemaer.

Casebesøgene har således spillet en vigtig rolle i afdækningen af graden af undervisning inden for disse områder, distributionen af information og italesættelsen af regelsæt eller uskrevne regler inden for dataadfærd og dataetik. Dette retter sig mod at klarlægge, hvorvidt skolerne italesætter og opstiller regler for adfærd på nettet, eller om det er noget, eleverne selv vurderer grænserne for.

Der har på hvert casebesøg være to konsulenter til stede. Dette er dels for, at der har kunne foretages flere interviews på samtidig, dels for at én har kunne observere den klasseundervisning, som den anden har forestået. Endvidere har det muliggjort, at observationer og interviews efterfølgende har kunne diskuteres og analyseres af to, som måske ikke har opfattet situationen på samme måde.

Figur 18: Casebesøgets struktur

9.2.3 Interview med it-ansvarlige

På hver af de udvalgte skoler er der foretaget dybdeinterview med den eller de it-ansvarlige. Interviewet varede typisk mellem 30 og 45 minutter. Disse interviews fungerede som et godt element i afdækningen af skolernes erfaringer med og holdning til it-sikkerhed og dataetik.

På grund af deres kendskab til skolernes it- og datapolitik kunne de it-ansvarlige forklare skolernes holdning til inddragelse af it i undervisningen, af skolernes fokus og arbejde med it-sikkerhed og dataetik, samt give indblik i, hvordan skolens it-politik formidles til lærere og elever på skolerne.

9.2.4 Interview med skoleleder

I forbindelse med hvert casebesøg blev der også afholdt et interview med skolelederen af 30 – 60 minutters varighed. Interview med skoleledere foregik på skolerne såfremt, det var muligt og i enkelte tilfælde over telefonen, hvis det ikke var muligt at træffe lederen på besøgsdagen.

Skolelederne var ikke oprindeligt et fokus i undersøgelsen, men blev undervejs inkluderet, da de viste sig at være et vigtigt omdrejningspunkt, idet en stor del af eksempelvis beslutningsprocessen omkring indkøb af undervisningsprogrammer og/eller krav til fokus på it-politik og data-etik i undervisningen, ligger hos lederne.

I interviewene blev det dels diskuteret, hvordan lederen oplever de senere års digitale udvikling på skolen. Herunder hvad der var fokus på, og om de har en data- eller it-politik. Interviewet skulle endvidere belyse om ledelsen har en holdning til og har udstukket retningslinjer for, om lærerne skal undervise i emner såsom digital mobning, hvordan man holder god tone på nettet, samt om der skulle bruges sociale medier eller eksterne platforme i undervisningen.

I forhold til de krav der bliver stillet til lærerne omkring it-værktøjer og brug af disse i undervisningssammenhænge, var det et ønske at få belyst, hvordan skolelederne oplever lærerens viden om de datakilder, de bruger i forbindelse med undervisningen. Der blev derfor spurgt ind til, hvilke refleksioner skolelederne gør over lærernes kompetencer i forhold hertil, samt hvorvidt og hvordan lederne opkvalificerer deres lærere.

I lyset af den kommende dataforordning var det ikke mindst vigtigt at få belyst, hvordan de på skolerne arbejder med at højne it-sikkerheden og på hvilke områder, de arbejder med det. Der var derfor også særligt fokus på at få belyst, hvordan skolerne håndterer data som indsamles og nedskrives både i forhold til sikkerhed og brug af data.

9.2.5 Klasseundervisning med elever

En vigtig del af casebesøgene er klasseundervisningen med eleverne, som blev afholdt af en af Epinions konsulenter på hver af de seks udvalgte skoler. Det blev arrangeret, at Epinion fik lov at stå for 90 minutters klasseundervisning i én klasse på hver skole. Her præsenterede en konsulent fra Epinion flere af resultaterne fra den kvantitative undersøgelse, der tidligere var lavet på skolen med henblik på at validere og diskutere disse resultater. Der blev spurgt ind til, hvorvidt eleverne kunne genkende sig selv i resultaterne og eleverne blev bedt om at uddybe de kvantitative besvarelser.

Klasserumsundervisningen blev valgt for at få så mange elever i tale som muligt på besøgsdagene, samtidig med at interviewer kunne træde ind i et rum, hvor alle allerede kendte hinanden godt, og dermed var vant til at diskutere med hinanden. Det var således ikke nødvendigt at bruge tid på

introduktioner eller at skabe tillid mellem eleverne for at skabe et godt diskussionsforum. Det var endvidere en stor fordel ved klasseundervisningen, at læreren kunne være til stede og observere diskussionen, og bagefter hjælpe konsulenten med at oversætte de forskellige roller eleverne tager og de gruppedynamikker, der eksisterer under diskussionen.

Udover læreren var der ved klasseundervisningen ofte også en anden konsulent til stede for at observere klassesamtalen og løbende lave observationsnoter. Under observation kan det for eksempel noteres, hvordan eleverne udtrykker deres følelser, problemer og oplevelser igennem kropssprog og spontane kommentarer. Der var naturligvis ikke lige deltagelse fra alle elever i løbet af undervisningen. Der var generelt aktiv deltagelse fra en tredjedel af eleverne i klasserne, og derudover en tilsvarende gruppe, der var aktivt lyttende og tilkendegav deres enighed eller uenighed i de forskellige argumenter ved at sidde og nikke eller hviske med hinanden. Holdninger fra den lyttende gruppe er i høj grad beskrevet i observationsnoterne.

9.2.6 Dybdeinterview med elever

Under hvert casebesøg blev der gennemført individuelle dybdeinterviews med tre elever på skolen. Dybdeinterviewene havde til formål at få en forståelse for, hvordan den enkelte unge bruger nettet og de sociale medier i en daglig praksis, samt deres erfaringer og holdninger til it-sikkerhed og dataetik.

På grund af lærernes kendskab til deres elever, blev de bedt om at hjælpe med at finde tre elever, der ville deltage i dybdeinterviewet. Eleverne blev informeret om at medbringe deres telefon samt deres tablet eller computer, alt efter, hvad de primært benytter. De blev også orienteret om, at Epinion gerne vil gennemgå denne sammen med dem (hvilke apps har de installeret, samt hvad har de senest snappet, tweetet eller delt/skrevet/liked på instagram, Facebook, Messenger). Til sidst fik de også udleveret et lille "stopskilt", som man kunne lægge hånden på, hvis man gerne vil springe et spørgsmål fra interviewerens over, eller der var et medie, som de ikke ønskede, at interviewerens kiggede på. Det var ved dybdeinterviewene med eleverne vigtigt at forventningsafstemme inden interviewets start og at understrege for dem, at de var i deres fulde ret til undervejs at sige fra.

Det enkelte interview foregik ved at interviewerens og eleven skulle føre en løbende dialog med udgangspunkt i elevens egen tablet/computer/smartphone, og de apps/medier, vedkommende bruger. Tesen var på forhånd, at elevernes historik på denne ville kunne give et indblik i forskellige beslutninger og brugssituationer fra hverdagen, som eleverne kunne reflektere over sammen med interviewerens. Ved på denne måde at se på hvordan medier faktisk er blevet brugt, blev det forventet at se, hvordan den faktiske brug ville forbinde mange af de tematikker, som undersøgelsen i sin kvantitative del analytisk behandler mere separat.

Det skal tilføjes, at vi er opmærksomme på metodens begrænsninger, og at vi ikke mener på denne måde at have fået adgang til elevernes 'faktiske' eller 'reelle brug', eftersom refleksionerne over deres brug kan være farvet af mange efterrationaliseringer, ligesom eleven frit kunne nægte interviewerens adgang til opslag, eller kun vise udvalgte nedslag. Metoden kan dog slå fast, at

eleverne har lavet visse opslag, kommentarer eller søgninger på et givent tidspunkt, og være udgangspunkt for gode refleksioner herover.

I alt blev der gennemført 18 interview af ca. 30 minutters varighed. Heraf er ni elever grundskoleelever i alderen 13-15, og ni er unge i alderen 16-24.

9.2.7 Fokusgruppeinterview med lærere

Der blev på hvert casebesøg gennemført et fokusgruppeinterview af en times varighed med 2-4 lærere, alt efter hvad der var kapacitet til på skolen. Fokusgrupperne blev afholdt med henblik på kvalitativt at afdække skolernes syn på it-sikkerhed og dataetik samt undersøge, i hvor høj grad lærerne oplever et ansvar for at kommunikere normer, værdier og regler herom til eleverne.

Lærere har et indgående kendskab til udstrækningen af digitalisering i undervisning og videnssøgning, og de problematiserer og muligheder dette medfører. Dertil besidder de viden om, hvilke normer og værdier om it-sikkerhed, dataetik og dataadfærd, der implicit og eksplicit præsenteres for eleverne i undervisningsregi. Fokusgrupperne afdækkede derfor lærernes erfaringer med digitalisering af læring, samt i hvilken udstrækning skolerne bidrager til digital dannelse og italesætter it sikkerhed, dataadfærd og dataetik i undervisningen. De repræsenterede samtidig et bredt udsnit af fagligheder, hvor flere var dansk- og matematiklærere, med sidefag i både samfundsfag, biologi, hjemkundskab m.m. eller havde it-vejledning eller trivsel som

9.2.7.1 Kortøvelse: fortolkninger af digital dannelse

I forbindelse med fokusgruppeinterviewet med lærerne, blev der lagt ud med en lille kortøvelse, der skulle give en forståelse for hvilke temaer/emner lærerne primært fokuserede på, i forbindelse med begrebet "digital dannelse". Det var vigtigt den kom i indledningen af interviewet, for at forhindre mest mulig bias. Først fik lærerne udleveret grønne kort, hvor de på hvert skulle skrive et ord eller sætning, som beskrev hvad der var vigtigt for dem at undervise i, i forbindelse med digital dannelse. De skrev hver 3-4 beskrivelser, som de præsenterede og diskuterede efterfølgende. Dernæst skulle de igen skrive 3-4 kort, men denne gang handlede de om hvilke kompetencer eller karaktertræk der karakteriserede den digital dannede elev. Denne skelnen blev foretaget for at undersøge hvor meget lærernes personlige og faglige fokus influerede på hvad de forestillede sig eleven skulle kunne for på almen vis at begå sig digitalt på sigt. Disse kort blev også diskuteret, og sat i relation til deres undervisningsopgave. Intervieweren brugte så sin viden fra vidensopsamlingen til at bemærke og spørge indtil, om der mon var noget man ikke havde fokus på – og hvorfor mon. Til sidst blev kortene samlet ind og kodet i en række kategorier, som opstod i selve kodningsarbejdet, efterhånden som der kom nye temaer der ikke passede ind i de tidligere kategorier. Kategorierne endte som følgende otte, hvor 102 kort blev fordelt:

- **IT-sikkerhed og teknik:** Kodes, når indholdet eksplicit nævner tekniske fokus, såsom "private indstillinger", "antivirus", "koder"
- **Personlig beskyttelse:** Kodes når indholdet eksplicit taler om personlig beskyttelse gennem til og fravalg, som fx angående "billededeling", "informationsdeling", "sikker chat"

- **Digital kommunikation:** Kodes når indholdet specifikt går på kommunikation og informationssøgningskompetencer, såsom "kildekritik", "viden på nettet", "informationssøgning", "rette sprogbrug til forskellige målgrupper", "multimediale læsestrategier", "navigere på flere forskellige sociale scener", m..m
- **Ordentlig/moralsk opførsel:** Kodes, når indholdet eksplicit i forbindelse med medie og internetbrug relateres til moralsk opførsel — såsom "takt og tone", "ikke trolle", "ordentlig opførelse", "digital mobning", "pli på nettet", osv.
- **Socio-strukturel kritik:** Kodes, når indholdet eksplicit handler om at forholde sig til en social kritik, såsom "mediers indflydelse", "Forstå bigdata og den indflydelse algoritmer har på vores liv, herunder købsadfærd", "demokratisk adfærd på nettet", "Likekultur - hvordan bør unge forholde sig til den?"
- **Individuelle karaktertræk:** Kodes, når indholdet eksplicit handler om forskellige ønskværdige karaktertræk - såsom "Kritisk sans" "Høj menneskelig moral", kunne "prioritere sin tid", "nysgerrighed", "opmærksomhed", m.m.
- **Digital skabende:** Kodes, når indholdet peger på at it-viden og kompetence skal bruges aktivt skabende- fx "Være producent - ikke kun konsument", "Brug sociale medier som en del af (personlig) markedsføring"
- **Brugsviden:** Kodes, når indholdet peger på at kunne bruge it i dagligdagen til husmandsbehov (Det vil sige mere funktionelt end innovativt), såsom at kunne "excel", "bruge fildelingsservices," osv.

9.2.8 Bearbejdning af kvalitative data

9.2.8.1 Transkribering

Alle optagelser af dybde- og fokusinterview samt af klasseundervisning er transskriberet med henblik på at blive kodet i Nvivo. Transskriberingen af observationsnoterne fra klasseundervisningen har været af en mere overordnet slags, end ved interviewene. En såkaldt meningsgivende transskribering. Det er ved denne form for transskribering i højere grad udarbejdet referater af lydfileterne end ord-for-ord-transskriberinger. Disse er dog blevet kodet i Nvivo på lige fod med transskriberingerne af interview.

9.2.8.2 Kodning i Nvivo

Databehandlingen af de forskellige kvalitative datakilder har taget udgangspunkt i metoden kvalitativ indholdsanalyse, som overordnet er systematisk kategorisering af indhold i alle typer af kvalitativt datamateriale. For at lave den kvalitative indholdsanalyse er alt det kvalitative datamateriale kodet og analyseret i det analyse-programmet Nvivo.

Kodningen af det kvalitative datamateriale har taget udgangspunkt i interviewguidesne med særligt fokus på de fire temaer. Konkret er databehandlingen og analysen af interviewene foregået i følgende skridt:

- **Åben kodning:** Et udsnit af interviewene kodes åbent med udgangspunkt i de fire temaer. Andre perspektiver, der ikke på forhånd har været kendskab til, er også blevet medtaget i den åbne kodning såfremt, det er dukket op i datamaterialet.
- **Kodebog:** På baggrund af de åbne kodninger af datamaterialet er der blevet udarbejdet en kodebog indeholdende koder og definitioner af koderne med henblik på at sikre en konsistent og systematisk kodning af datamaterialet.
- **Lukket kodning:** På baggrund af kodebogen er alt kvalitativt datamateriale igen systematisk blevet genkodet. Dette sikrer, at de samme analysespørgsmål systematisk og konsistent stilles til alt data og til alle cases.
- **Slutkodeliste:** Som afslutning på databehandlingen kodes alle transskriptionerne endnu engang, så de matcher tematikkerne og undertemaerne i hvert enkelt netværk. Hertil er der udarbejdet en slutkodeliste, som er vedhæftet som bilag til rapporten.
- **Displayanalyse¹⁵:** Selve analysen af datamaterialet er foregået ved displaykonstruktion. Her er der systematisk ledt efter mønstre enten internt i en case-skoles data (with-in case analysis) eller på tværs af flere case skoler (across-case analysis).

Bilag 1: Inspiration fra Princloo og Slade

Hvad angår den dataetiske praksis på skolerne, har undersøgelsen opstillet nogle dilemmaer, som kan bruges til at diskutere dataetik praksis fremadrettet. For at finde sådanne dilemmaer er kapitlet særligt inspireret af forskerne Princeloo og Slade. De advokerer for, at skoler, der i stigende grad vil træffe stadig etiske handlinger ved hjælp fra stadig mere komplekse elevdata, således skal besinde sig på en række etiske principper om data og databrug:

PRINCIPPER	SPØRGSMÅL, DET STILLER TIL PRAKSIS
Studerende skal ses som agenter, ikke producenter	I hvilken grad skal elever præsenteres for egen data og være medfortolkere heraf, samt have rettigheder til at sige til og fra
Studerende er hele tiden i udvikling, imens data fanger øjeblikke	I hvilken grad kan større beslutninger bero sig på enkelte datapunkter med lang tid imellem?
Studerendes succes er kompleks	Hvordan kan praktikerne arbejde med data, samtidig med at de ved, at data i sagens natur altid er ukomplet og biased?
Transparens omkring hvad data bruges til	Hvordan sikrer man at eleven ved, hvad data skal bruges til, hvem der har adgang til den?
Databrug i overensstemmelse med institutionens formål	Hvordan kan institutionen sikre at deres databrug er i overensstemmelse med skolens formål – og ikke modarbejder selvsamme formål?

¹⁵ Yderligere om display og displayanalyse se Peter Dahler-Larsen (2002), *At fremstille kvalitative data*, Odense: Syddansk Universitetsforlag

OM OS

Vi er et af Skandinaviens største konsulent- og analysefirmaer med kontorer i Danmark, Grønland, Norge, Storbritannien, Sverige, Tyskland, Vietnam og Østrig.

Vi er en mangfoldig arbejdsplads med internationalt perspektiv og samarbejdspartnere i hele verden og beskæftiger mere end 150 fastansatte medarbejdere og 500 interviewere.

Vi leverer skræddersyede undersøgelser, der sikrer et solidt grundlag for optimale beslutninger. Vores mål er altid at præsentere analyseresultater og yde rådgivning af højeste kvalitet.

Sikker Internet Center Danmark, 2016
Melwyn, 2009

EPINION KØBENHAVN
RYESGADE 3F
2200 KØBENHAVN N
T: +45 87 30 95 00
E: TYA@EPINION.DK
W: WWW.EPINION.DK

EPINION AARHUS
HACK KAMPMANNS PLADS 1-3
8000 AARHUS C
T: +45 87 30 95 00
E: TV@EPINION.DK
W: WWW.EPINION.DK

DANMARK GRØNLAND NORGE STORBRITANNIEN SVERIGE TYSKLAND VIETNAM ØSTRIG